

1990

BEPECEH

ΠΟΡΟΤΗ

ΥΠΟΝΟ

ΠΥΡΑΒ

1990

ПОРОГ

ЛИТЕРАТУРА

РАМНИСТЕ

ЦТВО РОМНА

АСКЕ ЖИТТЯ

С. П. ЯНТИ

НЕВЖЕ ЗА
ДАРМА КИ-
ЛЬКИ СЕРЦЬ
ГОРИЛО ДО
ТЕБЕ НАЙ-
СВЯТІШОЮ
ЛЮБОВ'Ю?

ШАНОВНИЙ ЧИТАЧУ!

У Ваших руках - спільне видання Української Асоціації Незалежної Творчої Інтелігенції /УАНТІ/ та Української Республіканської Партії /УРП/ , що від сьогодні починає виходити щомісячно. Певні, що під одним дахом часопису "ПОРОГИ" /виходить з початку 1989 року/, мирно співіснуюватимуть, взаємно доповнюючи одне одного, як проблемні статті з питань політичного сьогодення Республіки, так і культурологічна - більша! - частина видання.

Тож запрошуємо до співпраці на єдиній ниві нашої єдиної України. До зустрічі на сторінках "Порогів"!

Редакція

Часопис ілюстровано світлинами
СЕРГІЯ АЛІЄВА-КОВІКИ із серії
"Солом"яні стріхи" /Приорілля/.
Обкладинка та художнє оформлення -
його ж.

Дніпрополь /поезія, проза/	
ЮРІЙ ШТЕПА. Якось восени. Новела.	стор. 3-5
ГЕНАДІЙ ТУРКОВ. Поезії. і	7-10
ІВАН СОКУЛЬСЬКИЙ. Обличчя зліпок золотий. Поезії.	I 2-16
РАЇСА ЛИША. Виступ лауреата премії ВАСИЛЯ СТУСА	I 7-21
Кольори степу./мистецтво/	
РАЇСА ЛИША. Котрий янгѳл сурмить?	22-47
ЛІДІЯ ЯЦЕНКО. "І псм"ять витолічити..."	49-57
НІНА ГРИГОРАШ. Спогади про художника.	58-60
ЛІДІЯ ЯЦЕНКО. Страсті. Поезії.	62-64
ВОЛОДИМИР ЛОБОДА? Лист до товариства "Степ".	66-69
КОЗАЦЬКІ ХРЕСТИ СЕРЕД СТЕПУ.	69-71
"ПРОДЕЛКИ" ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ТЕРПСИХОРИ.	72-74
Екологія	
О. ВАРФОЛОМІЄВА. "На нашій, не своїй землі..."	75-78
ХРОНІКА ЕКОЛОГІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ.	79-83
ЗВЕРНЕННЯ КОМІТЕТУ ПОРЯТУНКУ ДНІПРА	84-88
Думка і чин /політика/	
ЮРІЙ КОВАЛЬ. Гасла і дійсність. Політичний портрет.	89-96
ЦЕРКВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЗЛАГОДИ ЧИ РОЗБРАТУ?	98-108
ЛЮБОМИР НАКОНЕЧНИЙ. Метеморфози В. Герусова	109-110
РЕЗОЛЮЦІЯ КОМІТЕТУ УАПЦ.	111-112
ЄВГЕН СВЕРСТЮК. На землі, благословенній апостолом.	114-122
ТВЕРЕЗА ГІНЕЛЬ ХИНЧЕВСЬКА. Національна свідомість...	124-151
Р. БІЛОКІНЬ. Кашка від Орвела.	153-158
Документи. Факти. Свѳдчення.	
МИКОЛА БЕРВСЛАВСЬКИЙ. Куди йдемо: назад чи вперед?	160-169
ВАСИЛЬ СКРИПКА. Навіжені есеї.	171-183
ВАСИЛЬ СТУС. З таборового щоденника.	184-192
ГРИГОРІЙ ОМВЛЬЧЕНКО? Лоцмани дніпрових порогів.	194-198

АНТРО
ПОД

ANNO
1700

Юрій Штепа

Я К О С Ь В О С Е Н И

Новела

Обридливого сірого вечора, вже після Покрови, завітала до села мжичка. Брела вулицями не сама, а разом з головою сільради Степаном Яковичем Блином. Цей голова все життя дбав про державні інтереси та котався як блин у громадському маслі. Постійно він чимось завідував або за щось відповідав, проте не спився, не дожив до інфаркту або ж, крий боже, до холодної. Навпаки-тихо та благопрстойно доживав до пенсії.

Та відтоді, як першим у районі став його молодий та енергійний тезка, грім наказів та візитів усе частіше тривожив безхмарний сільський небосхил голови. Наслідуючи керівника обласного масштабу, цей так само у полудень відсипався, а раннього ранку чи пізнього вечора разом з почтом сонних спеціалістів райсільгоспуправління ганяв по тракторних бригадах та відстаючих фермах. В одному місці перший примушував ненадовго ставати за порожній прилавок сільмагу винного в цьому голову райспоживспілки, в іншому-власноручно косив очерет, щоб накрити ніздрювату покрівлю вкрай занедбаної свиноферми. І це ще далеко не все, на що був здатен умілець райкому партії, який таким чином відкопував свій глибоко заритий талант. Перший, наприклад, безбоязно сідав за кермо будь-якого автомобіля, іноді без непоправних наслідків міг допомогти п'яному, як ніч-трактористу. Показував дояркам, чи, пак, операторам машинного доїння, як треба підмивати задрипане вим'я. Підказував гладкому колгоспному главбухові нові прогресивні наряди і брав персональну участь у недільних виїздах на сінокіс, які, щоправда, частенько кінчалися грізною п'ятикою, що прикривалося фіговим листком сором'язливої назви "п'янік".

Треба відзначити, що все районне начальство стоїчно терпіло вибрики першого, бо геть усе мало небезпідставну надію, що такого енергійного товариша скоро нагородять орденом чи навіть взагалі кудись заберуть, і знову настане довгожданий спокій.

На останній нараді перший так розійшовся, що підняв навіть Блина, здатного лише на дрімання або ж на всім відоме "керування державою". Він у дуже неприємних виразах пояснив Степану Яковичу необхідність додаткових трудових ресурсів на бурякових плантаціях, по керівному забуваючи, що жоден буряконавантажувач за браком запчастин не пра-

щоє. І все через якихось шістьох ще не померлих, але не залучених пенсіонерів! Біс його знає, чому вони ще не залучені на бургякові жнива. Перший годі назвав цих послідовників Марії Демченко перевіреною роками гвардією, а Степана Яковича назвав байбаком, до того ж таким, що не свистить, тобто не подає бойовий клич вищезгаданій гвардії.

Через отих недобитих жертв стаханівського руху і доводиться всіма шанованому Яковичу аж надто спішно рухатися по безлюдній смузі багна. Отож, і думки нашого головного героя, і його робота, як це частенько трапляється і в багатьох класиків непогано пасували і до обридливого дощу, і до недбалого вигляду посмутнілих будинків, по-сільському недисципліновано зведених на просторах і здебільшого неупорядкованих подвір'ях.

Так, голова сільради вийшов на полювання за підписами. Мисливець за скальпами навряд чи так радів, роздобувши малоціннісну перуку. Мефістофель торжествував менше над розгонистим підписом старого книжника в порівнянні зі Степаном Яковичем, що колекціонував автографи довгожителів села. Ці автографи засвідчували, що їхні власники малограмотно зобов'язувалися завтра ж підключитися до трудових звитяг своїх не набагато молодших односельців. Партійний квиток чи несподівано знайдений карбованець не грів би душу краще від цих невігядливих закарлючок, які знайшли надійний захисток в нагрудній кишені приношеного Блинового піджака.

Брудна вулиця повагом повернула вліво, ковзнула вниз, грядка пішла глиниста і товариш Блин був би покотився в багно, якби вчасно не вхопився за стовп, що одиноко стовбичив на межі. Та неотесана дубина колись тримала дріт, а тепер нудьгувала без роботи. Ця стара трухлява колода не витримала бурхливого натиску і гепнула на лопухи, але голову сільради таки підтримала і той сторчака не дав, як сподівалося. Отримавши таке негадане морально-матеріальне заохочення, Блин дещо повільніше, але впевнено і вже без пригод, вартих нашого пера, врешті спустився до вистражданих штахетних ворітець, біля яких стовбичило аж дві баби, що, мов за командою, урвали дискусію, угледівши, хто до них лине з навісного бугра. Головіна голова під цими поглядами завбачливо трохи в'їхала під панцир плечей, а вже потім якнайбільш приязно посміхнулася й запитала про господарів обідраного обійстя.

-На місці, - мов бублика дала товстозада баба у так званій плющці. А висока тільки зверхньо глянула на усміхнену фізіогномію Блина і насупилась.

Баби на роботу ходили нівроку, за дрова та покрівлю голову не морочили, тож Яковичу, який небезпідставно страшився подібних розмов, стало аж надто ніколи. Головіна голова раптом сама собою вийшла з плечей і, таким чином набувши відповідного посаді вигляду, стрімголов понеслася до хати. Там Блин дещо обчухрав підшови і халяви, повісив у коридорі свій довгий брезентовий дощовик, звично кашлянув у жменю, як це робив на трибуні, і постукав.

Відчинив сам хазяїн. У теплій спідній сорочці і ватяних штанях видався голові сільради сухішим і блідішим, ніж звичайно. Років п'ятнадцять тому старому відчикрижило на сівалці чотири пальці правиці, після чого дід зовсім запив, усю роботу переклавши на плечі дружини.

-До Порфіровни? - запитав господар.

-До неї, діду, - бадьоро відповів Блин і роззирнувся по хаті. Двері направо були зачинені. У вже досить темному кутку зліва побачив якусь високу бабусю, чи не саму господиню.

-Тепер Порфирівна всім нужна!-на диво дзвінко сказала бабуся, і лише тоді Блин зрозумів, що помилився.

-А раніше з начальства ніхто було і не зайде, щоб допомогти чим чи хоч спитати, як ти там, дурко, живеш. А колись же Порфирівна стахановкою була, в Москву їздила, -продовжувала немилосердна бабуся.

-Настя не міняється, -вголос подумало вищезгадуване начальство, в душі кленучі колись найзавзятішу молодицю найязикатішої ланки.

-Таки так, -луною на когось відгукнулася темна тінь хазяїна.

-А хіба ж сільська рада не допомагає престарілим? - повернув цю підтримку на себе її представник.

-От коли я вам що відмовляв? -з надією на склероз звернувся до вікна.

-Як кинув сторожку, то ні разу...-Блин оскірівся. -Не просив нічого... Та не про те ми оце зараз говоримо, -важко закінчив хазяїн і замовк. Якийсь час чути було тільки хрипке дихання старого. Потім Блин сказав:

-Оце золоті слова! Про що балакати, коли ще половина буряка в полі. Народне добро ж пропадає, просто жалко дивитись. А половина ж пенсіонерів ще у нас не охоплена. Це ж резерв... Гвардія наша... Так що зовіть діду, де там ваша хазяйка заховалась!

Замовк Блин і його заклик повис у хаті, як присмерк, як тугий чорний привид серед настінних фотографій, мовчазних кодиків із зозулею і погаслої плити із тьмяними горщиками на полиці, в яких споконвіку готували сільську страву.

Закашлявся, посунувшись за стіл, старий сивий чоловік, зажеврила серед присмерку бабусина молитва.

-Хазяйку треба? -нарешті прохрипів господар. -Пішли, товаришу голова! Піднявся, узяв чемно під руку своїм тремтячим обручком і відчинив перед Блином двері до світлиці.

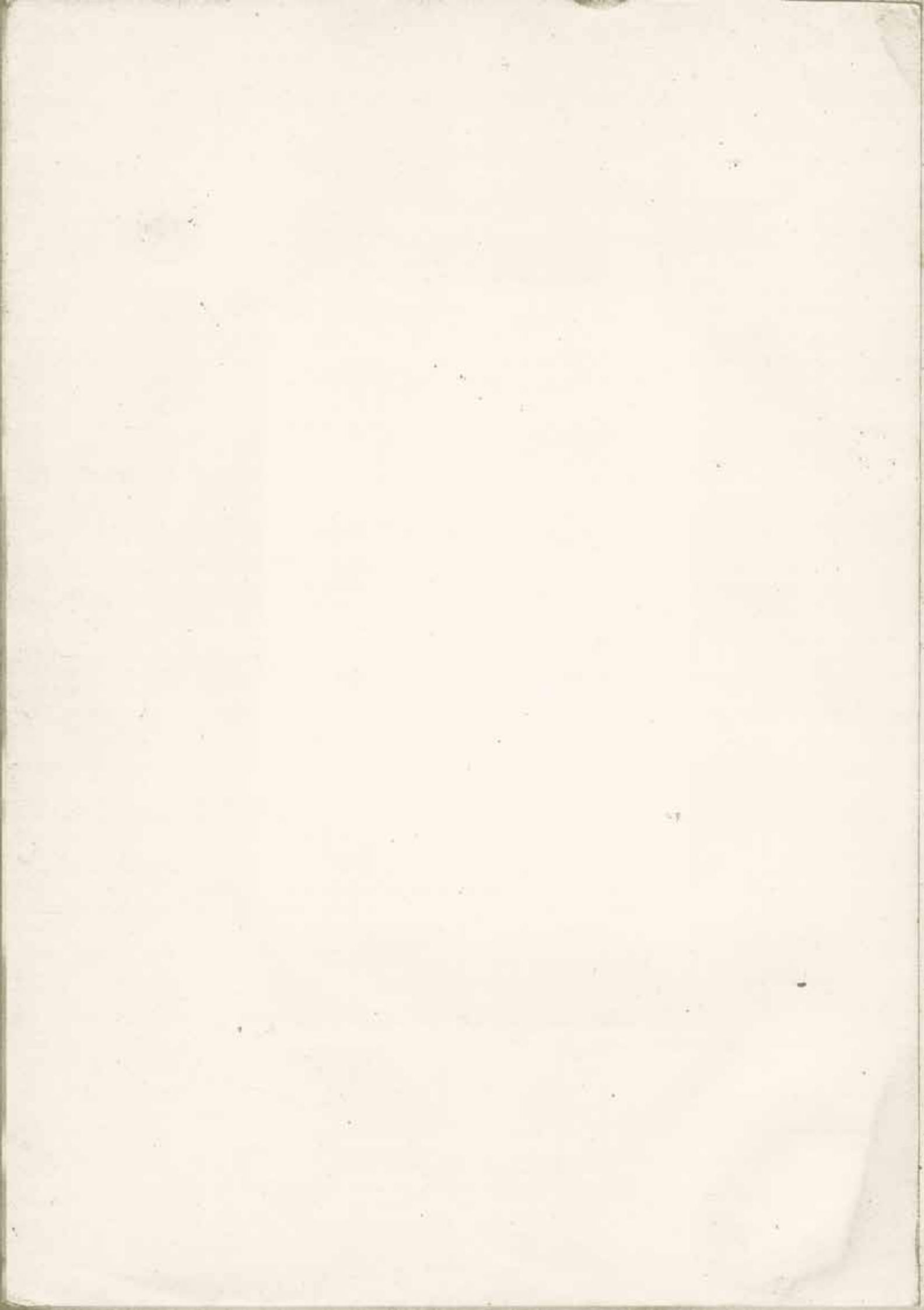
З просторої напівтемряви війнув запах ладану. Заціпенілий Степан Якович уздрів на столі домовину, свічки на покуті та в руках небіжчиці, що були, як жовта глина, яку оце щойно топтав голова. Шкіра була кольору стомленої пізньої осені, пальці схожі на тонке коріння, вирване з матінки-землі тільки для того, щоб пересадити його на нове місце. Отож, небіжчиця зосереджено чекала миті возз'єднання. Перед лицем цієї світлої супокійної смерті живіт у Блина раптом сплющився, зморщився і враз пропав зовсім, а залишилися тільки очі-стривожені і жалюгідні.

Тим часом старий господар підійшов до столу і тихо мовив:

-Уставай, Галю! На буряки звуть!

А потім, припавши стернею землистого лица до вироблених рук дружини, невміло і хрипко заривав.

К І Н Е Ц Ь

ГЕНАДІЙ ТУРКОВ

ПОЕЗІЇ

Молитва

Потічок тече
аж на краю пустелі,
але й з останнього острова
чути крик...
І яку книжку
покласти під голову?
І що сказати мамі
при зустрічі?
Чи сто разів обійти кульку,
а чи однісінький раз
закопати себе по очі
у безмірну батьківську землю?
І пропити з сусідою своїх дітей,
чи, може,
маючи купу своїх,
ще й чужих зусіб'яч назбирати
і пестити-милуватись?..
Боже!
Подаруй мені
свою найглибшу бруньку!
Або дай мені
безум чорний!
Щоб дотягнувся я
до найкінцевішої квітки,
або розіп'явся
на початку цієї-от миті.

Наша гордість

Кинув пити,
Кинув курити,
кинув їсти м'ясо,
давно не голюсь,
кину й хліб їсти,
коли і його не стане.
Але каменюку в царя
не кину!

ж

на околиці світу,
 куди веде вузенька, ледь помітна стежка,
 відбувається мов тихо,
 хоч і печальне, а все-таки свято:
 ледве чутним,
 майже пошепки, голосом
 під тоненьке квиління
 давньої нашої скрипки
 я підспівую
 найсолодшій у світі пісні,
 що лється із зболілої душі
 моєї вмираючої батьківщини.

І немає поруч нікого -
 всі виявили бажання
 рвонути у космос.

ж

мала батьківщино, тиха поезіє,
 серед небагатьох ваших друзів - і я,
 такий же, як всі,
 так само народжений людиною.
 Завтра вранці деякі підуть на війну,
 виборювати мир,
 вбиваючи таких самих, як вони.
 А я - на галявину,
 бо обіцяв прийти в гості до незабудок,
 лиш зовні не таких, як я.
 Тільки б котрась куля
 отих борців за мир
 не влучила в мене!
 Це буде дуже некрасиво
 /а мені - ще й соромно/
 блакитний килимок на галявині,
 забруднений червоною калюжею
 і пом'ятий моїм тілом.

ж

Не падіння, не злет і тим більш не вагання,
 коли втупився в обрій і серце - десь там.
 Я не вперше такий /хоча, може, востання/,
 коли ясно геть все і ніяких питань.

Але ось очутів і одразу - питання:
 чом же плесо десь там, а отут - водокрут:
 хвилювання, вагання, жадова змагання? -
 Це життя. Що ж бо те, коли серце не тут?

поет

Тоді коли тіло твоє вже в могилі,
 з'являються зразу аж дві хробачні.
 Одна копирсається в мертвому тілі,
 а друга - в колишній твоїй "маячні".

Спочатку назвуть маячнею,
 а потім так носяться з нею!

ж

Це дарма, що будинки
залляті яскравим промінням,-
Морозяка надворі
такий, що не вистромиш носа.

Не іду в магазин -
і лишився сьогодні без хліба.
Цілий день за столом -
серед друзів-книжок і паперів.

Прилетів і сидить
на поруччі балкона горобчик.
Майже поруч ми з ним
і обидва маленькі й безхлібні.-

Тільки він через зиму,
що геть-то йому остогидла,
Ну а я через серце -
коли ж бо його зрозумію?

ж

Дозволь погрітись біля імені твого -
в моїй-бо хаті снігу по коліна.
Я цілуватиму довіку ту хвилину,
коли погрівся біля імени твого.

Дозволь згадати теплий голос твій.
Усім в кінці шляху знамена чорні мають! -
Лиш я попереду хреста не відчуваю,
бо чув колись я теплий голос твій.

Якщо ж я стану здобиччю вітрів
і десь в степу заприятнюся з круком -
замри на мить і ледь помітним рухом
утри сльозу, ну хоч одну утри!

ж

Не рослина в якої відтято коріння,
не рибина, вдавнена чоботом в ріння.

Не в полоні і не у в'язниці
/о, все це не більш, як дурниці!/.

То є глибша могила і гірша тюрма-
коли одностумців навколо нема.

ж

Латаю майку
при тьмяному світлі.
То пучку вколю,
то серце.

*

П'ятирічний син повернувся з вулиці -
соплі, грязюка, кров на колінках.

О, як же легко все це відмити!

✽

З мертвої мови
на вмираючу перекладаю -
ховаюся від сучасних слів.

✽

Згадав Україну -
на весняній гілці
душа гойднулась.

Життя

Поруч з хлопчиком у колисочку
лягла його дружина
і засипали їх землею.

✽

Посадив, полив, поглянув
на малу ялинку -
і все в світі зрозумілим
стало на хвилинку.

✽

Синє небо, білі хмари
й голова задерта...
Зараз, хоч стріляйте в мене,
я не зможу вмерти.

М. ХАБАРОВСЬК

U. S. DEPARTMENT OF THE INTERIOR

WATER RESOURCES DIVISION

WASHINGTON, D. C.

REPORT OF THE
COMMISSIONER OF THE
GENERAL LAND OFFICE

1910

ANNUAL REPORT
FOR THE YEAR
ENDING DECEMBER 31, 1910

CONTENTS

CHAPTER I
GENERAL STATEMENT

Handwritten initials

CHAPTER II
LANDS BELONGING TO THE
UNITED STATES

Книга цих поезій написана як при-
свят дружині.

ІВАН СОКУЛЬСЬКИЙ

ОБЛИЧЧЯ ЗЛІПОК ЗОЛОТИЙ

Поезії із "Чистопольського зошита"

Рядки ці написані у в'язничній камері, де по-особливому - че-
-рез стіну! - помічаєш, як одна пора року переходить в іншу. Зда-
валось, цим розміреним, епічним плином часу-відчуттям цього плину
можеш наповнити життя своє вщерть. Розступалися мури, зникала тю-
рма, і тебе підхоплював епічний плін самої Вічності.

Людина в просторі і часі - основна тема цієї "камерної" /за
тюремними мурами/ лірики.

Автор.

ж

Минуле з майбутнім сплелоя
/стану в неділеньку, скраю!/
Мов заповідь Божа - осінь
світ навсебіч осяває.

ж

Оце ж вона і є - осінь!
Стискаюча серце тиша...
Далечінь стала поруч, ніби твоя правиця.
Оце ж вона і є - осінь!
Дерева спинились, а квіт зажурився,
вода задивилась у люстро себе.
Оце ж вона і є - осінь!
Простір дозрілий, мов овоч...
Неба мелодія небна, неба суцільне крило...
Оце ж вона і є - осінь!
Дивлюсь і чую: світ - прозорий,
дивлюсь і бачу: брам нема.

ж

Замирення зі світом - осінь!
Вернувся до себе літній день.
Ні слова більш. Бажань і квіту досить.
Спинився сум - серед ясних пустель.
Спинивсь Дніпро. Вода важка, мовчлива.
Незрушна тиш, замислена блакить.
Пробути тут - між тишею і плином.
Дістатись дня, торкнутися руки!

#

Дерево летить крізь тишу...
 Чистий лист у нього коло серця,
 чистий день у нього на обличчі,
 чистий сум в його далекій думі...
 День новий у нього на меті.

#

Наблизився день до слова,
 схилився над пам'яттю днів
 Оновлена тишею мова -
 кинутих долі степів!
 Небес - поза світло! - вихід...
 Розвидненість світом влада.
 Зажурена, вимовкла, тиха -
 посиротіла вода!

#

Осінь молиться Богу,
 осінь чиста й свята.
 І в далеку дорогу
 вирушають літа.
 Осінь тиха й журлива.
 Ніби дзвін - далечінь.
 Безбережжя тятива -
 упокорена тінь.
 І трива Україна -
 без захистку прозор...
 Молитовна вершина!
 Молитовний собор!

#

Тихіше тиші твоє слово,
 тихіша рук твоїх - сльоза.
 А ще тихіша - ранку мова,
 коли у вітрові - гроза.
 Тихіша тиші кров блакитна,
 тихіша вересня - печаль...
 Як ті віки - у гори вбиті -
 далеко гори височать!

#

Глибоке зітхання... Печально.
 Світ на відході стоїть.
 Осінь у світі прощальнім!
 Осінь у вірші моїм!
 Як далеко ти, слово "розлука"!
 Я такої не знав ще пори:
 сонцем, блакиттю, звуком -
 осені свічка горить!

✱

Осені видих глибокий.
 Осені чистий звук -
 всіх, що минули, років,
 всіх, що були, розлук!
 Осені борозни тихі,
 осені пам"ять - засів...
 Днів позолочені стріхи -
 там, в далечині степів!

✱

Осінь, осінь - чистий образ Божий!
 До небес - дерев іконостас.
 Перед серце - щедро та вельможно -
 Лаврою оздобною звелась.
 Світлий сум. Полишене гніздів"я...
 У молитві світ завмер увесь:
 Сяюча, ошатна Візантія -
 пишно сходить з вівтаря небес!

✱

Печальний світ, а літ без ліку...
 - Господи, помилуй і прости!
 Пахуча пам"ять - зпервовіку -
 обличчя зліпок золотий!

ТАТАРСЬКА ПІСНЯ

На відкритому просторі - далеч.
 На відкритому просторі - спів.
 Світ непідкорений... Ще й за Уралом -
 безконечних азійських степів!

Земля невідома. Далекі десь - гори...
 Домівки нема серед дня.
 Даль без межі. Не втомитися зору,
 не зупинити коня!

Аж сумно - далеко! Дико.
 Позаду пустелі і дим.
 Попереду доля велика -
 жезлом війни огняним!

Минулося все, та лишилася мова -
 пісню тужну пориває даль!..
 Кінь зупинивсь. І промовлене слово
 огортає гортанна печаль.

✱

Корона осени, корона смутку й суму.
 Піднебний день, нікуди він не йде.
 Піднебний ліс спинив свою задуму,
 крізь ту задуму - полум"я руде.

Горить печаль. Нетлінний вічний спокій!
Під небом осені до тиші й світла йдемо...
Над сум хвилин, над всі минулі роки -
все вищає прощальна діадема..

✱

Калини суть, ти в осені чи в слові?
/Калини лист поволі опада/.
Спинився звук у тиші мармуровій,
поглибилась засмучена вода.

Калини міст - на мості коні дзвонні.
/Калини зміст - у сонці й рушнику/.
І чути в тиші, в осені бездонні -
мелодію далеку і терпку.

Калини шлях... До осені, до Тебе
усі мої вертаються літа.
Далених днів зламаносерде небо...
Крізь небо прозира вода!

✱

Як хочеться хмарі розстанути в небі,
як прагнеться тиші зайняти весь світ,
як хочеться завжди тривать цьому дневі!
Молилась осінь - золоту літ.

Як листя медвяне пахне й музичить,
як сонце п'є синь досхожу -
так хочеться жити. Так хочеться бачить обличчя!
Так прагнеться слова почуть!

✱

Не згадать, не здумати, що сталося!
Мить нова натомість вже прийшла.
Тільки осінь розлилась хорально -
тільки тиша - з-під її крила.

Спогад мій стоїть за виднокругом.
Повагом пишу листа Тобі.
Відійшла печаль моя і туга,
залишився спів.

✱

Як поема в дощі, як у морі заховані води,
як світанок у світі, як у небі не в'яне зоря,
Як у вечорі - сум, як Дніпром - сплески Ольжиних
лодій-
так розлука в мені! так любов і розлука - твоя.
Як горицвіт - на камні, як жита на відкритій степ
пам долині,
як смерековий гімн, як порогів Дніпрових далека
гроза.
Як глибока в нас - кров, як присяга свята
Батьківщині -
так для мене - єдина твоя
сльоза!

‡

Запах пам"ятає квітку
/він її залишив лиш на мить/,
в бік її задивлений довіку,
давнім щастям тужить і болить...
- В літі поєднаємось коли?...
Запах пам"ятає квітку.

В самотині, в далечині світу -
безтрояндний!- шлях його лежить.
Через поле переходить літо -
марно вилива блакить...
- І нема на цю розлуку ліку?..
Запах пам"ятає квітку.

В КРАЮ ОПІВНІЧНІМ

Печальна вода, далека.
Непривітні чужі береги.
Воді не піти навтеки,
дневі не зрушить ноги.

Притисла земля. Вагомість!
Сонце, мов якір, звиса...
І кличуть мене додому -
небеса, небеса, небеса.

✱

Отак і є: прийшли степи напитись...
До слів моїх прибилися степи!
Із пам"яттю - ну що мені робити?
Із сумом - що мені робить?

Отак і є: стікає день з-під миті.
Старий Дніпро схилив свої сади!..
Єднання літа і блакиті!
Подружжя неба і води!

Отак і є: Подай, любове, руку!
Навпроти серця - Київ на горі.
Як просторо словам! Ні звуку...
Осінь на порі.

✱

Мені сняться міста, що в них часу по вінця.
Вулиць і площ золоті щільники.
Лабіринти душі. Все не вийти ізвідси.
За карбами - карб, за віками - віки.
Доль перехрестя. Зустрічей човен.
Довічних прощань залишилися слова.
І довічно жива, мов ріка, протікає мова,
і кожного з нас на ім"я назива.
Мені сняться міста, ніби вічності дзвони.
Бані золочені кличе блакить...
Баха душа не зна перепони -
б"є там на сполох, скликає віки.

РАЇСА ЛИША

Виступ з нагоди вручення літературної премії імени ВАСИЛЯ СТУСА,

Премію присуджено за поезії опубліковані в першому числі "Порогів" за 1989 рік.
/Раїса Лиша. З книг: "Скіфська баба", "Вертепне", "З води і повітря", стор. 27-52/ та журналі "Кафедра", число шість.

Виступ подається скорочено.

Пані й панове !

Шановна громадо !

Уклінно дякую за виявлену мені високу честь.

Відчуваю себе ніби гінцем того краю, про який часто розчаровано кажуть: "Там нічого уже не лишилося...", де оскаженіло-зле буття гавкає і тоскно виє в небеса, де супер-відчай народу давно набув надто деструктивних форм, де розпановує названий ще Маланюком "смертельний чар дичавини". Край цей - козацьке Придніпров'я, а вужче, ближче мені - Приорілля.

В цих місцях, здається, перетовчено, обшукано кожну грудку землі: чи не затаїлося в ній, бува, щось козацьке, "націоналістичне".

Там важко гупає бетонними ногами - тумбами Дніпропетровськ, близький родич гоголівського Вія. І бідному Хомі там кепсько, хоч уже ніби й звик.

Козацькому Придніпров'ю поки що не дасться навіть легка, вільна посмішка.

Нещодавно у художньому музею Дніпропетровська відкрилася

виставка козацької ікони, означеної яскравою оригінальністю, високою художністю, духовною силою. Але відкриття цієї виставки ентузіасти домагалися 20 років. І ось тепер, дивлячись на цей крихітний острівець /десь 40 ікон/, що майже тільки й лишився від великого материка, розумієш, що на цій землі відбувся зловмисний, рукотворний потоп. Адже знаємо, в кожній хаті висіло по кілька ікон. Були ці речі для людей священні. Особливо шанованою була Матір Божа - заступниця, найвищий ідеал і міра відліку цінностей. Що ж замінило цей образ нині ?

Нещодавно моя старенька мати раптом вразила мене словами, промовленими з гірким смутком: "Колись і земля росла, а тепер, бач, меншає". Чи можна більш містко передати те, що вчинено з козацьким краєм, з душею народу. В цих словах відбилосся теперішнє наше відчуття пережитих трагедій, регресу власної культури.

В моєму житті теж був момент, коли раптом відчула гостру ошуканість: у мене забрано Україну! Тобто вона є і в той же час її немає. Після цього відкриття сірі, невиразні тіні, що бачаються за словом народ, почали на очах оживати. Часто понурі, навіть недобрі, нерозумні люди навколо стали рідніші. На них печать замученого чекання - пережити б лихі часи! Але водночас - стільки зла, безчесної догідливості. Невже і це - мій народ?

Василь Стус писав у листі до сина: "Моторошно чути без краю свого, без народу, яких мусиш творити сам зі свого зболілого серця". Як подумати, не такі вже ми всі й самотні в бажанні створити, повернути собі Україну. Коли хукаємо на заморожені вікна, аби відігріти латочку: що там, які лиця і що з ними? Не один з нас пережив відчуття себе - як вкраденої кимось дитини, що раптом упізнала свою рідну оселю.

Гадаю, сліпота на рідне, своє /куряча сліпота/- чи не найпоширеніша досі на нашій землі хвороба. Вилікувати від неї означало би повернути додому багатьох "блудних", "покрадених" дітей.

Зберігаю яскраве враження. Коли у моєму селі хтось змушений був перебиратися в інше, навіть недалеко село, то дуже страждав: "І люди - не наші, і земля неначе не така! Сусіди цій людині співчували, журилися з нею, втішали, як уміли, намагаючись хоч трохи полегшити муку переїзду "чужий край".

Подумаймо, яке багатство чуттів прив'язувало людину до клаптика землі, що називався "своє село".

Мої орієнтири в козацькому Придніпров'ї - теж село, уяв-

лення про яке розвивалося в складному внутрішньому конфлікті, річка Оріль, Петриківка, скіфські та половецькі кам'яні баби, обачно і хитро прибрані зі степу. Але вдивитись у степ – баба стоїть і очима, як у Сибілі, продивляє сучасність.

Степ – неосяжний. В степу треба встати, вирости. Інакше поглине, як цяточку. Степ формував козацький характер.

Гора Калитва, висока – на всю Україну, під козацькою Царичанкою. На цій горі постійно стояв козак-дозорець – чи не наближається ворог? – і в разі небезпеки махав червоною китайкою, попереджаючи царичанців...

З висоти цих рідних орієнтирів краще видно, що діється в світі, у часі. Під їх прихистком серед зла й неправди росте поезія.

Поезія в моєму уявленні – особлива витворена людиною жива духовна субстанція. Те, що виводить людину, замкнену в клітці логічно-елементарного смислу, на простір вищої гармонії і безколичності життя.

Поет має відчувати, бачити невидиме світіння факту, буття, короткої миті – у просторі світу й тривалості часу. Поезія засвідчує суттєві поштовхи часу, помічає його нові створіння й страхиття, шукає вихід.

У віршах обов'язково мають бути невидимі з'єднуючі ходи /східці чи ліфти/ на зразок тих, по яких Аліса піднімалася і опускалася у різні шари реальності. Тобто, поезія не може не помічати багатомірності світу. Вона розрахована на глибинну роботу особистості.

Поета, і взагалі людину, що живе на Україні, здається, тепер має найдужче тривожити пониження духовності, – відхрещеність від духу і недовіра до слова.

Відомий австрійський письменник Герман Брох у статті "Дух і дух часу", написаній ще на початку століття, висловив думку, яка, напевне, дуже вірно передає те, що відбувається на Україні: "Якщо людина сумнівається в слові, в духові власної людяності, в духові, який діє через це слово, – бо слово поза духом ніщо, – це означає по суті поступову загибель духу і слова". І далі він продовжує: "Хто вбиває дух, вбиває слово, а хто оскверняє слово – оскверняє дух, бо вони нерозривні".

Пригадаймо деякі "шедеври", що їх досі вивчають діти у школі. Хіба це не є осквернення духу і слова?

Отож стає зрозуміло, чому український народ, як тепер пи –

шуть, перестав співати, перестав висловлюватися і навіть молитися. Чому катастрофічно поширилася зневіра у власне слово і дух.

Василь Стус, наперекір суцільно потворній реальності, виростив у собі і кинув нам - беріть! - майже забуту реальність-величезну силу козацького духу. Пам'ятаю, що довго не могла допитатися у когось його віршів, але дух Стуса до мене уже дійшов, він біг швидше, попереду текстів. Такі поети повертають народові віру у власне слово і дух. Не випадково постать Стуса асоціюється з постаттю Шевченка.

Як не заблукав світ і ми з ним, хочу вірити в те, про що написав поет:

Настане час - дійде -
І встануть мертві.

Хочу прочитати до сказаного уривок зі своєї поеми "Сон дикого поля".

Видіння п'яте

але що це?
щось сталося наче
несподівано всі починають
вилазити
з оцієї чаші чи ями,
усім приснився однаковий сон.

Сниться нині нам
живущим
людям на Україні
поет Василь Стус
ще живий
у чорній в'язниці
і всі гуртом
ми прямуєм до неї

підійшли
крикнули страшно
аж до хрипіння
і падає та темниця
а Василь не вмирає
живий

виходить
і обіймає нас,
як полегшено і безбоязно
дивимося ми
Йому
і один одному в очі,
як радісно усміхаємося
та нема ж чого
нам соромитися
ось же ми всі
і Василь живий
серед нас
не убитий

не допустили ми зла
не зігнули від страху спини
і можемо глянути
самому Богові в очі
але хто оце лементує
махає руками
перебиває...
такий гарний був сон...
каже людоньки,
Василя ж немає,
замучено

.....

Київ, 28 травня 1990 року.

КОЛБОРЪ
СТЕПЪ

РАЇСА ЛИША

КОТРИ ЯНГОЛ СУРМИТЬ?

ЗАВОЙОВНИКИ БІЛОЇ ХАТИ

Чи маячить козак на коні на великій горі Калитві в Царичанці? Чи не махає червоною китайкою, попереджаючи царичанців /а може й нас усіх/ про наближення ворога?

Оглянемося навколо себе. Хто спустошив оце усе? Неначе прогарцював по нас!

Зрозуміло, що саме реально-предметний світ культури, духовно освоєне середовище /природне, архітектурне, побутове/ забезпечує розвиток і власне існування культури народу. Від того, як ці реалії будуть відтворювані, включені у щоденне життя і збережені, величезною мірою залежить наше національне відродження. Поверне народ собі відчуття носія власної культури чи перетвориться на безлику репродукуючу масу?

Поглянемо довкола. Зникає національно-окреслений образ наших міст і сіл. Їх мальовничість неповторність. Стають вони щодалі знівельовані, сіро-одноманітні за архітектурою, усереднені, як параграфи тих циркулярів, за якими протягом кількох десятиліть їх уперто "оновлювали", буквально тягли за вуха до якогось "комуністичного" зразка. Після тих маніпуляцій - модернізацій буває годі розгледіти власне лице села чи міста.

Сучасну нашу архітектуру називають "бездушною". Разючою є відчуженість від людини. Фальшю, несправжністю, якимось внутрішнім холодом вони сковують кожного. Справді, ця архітектура нагадує застиглу маску, як у романі Кобо Абе. Страшно, що маска приросте. Стане врешті-решт недобрим, роботоподібним лицем.

Складається враження, що у колишньому центрі козацької культури сучасної, власне української архітектури взагалі не існує. Характерно, що навіть у вузах студентам - майбутнім архітекторам - не читається курс історії української архітектури /ніби й не було такої/, не викладається украй необхідна для архітектора етнографія України.

Зате у кожному /!/ місті й селі зітерто з лица землі не одну й не дві пам'ятки архітектури, історії, культури. Згадаймо повністю знищену нині самобутню церковну дерев'яну архітектуру, традиції якої сягають у тисячоліття. Ці собори були невід'ємною, як небо і зорі, часткою середовища, активно включеного в духовний світ людини. Вони підносили її над буденністю, давали можливість поглянути на себе і на людське буття з вищої точки зору. І від тих соборів лишилися одиниці /як ось Троїцький у Самарі, тепер Новомосковську/. Не встояли й кам'яниці. Навіть уже не за часів сталінщини чи застою, у 1986 році висаджено в повітря козацьку церкву в Шульгівці на Приоріллі. По всій радянській історії лунають ці вибухи. Так висаджували в повітря, як тепер добре видно, духовність, національну самосвідомість народу.

Сумний досвід показує, що численні реконструкції старих частин будь-якого міста чи селища насправді означають руйнацію його стилю, перетворення в ніщо будинків, деталей, що надавали йому певної історичності. Зникає художньо вартісне. З'являється маловиразне. Зате масивне, помпезне, "найбільше".

Руйнатор пишається своєю руйнівницькою силою, можливостями техніки, що звільняє його від мороки досягати певного рівня культури, самовдосконалення. До тонкощів стилю старих споруд йому немає діла. І будуючи, він продовжує руйнувати – середовище, історичну пам'ять, внутрішній світ людини.

Можна наводити безліч прикладів такого „оновлення”. На Дніпропетровщині і в самому Дніпропетровську результати його значно і значно більші, ніж могла б спричинитися будь-яка ворожа навала.

"Знесено" масу старих будинків, знівельована своєрідні куточки. І нехай ті будинки не були архітектурними шедеврами, проте вони мали своє обличчя, несли на собі відбиток, аромат минулих часів. Виявляється, саме ота дрібничка – аромат, філософія життя, передана нам через віки в архітектурі, підтримує, допомагає сучасній людині у здичавілому світі не розгубитися, жити.

Загалом у атмосфері наших міст і сіл мабуть найдужче вражає відлученість, відхрещеність від своєї давньої історії. Аж наче страх, чи сором, комплекс неповноцінності перед глибиною віків. Затоптували ту історію, наче пожежу. Замикали на сто замків. Та й зараз топчуть і замикають.

З якоюсь апокаліптичною поспішністю продовжують розвалювати старі будинки, Дніпропетровськ на очах "молодіе". Та й те, що місту відміряли 200 років /хоч за джерелами, які чомусь не люблять розголошувати, цьому поселенню ніяк не менше 400/, породжує відчуття фантасмагорії, робить попередню історію краю ніби неіснуючою, викреслює її з свідомості, з самої реальності.

Нещодавно, незважаючи на протести, у районі старої козацької Половиці по вул. Колодяжній розвалили найстаріший будинок міста - козацький дім з давніми клейнодами. Колись то була мазанка, пізніше обклали цеглою. Достояв до 1990-го, до нас, і ще б стояв. Та ми - взяли й розвалили. "А навіщо воно?" Щоб очі не муляв.

Готовий проект реконструкції козацького селища Ломівка на території міста, що знищить його як своєрідне історичне поселення. Робота почалася з того, що спиляли половину старих дерев у сквері Шевченка.

Готується реконструкція Старих Кодаків. Селища, пов'язаного з іменем Петра Калнишевського. Саме в Старих Кодаках найдовше з усіх околиць трималися традиції української культури, козацький дух. Тут найдовше, попри всяку владу, існував народний сход, важливі питання вирішувала громада. Співав справжній народний хор, від себе, а не від "клубу". Сюди насилалися орди "атеїстів", щоб зруйнувати міцність віри мешканців. І подумати тільки, яка сила духовності, козацьких традицій, приналежності до культури була в цих людях, якщо під боком у тотального Дніпропетровська вони, мов справжня козацька фортеця /там і досі є залишки фортеці, козацький цвинтар/, протримали той дух, устрій, опираючись нівеляції, бездуховності - майже до останнього часу!

І якщо вже реконструкція, то перед тим потрібно, якщо справді думати про традиції і культуру, щоб громада знову зібрала сход і висловила свою думку. Але чи жива ще після всього і всього козацька громада?

Дніпропетровськ досі не спорудив пам'ятника Д.І.Яворницькому. У славній Петриківці на Приоріллі не стоїть пам'ятник Петру Калнишевському, останньому кошовому Січі Запорізької, замученому Катериною II на Соловках. А кому ж більше Петриківка має вклонитися? Чий образ зберегти для нащадків? Аби кожен міг прийти до того, хто не потоптав козацької гідності й честі, постояти та й може спитати: "Батьку, що то значить відповідальність за свій рід український і свою землю? Що то є не рабська свідомість?" Та й набратися, може, в нього такої дефіцитної нині вільної козацької сили.

Старовинне козацьке селище Царичанка, засноване у 1604 році. Але що ж тут вказує на таку його давність?

Ось ви приїхали на автостанцію... Як гарно, по-філософськи, космічно мандрували чумаки на своїх круторогих волах. І як нудно, обмежено катаються сучасники у різних транспортних засобах.

Ніщо на цій безликій автостанції не натякає на події минулої історії, традиції, звичаї народу. Ні то-бі оригінальності архітектурного задуму, ні якоїсь царичанської фантазії. Жодним чином не виявляють себе естетичні смаки, талановитість, гостинність царичанців. Не сяйне зі стін петриківський розпис, народний орнамент, символ язичницький, споконвічний, силует храму, старої могили, скіфської баби, чумацький віз - возвишаючи мандрівника над клопотами буденності.

Всі ці реалії якось тихцем, непомітно вилучені з кола асоціацій і мислення люду.

Але ще зовсім недавно діти і в довколишніх селах неодмінно чули від батьків розповідь про те, звідки взялась Царичанка. Відомі розумом, сміливістю і кмітливістю предки царичанців. І вибрали вони місце для селища під горою Калитвою. З неї далеко було видно

навкруги. А наскоків татар чекали повсякчас. Ось і стояв на Калитві козак на чатах і в разі небезпеки махав червоною китайкою. Тоді люди ховали дітей, майно і готувалися до захисту.

Ще від тих часів у Царичанці виразні, породисті обличчя, сильні характери, суто царичанська ґрунтовність.

Однак нині тут більше впадають у очі відчуженість від минулого, поламани традиції, зневіра і незацікавленість навіть тим, що воно там за три кроки від власного дому на землі хтось рие чи ставить.

Браження таке, наче то якісь прихоськи з неба впали та й поставили царичанцям автостанцію. Ще й таблички та написи /штук 50/ усі до єдиного, навіть "вхід" і "вихід" понаписували російською мовою. А українську-наче хто вкрав - жодного слова.

Що б сказали царичанські козаки на це отим прихоськам?

Мовчить історія, бандура, кобза, славний колись хор... Зате /знову мабуть прихоськи/ цілий "культурно-спортивний комплекс" не пошкодили побудувати. Ще й кольорову коробку додали з сентиментальною трафареткою - кафе "Юность". Турбуються, бачте, влаштовують потомкам козацтва розваги: "Клуб виходного дня" з солоденькою програмою "От всей души".

Під таким всюдисущим гіпнозом згорблена українська душа питає квиток у касира, "як положено", середньоарифметичною російською мовою і їде у якихось своїх справах. А по дорозі ряхтить у очах: "Петриковка", "Лобойковка", "Колхозовка" /яке слово!/, "Баловка" /недавно була Попово-Балівка/ і т.д.

Приїздить вона в Дніпропетровськ, скажімо, на проспект ім.газети "Правда" /теж назва - шедевр віртуозного офіційного лицемірства/. Не питає вже колориту, архітектури. А знаходить аж дві вивіски українською мовою: "Дніпровські хвилі" та "Українські страви" - мов два мідяки.

Автор всього цього письма, як і антиархітектури,

і тут, і скрізь анонімний. Почни питати, то й не признається. Отож названа українська душа опиняється по суті в становищі відомого героя Кафки - і скажуть їй усе що завгодно, окрім правди.

Куди не глянеш, щось робиться, трощиться, зводиться "для нашого блага". А що, "нас не питають". І "яково нам", не зважають.

Реконструйована Привокзальна площа у Дніпропетровську і поставлений там пам'ятник Г.Петровському. Враження чогось жорсткого, навислого над людиною. І пам'ятник не пам'ятник, а чисто новітня статуя Командора. Але схоже, що оце і є чиїмось ідеалом...

Схил горба перед Набережною "міста на трьох горбах" весь затулений і придавлений рядом висотних коробок. Не видно ні горба, ні козацької Половиці.

Бетонні легіони роботоподібних німих велетнів сунуть кудись уперед. Не випадково Дніпропетровськ називають "містом без архітектури".

Замість поруйнованих храмів, попалених ікон і розірваних Біблій села і селища здобулися на такі неодмінні "центри виробничого і культурного життя", як контора колгоспу чи радгоспу, будинок сільради та часто мало чим від них відмітний клуб або будинок культури. Та додати ще тиражовані пам'ятники Слави та інші. Тиражовані обов'язкові назви вулиць, однакові для всіх населених пунктів /Факт сам по собі красномовний!/. Скуте цупкою рукою ніякості житло. /Лише останнім часом у селах почали з'являтися цікаві, якісь вільніші будиночки за індивідуальними проектами/.

Отак продемонстровано вбивчу силу медузи Горгоні-імперсько-бюрократичної централізованої вказівки.

Один час по всіх районних центрах, а то й по селах, мов за чарівним помахом, почали з'являтися "чайні", які, напевне, мали означати щось дуже культурне, прогресивне і соціалістичне. Проте сама згадка про атмосферу і вигляд тих "чайних" викликає відчуття якоїсь безмежної казармової безпросвітності. Так само були симптоматичні "буфети", пивні бочки, столики з доміно.

Чи взяти так звані "палаці культури". Насаджені згори, вони символізували якусь "радянську", по суті наднаціональну культуру. А там, де самодіяльну творчість наївно заносило в національний бік, її рано чи пізно "прикручували". Точно за Сталіним: "...превратить подымающуюся украинскую культуру и украинскую общественность в культуру и общественность советскую" /Соч., М., 1948, т. 8, с. 553/. Стільки з'явилося по селах блискучих народних театрів, хорів. Де вони тепер? Їх історія трагічна.

Тому й архітектура та інтер'єр цих будівель не вилились у щось органічне, не ожили на місцевому культурному ґрунті /за окремим винятками/. Не відбився в них ні вертеп, ні споконвічні /заборонені! / свята, фантастичні народні персонажі /у кожному місці свої!/, звичаї. А узаконені, часто переважаючі написи російською мовою лише підкреслюють факт відчуженості "дом культури", "дворец", "Добро пожаловать!" /інколи скарікатурене на "Добро пожалувати!" /.

Та й не відомо, які були б назви, якби ці заклади виникли самі по собі з розвою культури і життя народу. "Кіш", "гурт", "курінь", "центр творчості", "вертеп", просто "театр" чи щось інше.

З'являлись і з'являються і великі, добротні споруди, за поліпшеними проектами, що коштують чимало грошей. Але всі ці "точки дозвілля" по селах і містах, за деякими винятками, не стали явищами архітектури та центрами культури. Та таке завдання й не стояло /навпаки! / і поки що не ставиться.

Віє від цих споруд однаковою казенщиною, чистою функцією, рабською похнюпленістю, відмовленням від самих себе. Це фактично такий собі буфер, який перехоплює і нейтралізує прагнення народу до самобутнього виявлення себе, його стихійну талановитість.

Не випадково довгі роки стояли ці "палаці" порожні, з великими замками. Поки не з'явилися "неформали" та не стали домагатися приміщень. Отепер уже все тер-

міново зробилося зайнятим. Його зайняли "жорстокі" фільми, дискотеки, еротика, загадкові явища, гіпно-тизери, екстрасенси, "свинячі гонки" - гастролювали в Дніпропетровську, аж з Москви, "розумні корови" і всяка всячина. Скоро вже, мабуть, і "реакційні" медіуми з'являться. Чи не весь набір псевдокультурних зваб і суети сует?

Воістину прирекли себе на велику стаїню, або, за висловом Расула Гамзатова, "заготконтору". І чомусь не завважили, що це неминуче мало статися там, де понищена національна духовна та естетична культура.

Дуже проситься поставити у козацькій Царичанці пам'ятник тому козаку - дозорцю, що стояв на горі Калитві і не давав ворогам напасти зненацька. Аби кожен прислухався, чи не проник той ворог на територію його душі. Нехай стане козак на коні при дорозі у Царичанці й питає зустрічних: "Хто ти? З добром чи злом ти прийшов?"

БЕНКЕТ "ЦИКЛОПІВ"

Нівечення, стирання своєрідних, яскраво національних ознак міст і сіл /а по суті обличчя народу/ протягом кількох останніх десятиліть діялось вглиб і вшир, захоплювало всі сфери життя: від власне культури, архітектури до побуту.

У свідомість вбивалося, що старе, традиційне - це відстале, віджиле, безперспективне, другорядне і навіть смішне. Бог, віра /а на практиці - совість/, старі пісні, традиційні свята, обряди і звичаї, вишивання рушників, ткання полотна, малювання писанок, плетіння з лози та рогозу, витинанки і таке інше /по суті - творчість/, власна земля - у всіх смислах, зрештою нація, мова /Та що ви з своєю мовою! Ї речі важливіші", - чуємо й нині, так, ніби це до нашої свободи зовсім не має відношення/ - все це третирувалося, полишалося для диваків, невдах і "несвідомих", що недорозвивалися до "колективізму", не стали "активними будівниками комунізму". Хіба личило, скажімо, комсомолці вишивати рушника? чи сорочку? Це ж архаїка, патріархальщина!

Тим паче, що перші ознаки "комуністичного раю" були вже зримі і широко пропагувалися, особливо у популярній формі - "для мас". Колгоспи /"колгоспний лад"/, радгоспи, заводи, електрика, радіо, пізніше - ще й телевізор, обіцяне звільнення від фізичної праці при найближчій появі чудодійних кнопок, на які можна буде натискати - і "нічого не робити". Так у свідомість, змучену рабським становищем, вбивалася конформістська ідея "легкої роботи" - замість споконвічної працелюбності і чеснот.

Під сурми і фанфари такої пропаганди виходили з ужитку, зникали зневажені предметні знаки духовності і культури, тобто те, що само собою прилучало людину /незалежно від її індивідуальної недосконалої/ до народного творення високого смислу життя, до сакральних основ існування.

Занедбувалося народне мистецтво, художні промисли... Здавалося у якійсь ейфорії, не помічаючи втормачування, що їх замінить щось краще, прогресивніше. Але нічим не замінюються, окрім виродження і здичавіння, зневажені храми, образ Божий на придніпровській іконі, святий хрест, предковічні могили, живе, як з води, народне малювання, візерунково-кольорова філософія писанок та рушників, скупані у водах віків розписані глеки, глиняні іграшки, легкі рокозяні кошки, очеретяні сопілки, давні звичаї, свята... Бо це є культура народу, добро, духовність, глибоко закодовані часом у зовсім простих, побутових речах.

Руйнування духовного коду простих речей, вигасання естетики побуту, заціпеніння архітектурного середовища безпосередньо пов'язані з наявними тепер примітивізацією особистості, здрібнінням інтересів і самого смислу життя.

Та хто нам сказав, що в прогрес можна увіходити без культури? Чи хоч одному народові така авантюра вдалася?

Процес нівеляції української культури, хоч і пролунав дзвін тривоги, і тепер продовжується /тим більше, що технічний поступ дозволяє робити його тотальним/.

Щоб упевнитися в цьому, досить звернути увагу на будь-що. Хоча б заглянути в книгарні: скільки книг та часописів - перших світочів культури - лежить там сьогодні, виданих українською мовою, і скільки - російською. Порівняння вражає... І так далі.

Однак подекуди вже чути відчайний скрегіт гальм. З нинішньої точки у часі добре видно: попереду, коли не зупинити цю страшну машину, - падіння в прірву. Та оскільки бездуховне середовище випустило у світ чимало темних і жорстоких сил - сучасних "циклопів", вони продовжують діяти. Потрібні величезні зусилля багатьох і багатьох людей, усіх нас, щоб цей процес нівеляції хоча б по-справжньому загальмувати, відродити у людей ставлення до простих, звичайних

речей – як до явищ національної культури, повернути увагу до їх глибинного змісту. Звернімо увагу на деякі з них.

Коли їдеш з Дніпропетровська на Царичанку, очі приваблює мальований петриковським розписом птах – шляховий покажчик "Петриківка". А далі на мить прилучає до гармонії степу, вплітає у атмосферу давньої язичницької філософії іще один знак – "Царичанський район" /напис, на жаль, російською мовою/. Загледівши їх, подорожній, напевне, уважніше дивиться на ту землю, що біжить перед ним, починає помічати її неповторність. Полишається в ньому десь трохи враження дива.

Однак у Петриківці, знаній на цілий світ за свій петриківський живопис, тепер не видно того малювання по хатах. Хоча люди ще пам'ятають його не "сувенірного", не поневоленням та вимученим офіційними сюжетами. Як цвів він живою квіткою по стінах, стелі, коминах, печач, скринях, возах, і не лише тут, у Петриківці, а й у багатьох навколишніх селах.

Щоправда, ось використано петриківський розпис /і дуже органічно!/ в оформленні деяких автобусних зупинок /Могилів, Китайгород, Супина/. І ці поодинокі приклади показують величезні потенційні можливості петриківського живопису завдяки його ідеальній декоративності, колористичному багатству, багатоманітності і розкутості мотивів.

Тобто є у нас диво, живий скарб, чомусь знехтуваний, випханий господарями за двері.

Можна лише уявляти, як би осяяв петриківський малюнок теперішні нудні школи, примітивізовані квартири, кінотеатри, які презентабельні інтер'єри кав'ярень можна зробити на його основі /а мільйонний Дніпропетровськ не має, до речі, жодної справді української за стилем кав'ярні/ і багато чого.

Важливим естетичним елементом у хатах степового краю був комин. Траплялися комини петриківських майстрів – справжні твори мистецтва. Білі, високі, стрункі, цілісні і органічно вписані в простір

хати; напіввиступають білі колони, багато карнизів, барочна мінливість, гра простору, ошатної форми заглибини і навіть щось на зразок капітелей.

Такий комин творив у хаті постійно біле легке свято. Хоч зроблений був з простої глини.

Ось так утверджувалась віковична настояність домашнього вогнища, часу, самого життя.

Під оплески гвалтівної моди печі з коминами повикидали. Бо кілька століть людей привчали не цінувати своє, не вдумуватися в його смисл, вважати недолугим. В сучасному духовно і естетично убогому житті відповідно перероблений стилізований комин міг би стати точкою, що осяяла б помешкання світлом людського дому. Зберегли ж англійці свої каміни, попри всі технічні новації.

Невідомо, чи лишився десь бодай один такий петриківський комин, чи знайдеться тепер у Петриківці майстер, щоб відтворити цей національний скарб.

Є речі, зникнення яких із світу утворює справжні космічні діри у національному світовідчутті. Порухує якийсь незримий порядок речей, породжує непевність.

Одна з таких втрат – традиційний колодязь в степу, при дорозі – з журавлем чи з коловоротом – шедевр української народної "малої" архітектури. Виразні лаконічні лінії, багатоманітність опорядження, легкість конструкції. Колодязь здається частиною самої природи, так гармонійно поєднується з рельєфом.

Чиє серце не заб'ється спраглою радістю, забачивши його? І навіть той, кого не мучить спрага, від самого споглядання колодязя нап'ється дивної живої води, відчує вічну прохолодну свіжість доброти.

По дорозі з Дніпропетровська на Царичанку можна побачити десь три чи чотири колодязі з коловоротом, поставлені для подорожніх. У Лобойківці, Петриківці, і новий, гарно опоряджений деревом, у Китайгороді.

Дивним ритмом насичують простір старі колодязі з журавлями у Могилеві. Боязно, що так ніхто і не гляне на їх красу і суть новими очима, трохи ніби піднявшись над землею, над картиною світу. Не поставить їх, як невід'ємний, глибоко людяний і поетичний елемент, на належне місце в українському архітектурному пейзажі, в середовищі народного життя.

Бачимо ще хати, вкриті очеретом, рогозом. Соломою – уже надто рідко. І вони просять подивитися на них уважно, ніби збоку, завваживши ті особливості вишуканої української народної архітектури, про яку, засліплені залізом, бетоном, самі творці ніби геть чисто забули. Хоч та архітектура має існувати неврезерваціях-музеях, а в живому житті.

Треба було б дивуватися /якби не знати, яка абсурдна політика проводилася відносно всього національного/, що на Придніпров'ї, Приоріллі в сучасній архітектурі, в інтер'єрах різного призначення, не використовуються такі виразні, традиційні для цього краю матеріали, як лоза, шелюга /плетені ліси/, очерет, рогіз, солома.

Не уявляється придніпровський овид без патріархів степу – вітряків, хоч вони давно і доценту понищені. Як на мене, вітряки однаково стоять там – незримі. Недаремно ж нищили їх, по суті, нарівні з "буржуазними націоналістами"! Дуже вже по-українському махали вони крилами. Дуже вони вічні. /Так само і могутні сірі українські бики – чумацькі воли, оспівані в піснях, зазнали найжорстокішого геноциду/.

Прекрасний, поетичний, архітектурно довершений силует вітряка, котрому тут віків і віків, досі не повернено в українській краєвид. Хоч практичної сучасної основи для цього достатньо /аж до виробництва екологічно чистої електроенергії/.

Величезної зневаги і руйнації зазнали споконвічні скіфські та половецькі могили, що роблять український степовий краєвид особливо виразним і своєрідним. В цих могилах рідкісно сконцентровані історія, філософія, архітектура – рука людини і мовчазний порух природи.

Тільки де та шана, якої вони заслуговують? Де таблички, догляд, охоронні зони, захист від відомств? Могили ніким практично не охороняються, на них ніхто не звертає уваги, вважаючи за щось непотрібне.

Поблизу царичанської траси на схил однієї такої могили безневинно-блюзнірськи видерся чийсь город...

Ту ж саме бачимо нині в Китайгороді: десь на початку 80-х років біля самого Миколаївського собору /так би мовити альтернативно/ поставили високу водогінну башту, а під боком у церкви Святої Варвари та Успіння - масивну, незграбно квадратну за формою будівлю школи. Мов на сміх, скриводушено, пошматовано ^{простір:}
"Дивіться, моя труба така ж висока, як той собор!"

Згадуються гіркі слова Шевченка, який пророчо провидів страшні теперішні наслідки нашої неволі й байдужості: "Ох, не однаково мені!"

СВІТ БЕЗ ДЕРЕВ

"Краса дерев, крапок природи серед її кам'яного заперечення", - так визначив дерева в місті ^{Валеріан Підмогильний. А місто без} дерев - це вже, мабуть, саме абсурдне заперечення...

На Україні дерево віддавна було одним із найсуттєвіших елементів архітектурного середовища. Традиція диктувала поєднання споруд з рельєфом, з усім масштабом простору, з кожним деревом.

Глибокий підтекст у прадавньому звичаї, коли батько заповідав синові: "Посади дерево"!

Культура стосунків з природою, як емоційно-духовна структура, сягає у нас глибоко в давнину, зокрема в язичництво. Знаходить свій вияв у своєрідному культі дуба, калини, тополі, верби, вишні, барвінку, ковили, соняха... Кожне з них - цілий таємничий світ, присутній у звичаях, традиціях. Кожне по-своєму осяває Божий храм.

Але культура цих стосунків нині розруйнована. Узяти традиційне українське народне квітникарство. Воно винищене, як і все інше. Ми бачимо часом якісь казенні, відчужені клумби, схожі на неживі декорації. На них ростуть екзотичні квіти, яким ніхто не знає назви і не пробує її дати.

Але в душі ще живуть знайомі благородні поєднання, обриси і пахощі квітів, що мали, по суті, величезний вплив на формування національного світочуття. Півники рано навесні, квіт вишні, калини, далі влітку кручений панич, мальви, мак, солончики, майори, верне сонце, любисток, м'ята, нічна фіялка, навідки, чорнобривці, айстри, жоржини...

Безліч варіацій. Виразна естетика простору. Окрім того, усе це зело ритуально вводить нас у колообіг природи, робить певні позначки у нашому рухові в часі, у світі, приєднує до містичних основ і безмежності всесвіту /на противагу обмеженим, утилітарним ритмам сьогодення/. А отже, безумовно, допомагає відстояти свою людську особистість у техно-

ваному, заорганізованому, якомусь навіть загерметизованому світі, що прагне знівелювати індивідуальність, позбавити вічних коренів і внутрішньої свободи. Тобто йдеться про те, до чого зведеться взагалі наше людське життя.

Але поки що доводиться говорити навіть не про відродження втраченої культури, а про речі прямо протилежні цьому.

Мав Дніпропетровськ старий парк, заснований ще у 18 столітті українським козаком-садівником Лазарем Глобою. І дивно, як треба було доглядати парк, щоб від його "прекрасної старості" не лишилося й сліду. Та й дуже мало від парку. Величезні дерева тут пиляли ще й не так давно /років 13 тому/. Натомість парк начинено громіздкими і потворними розважальними спорудами. Зелень придавлено псевдоархітектурою.

Від озера лишилося нудне водоймище. Над ним нависає споруда, схожа на велетенську жабу. І який вже не був фонтан з Гераклом, що роздирає пащу лева, але вони не воювали з природою, знали своє місце.

Навіть за якимось вивертом логіки парк носить ім'я Чкалова /шановної, звичайно, людини/. Але чому не свого фундатора Лазаря Глоби?

Знищено таким же чином у Дніпропетровську Ботанічний сад, що кілька десятиліть тому з великою любов'ю і ентузіазмом був насаджений студентами, викладачами, професорами вузів міста і являв собою справжній оазис, невеликий, але такий необхідний у великому місті.

Знищено парк Войцеховича, дарунок місту.

Величезних втрат зазнав у результаті численних модернізацій парк Шевченка. З його куточків вилучено невимушеність, природність.

Чого вартий лише помпезно-претензійний ресторан "Маяк" на високій точці над скелями, наче храм якомусь богові споживачів. Ресторан до смішного возвишається, царить над притихлою, причесаною і якоюсь ніби прип'яченою навколишньою природою. Аякже, тут обідає цар

природи, її підкорювач!

Ресторан цей – ніби альтернатива пам'ятнику Шевченку навпроти на Комсомольському /Монастирському/ острові, немов архітектурний символ бездуховності.

Тривалий уже час ходить по Дніпропетровщині пошесть – нищення великих дерев. Дніпропетровськ виплодив якусь кафкіанську установу "Зеленбуд". Примарні його служителі з'являються то там, то тут у різних районах міста. Спиляють дерево і тут же палять. Кажуть, цим своерідним "куклукскланівцям" хтось платить залежно від кількості впольованих дерев.

По всьому місту лишили вони свої злочинні сліди. Зовсім недавно, у лютому, побували на вул.Артема. На протести не зважали.

Дивні метаморфози відбулися якось ніби непомітно з багатьма вулицями, з центральним просп.Карла Маркса. Зникло чимало старих акацій, саме тих дерев, що надають проспекту і всьому місту витонченої своерідності. Зрубано старезні осокори. Близько вокзалу вигляд алеї зовсім перероджений /як тепер кажуть, мутантний/. Невідомо, як і рука здіймалася пиляти велетні осокори на старій вулиці Харківській. Так само – у вуличці біля вокзалу, що нині відведена пішоходам.

Адрес збиткування – незчисленна кількість. Ціла алея полягла біля Дніпропетровського райкому партії у селищі Ювілейному. Повністю "ліквідовано" маленький затишний парк у кінці просп.ім.газети "Правда", незважаючи на обурення мешканців.

Соромно перед цими деревами, які були суцільне ласкаве сяйво. Їхні душі, здається, блукають десь тут по місту і нас же, злих, нерозумних, жаліють.

І де тільки не прокотився стогін дерев. Ось і в Царичанці в ім'я якоїсь архітектурної моди /чи хвороби/ по всьому центру було зрубано найбільші дерева.

Мода ця тепер підбила всі районні селища під один штиб. Типові вулиці, типові сквери з наперед розтиражованими /схоже – ідеологічно витримано!/ породами дерев. Характерно, що нищаться старі акації, осокори, тополі, верби, ясени, прості клени – тобто

дерева, що найбільше виражають лице південного українського пейзажу, з його степом і плавнями, несуть ціле багатство асоціацій і сприймаються тут, як особливо рідні.

Літні царичанці зітхнули, постояли біля зрубаних велетнів. То зникала з лица землі частина їх людської пам'яті, частка душі. Не прошумлять уже вони своїм віттям про давне, не впевнять людей у їх стійкості на землі. Бо не забудьмо: дерева – це і згустки часу. І чим вони довше той час настоюють, тим добріший дарують напій.

Між тим, як наслідок всілякого нищення, маємо отаку собі інкубаторську легковажність: "А навіщо нам стара гниль? Посадять молоденькі замість них", – сказала у відповідь на моє запитання якась безтурботна жіночка й махнула рукою.

А все ж таки, хто віддає ці накази, вирішує? Головний архітектор області /Гаврилов/, головні – міст, районів і ще там хтось із "начальників над народом". Напрошується думка: "Чи не краще отим містам, районам області і т.д. не мати ні головного, ні неголовного архітектора та іже з ними, що підписують отакі рішення? І, може, краще було б дніпропетровцям, царичанцям та іншим платити усім цим діячам за те, щоб вони нічого не робили з їхнім містом чи селищем?"

Однак нівеляція і дегуманізація архітектурного середовища міст і сіл триває. Його застигла маска всотується в людські душі, обертається душевною порожнечою, рост дінням.

Здається, час би стривожитись; чому ми руйнуємо, аж кушпела встає? Чому перестали відчувати і берегти красу? Чому на Україні, споконвічно оберненої лицем до храму Природи, навіть саме населення почало вирубувати великі дерева?

Дивно бачити сільську вулицю якоюсь голою. Але нерідко бачиш: зрубано дерева. Прозирає десь тут страх раба – бажання не виділятися. Крім того,

потрапити в ногу із кимось "вищим": "Вони ж чогось рубають!?" І загальне розчарування: "Один біс, хоч так, хоч сяк".

Часто тепер можна побачити дерево, на стовбурі якого внизу вирізано широкий пояс живої кори. Так з перерізними артеріями воно повільно конає. Новий садистський спосіб нищення дерев без жодного сорому демонструється дітям і всім людям.

А спалювання очеретів, заорювання болотистих місць, завалювання їх сміттям – тобто руйнування рельєфу, основи основ середовища. І попутне по суті вбивання всього живого. Але якщо вже рельєф, земля вмирає під залізними пазурами "господаря", то зникне саме джерело культури, добра і життя. Аж до такого ступеня руйнівництва ми дійшли.

Та повернемося на мить у ідилію. Ось ти йдеш степом. Раптом неповторно таємничий, плавний вигин землі відкриває хату, цілу вулицю. Ця жива земля кудись біжить і то несподівано відкриває лице і гляне на тебе з-за пагорба, то сховає. На тих пагорбах пливуть кудись хати. Раптом вони спиняються серед тополь та осокорів, завмирають, слухають небо ...

На щастя, таке ще можна побачити, відчути. Земля ще дарує нам гармонію чуттів, радість вільного простору. Але чи розуміємо ми, що отой вигин землі, отой її незрозумілий погляд є величезним, єдиним і неоціненним нашим скарбом?

Дивна річ: для шкоди обираються чомусь найкрасивіші місця. Так, на лівому березі Дніпра побудували лівобережний Дніпродзержинськ /замість того щоб закрити на правому деякі явно шкідливі заводи чи зробити замкнені цикли виробництва та перестати буквально мором морити дніпродзержинців/. Зникло по суті заповідне місце з шелягами, пісками надзвичайного білого та жовтавого кольорів, таємничістю сіро-зелених трав, найчистішими тоді ще за європейськими стандартами підземними водами.

Туди слід було ходити, як на прощу, хіба що малювати, просто мовчати та вдихати пахощі зела. Була це

природна степова перлина, напоена якоюсь надзвичайною чистотою. Шелюг синів, аж світився. Пісок мінився, яснів. П ташки ніжно дзвонили у свої дзвіночки.

Було це місце не меншої сили, ніж Ніда Чурльоніса чи будь-які інші славні місця. Скількох митців, скількох добрих людей воно могло породити. І цю красу перетовчено екскаваторами під коробки Дніпродзержинська. Ще далі, в самій середині шелюгів, побудовано величезний курятник /Дніпродзержинську птахофабрику/, а під Єлизаветівкою залишки шелюгів засипаються купами сміття.

Навіть красою і добром природа не змогла захистити себе від істоти, переродженої на політико-технічному полігоні часу так, що перестала почувати себе дитям Божим.

Інша природна перлина біля Єлизаветівки /яка щедрість землі!/- невеликий, але споконвічний дубовий плавневий ліс - "дубина" - так само під загрозою загибелі. Колгосп "Комуніст" вже не перший рік фундаментально пасе тут худобу, останні роки навіть овець. І загони для ^{них}прямо в лісі пороблено. Доведена дубина колгоспними стараннями до жахливого стану. Люди ще пам'ятають тут ковилу до пояса, дивні чарівні пахощі, що приносили на Зелені свята до хати.

А тепер у дубині земля улітку здрубцьована, гладенька й тверда, як стіл. Рідкісні й реліктові рослини гинуть. Ще трохи отакого режиму - і дубини не стане. Й жоден найсамовпевненіший, наймоновладніший начальник не поверне її назад у світ своїм начальницьким циркуляром. І вже ніколи не дослідять учені, чому така різюча схожість рідкісного рослинного світу тут, у плавневій приорільській дубині, і на чорноморському острові Джарилгач. Бо Лета поглине знехтуваний Божий дар. Не лишить часу навіть на виправдання.

Іще одне явище помітне останнім часом. Обліпила. Найбільш завбачливі посадили у себе в дворах та

садках обліпиху. На фоні загального збайдужіння та бездумного нищення всього святого це явище особливо примітне. Обліпиху садять, як рятівну соломинку.

Яку зневіру у справедливості, невпевненість у майбутньому, недовіру до влади, апатію людям треба було накопичити, щоб перед лицем екологічної, економічної і духовної /загалом-національної/ катастрофи не взятися та відібрати своє право господаря, не рятувати Божественну реальність - Природу - і свою душу - а рятуватися обліпихою.

Ображена, замучена природа, вивершені на її ранах тупі громадя сучасних будівель, прикидана брехнею історія, знівельований побут - точно вказують рівень нашого духовного зубожіння. А невиразно-сіра сумирність чи агресивна сірість "палаців", контор та інших громад на розтерзаній землі - то ^Єзліпок з наших скалічених, страшних і пригноблених душ. По землі крокують Франкенштейни від мертвої культури. Відмова від самих себе нікому не проминає безслідно.

Отож лишається зібрати в пучку усе добро, яке ще не вмерло в нас, і, може-таки, на шальках терезів у час суду Божого воно переважить, і народ наш спасеться. І ми з ним будем спасенні.

СПОГАДИ ПРО ХУДОЖНИКА ТА МУЗЕЄЗНАВЦЯ
КОРЕНЄВА ВЯЧЕСЛАВА ВАСИЛЬОВИЧА

НІНА ГРИГОРАШ

Викладено у формі чотирьох листів адресованих мистецтвознавцю Лідії Яценко, і написаних на її прохання у серпні-вересні 1989 року. Переклад з російської і коментар Лідії Яценко.

Лист другий.

Знову почну з далеку... Здається, наприкінці липня або у серпні /1941 р./ ми одержали наказ про евакуацію музею. Я й Козлов /науковий працівник -Л.Я./ стали відбирати експонати й готувати до пакування. Відібрали майже все, що було у експозиції. Зокрема, порцеляну /Саке, Севр, Веджвуд, російський імператорський завод/. Бистряків /директор/ жажнувся, бо все це зайняло б три-чотири вагони, а нам давали один товарний. Пакувального матеріалу не було. Козлов наполягав, аби вивезти всю експозицію. Бистряків доводив, що це неможливо. На це пішло два дні. На третій прийшов Козлов за розрахунком; у нього був виклик до військомату. Лишилася я з Бистряківим.

Перш за все він вимагав пакувати дрібні експонати й показати кількість. Потім натягли на вали полотна, що їх було знято з підрамників /Репін "Банкир Камінка", Сверчков "Від'їзд поміщиці", ще декілька, не пам'ятаю назв/; с'як-так запакували порцеляну.

Потім Бистряків взявся за папки з гравюрами. Він довго рахував і кількість його влаштувала. Гравюри займали мало місця, а цифра була значна. Вийшло вісім ящиків, що займали мало місця. Під'їхала підвода... Ящики склали. Бистряків роздав нам трудові книжки. Мене й Вавилова /завгоспа/ викликав до кабінету, попередив про страшну секретність доручення, дав нам бутиль з гасом й сказав, що увечері ми повинні полити зали гасом і

підпалити. В цьому не було нічого дивного, Сталін у своєму виступі вимагав, щоб "при отступленні" все палили. /Ми, звичайно, не послухалися, гас поділили між співробітниками. Він потім став у великій пригоді для "коптилок" - каганців/...

Потяг стояв на вулиці Горького. Там тоді була колія залізниці. Я пішла туди подивитися, як складуть ящики. Вони займали манюче місце у вагоні. Решту вагону зайняли люди. Із наших співробітників були Бистряків з дружиною /директор/, родини Козлова й ~~Людмила~~ фотографа, решта актори театрів і ще якісь невідомі. Мене з сім'єю не брали, тому що Інна хворіла на скарлатину /вже одужувала/, а там було багато дітей.

Бистряків попрохав мене збігати до музею й принести йому книгу наказів. У дорозі мене застало бомбування, і я ховалася в якомусь дворі. Прийшла в музей, не встигла дійти до кабінету, як почула страшенний гуркіт, а потім -... тиша.../Внаслідок контузії Ніна Григораш на сьогодні повністю втратила слух-Л.Я./.

Прийшла я до пам'яті від того, що на мене лилася вода. Я побачила людей, які несли відра з водою, та нічого не чула. Наша двірничка помітила, що я ворухуся, щось стала казати. Прибігли якісь жінки, наші співробітники підняли мене і віднесли до канцелярії, поклали на канапу. Я довго нічого не чула, а потім поступово слух почав повертатися. Мені розповіли, що у музей потрапили запальні бомби, і всі тепер тушать пожежу на горіщі. Мене вважали вбитою, бо на скроні була рана. Я ж доволі швидко опритомніла й навіть стала допомагати носити воду. Рану перев'язали. Та почувалася погано. Коли стало вечоріти, вирушила додому. Там була велика паніка, бо я пішла ще вранці. У нас тоді жили материні сестри з чоловіками. Одна - лікар, друга - фельдшер. Їх дім було зруйновано вибухом. Мені зробили перев'язку.

Близько тижня ми нікуди не ходили. Десь падали бомби, гриміла артилерія. Потім настала тиша. Почувся гуркіт машин по бруку. Через шпарини у ставні я побачила, що вулицею їдуть танки, машини, мотоцикли. На них - молодики у німецькій формі. На машинах свастика. Прийшли німці.

Два дні ми нікуди не виходили. Води не було, світили каганцями. Жінки з нашого двору були сміливіші від нас. Вони ходили по воду на Дніпро. Казали, що відкривають хлібну крамни-

хлібзавод діяв,

цю, незважаючи на наказ "все спалити." Там працювала тоді в лабораторії моя тітка - потім це їй "згадали".

Я вирішила піти до музею. Там побачила страшний розгром. Все було засипане склом. Великі скульптури Леніна та Сталіна побиті. Музей охороняла "варта". Чоловік 20 "мадьяр" розмістилися у кімнатах нижнього поверху. Мене спочатку не пускали, та Раденький /комендант/ провів усередину. Виявилось, що вже є директор і наймають працівників. У кабінеті директора розмовляли французькою, потім двері відчинилися і вийшов Коренев з якимось німецьким офіцером. На мене він не звернув уваги і продовжував розмову. Його важко було впізнати. Одягнений був так, як ходили художники у ХІХ ст. /оксамитна куртка, чорний бант на шиї, тощо/ Він провів гостя і запросив мене до кабінету. Не пам'ятаю слів, що він казав. Мені здавалося, що я потрапила до директора департаменту. Мене взяли на посаду секретаря-друкарки. В музеї вже працювали Погрібняк, Раденький, Вавилів, Загоровська /двірничка/. Почалася моя "служба на фашистів".

Переважно прибирали скло, сміття, виносили у двір різний мотлох. "Сторожа" - мадьяри розмістилися у двох кімнатах. В одній із них стояли ліжка, а навколо було розставлено картини релігійного змісту. Пам'ятаю Андреадель Сарто "Мадонна з гарпіяни" /копія, фрагмент/, "Пієта," ікони. /Все збереглося, крім ікон, то ж зрозуміло, що не "фашисти" взяли останні - Л.Я./.

У другій кімнаті довкола ліжок були картини "фривольного" змісту: "Венера, що спить" /копія з Джорджоне, Нефф "Купальниця", Манізер "Натурниця" /збереглася -Л.Я./, Боткін "Натурниця" тощо. Коренев намагався навести лад, забрати картини, але це не вдалося.

/ Продовження в наступному числі /

Хрести на козацькому цвинтарі в с. Шестерня.

ЛІДІЯ ЯЦЕНКО

З останніх поезій

Пам'яті Василя Стуса.

СТРАСТІ

І.

А я лишаюсь з тим, хто не дожив,
 До спалаху, до блискавиччя миті.
 Під мороком він спить і чорна твердь лежить
 Між ним і прапором із сонця і блакиті.

А я лишаюсь з тим, кому немає свят,
 Не знає нині він, як враз вирує площа,
 І в спалахи блакитно-жовтих ватр
 Срібляний день полощуть.

І киндяком все вбрано злато-синім -
 Від жалібних осик до пишних осококів.
 Як заборонений, крамольний символ,
 Тримає осінь лагідний двоколір!

А я лишаюсь з тим, хто відспівав,
 Хто вдосвіта устав і ліг зарано.
 І з подихом розсіялись слова,
 І музика розвіялась з туманом.

Не знає нині він, як захлинає РУХ,
 Як майоріє й світиться... Натомість
 Забрала його ніч і очі вийняв крук,
 І вічна заступила нерухомість.

І нині і повік. І плакати не треба.
 Та раптом лет сповільнює планета...
 То зіркою сльози щока пробита в неба -
 Над раною землі - могилою Поета.

2.

Коли замовкне нужденна плоть
І душа сама рече,
Коли отрине Отець-Господь,
І останній учень втече.

І тільки вітер один бринить-бринить
Над тобою уже німим
І вічність дляється мить
І сонце сходить, мов нимб.

Коли дотягнуться Страсті
Від Нього аж до тебе
І кров'ю спливуть зап'ястя
Побиті у КДБ.

Тоді почнеться розрада
Ласих на смерть гробарів
Обідає судня рада,
Крихти летять юрбі.

І визначені на небі
За муки тобі дари,
Мов ризи, "меташа жребій",
Висуджують гендлярі.

І сором дивитись у вічі,
Запродана радо собі
І ворон - не півень - кличе
На тім ганебнім стовпі.

Не терен у чоло вп'явся -
Висмоктали п'явки...
За кого ж ти розіп'явся,
Такий же, як Той, палкий ?

Квітень, 1990 р.

3.

Вхід до Єрусалиму.

Вставай, Отамане, гудуть явори
 На Цвітну Неділю - "Осанна!".
 Не цвіт процвітає, цвітуть прапори -
 Від Дону до Сяну.
 Горять в небі верхи і серце горить,
 Мов крига скресає.
 І сонце збігає потоком з гори -
 Веснянее сяйво.
 Рясній, наша віро, мов тисячі верб,
 На тому предхресно-предсмертному святі!..
 І стеляться шати... Навічно тепер
 В'їздить Він, Господь наш, на білім осляті.
 Той лик вогневидий й мене опалив
 Останнім промінням й повітрям.
 Мов племінь небесний, зорять прапори
 В мій час "Заповіта".
 То Русь-Україна, що значить пресвітла земля
 /Як свідчить коріння у темній непам'яті слів/.
 То край предковіцький, неначе свяченим гіллям,
 Коханням останнім мене осінив
 І небо на спаді - то ж очі твої!
 Джерела блакиті.
 Вставай, Отамане, всі люде твої
 Під небом стоять неубиті.

м. Січеслав

ЛИСТ ХУДОЖНИКА ВОЛОДИМИРА ЛОБОДИ
ДО СІЧЕСЛАВСЬКОГО МИСТЕЦЬКОГО
ТОВАРИСТВА "СТЕП"

Шановне товариство! Друзі!

Закінчуються свята. Цього року – це суцільний карнавал в Львові – на якому важливо було бути і Вам, щоб нести в наш степ, як повітря – те, що було знищено – відновлювати.

Але які Ви усі пасивні... Бог дав Вам крихту здібностей, і ті Ви намагаєтесь у собі потовкти. Я повертався з Дніпра до Львова страшенно розчарований Вашою в всьому відсутністю. Який абсолютний брак ініціативи, брак думки! Суєтність і марнота Вас повністю задовільняють і ніякого опорч ім, і тому пошук чужих цитат, пошук заміників буття, а зневіра в себе не може дати сил і віри в оточуючий світ, в рідну культуру, яка саме зараз вимагає від Вас участі і турбот. Тільки боротьба з власною моральною втомою може дати паростки надії в душі. Боротьба один на один з собою мусить бути щомиті.

Люди 60-х були значно сильніші за Вас, і ремісничо, і морально, та і їх духовна катастрофа поглинула майже усіх. І ось зараз відлига, а сил їхніх вже не стало: біологія, час сильніший. Тому Вам судилося весь залишок енергії вкладати в своє товариство, а значить в рідну культуру. Намагатися хай найскромніше накреслювати культурну територію рідних місць у темах, формах, думках... Усе це для того, щоб передати естафету наступним з надією, що вони будуть мудрішими за нас, не топчуть кісток наших, а згадуватимуть із шанов. Час немилосердний: одна мить – і вже на Вас не працює.

Час Ваших власних відкриттів, час молодечих натхнень і помилок позаду. Тому усі сили, які лишилися, киньте на окреслення того, що маєте, що встигли сяк-так накопичити.

А найскромніший, але щирий доробок – то завжди цінність для культури. Тільки треба знайти хоча б трохи

сил для прагнення, інакше кінець остаточний, і вже ніяка сила Вам не допоможе.

Усе значно трагічніше, і навіть тяжко собі уявити розміри кратеру, духовного падіння, та митець мусить усвідомлювати, наскільки це можливо, трагедію до дна, яка б тяжка і болюча вона не була. Треба звільнитися від емоцій, хоча і зрозуміло, вони від браку свідомості і загальмованості інтелекту. Це епідемія часу – це просто деградація мислення і людини. Відкритий селекційний відбір вже приносить стиглі плоди.

В своєму короткому листі я намагаюсь тільки торкнутися той безкінечний космос питань, які мусять хвилювати Ваші душі і якщо в них ще лишилась крапля болю часу, що вже поставив питання: "Бути чи не бути..." Згадувати про цинізм, зимність душ, чи там святенництво, чи лицемірство я не буду, і не збираюся читати моралі. Поняття сумлінності і моральності настільки загублені, що годі й гадати.

Хай це буде міра кожного, як він собі уявляє. Але цей натяк говорить про ту безкінечну прірву, яка відділяє нас від часів Тараса Бульби, та і значно ближчих до нас.

І наостанок, "Мистецтво – це не краєвид міста чи села, не гравюра і інше, а те що стоїть за ними, а стоїть за ними людина, яка їх нарекла, з вчинками, відносинами до всього сущого і живого, з поняттями про зло і зраду, з мірою тепла або холоду у душі і серці; і тому кожен собі повинен сказати, чи достойний він прийдти тим, як брати пензля до рук. Чи витримає бій, не за життя, а більше, і не казати вголос, що я продукт часу. Це поразка остаточна, і вже немає тут ніякої ради".

Мистецтво було, є і буде тільки відповідальне.

Моє відношення до товариства лишається люблячим, як до найнещаснішої дитини, яка народилася за не дуже сприятливих умов. А справа Вашого сумління – його берегти і плекати.

Бог дав Вам долю, то будьте справедливі до неї,
донесіть свічку достойно, гідно дивлячись один одному
у вічі.

Про буденне казати не будч, ми його обговорювали
безліч разів.

З повагою до усіх Вас

В.Лобода.

Січеслав - Львів

Хрести на козацькому цвинтарі в с. Шестерня.

Хрести на козацькому цвинтарі в с. Шестерня.

КАЗАЦЬКІ ХРЕСТИ СЕРЕД СТЕПУ

Переказують, що село Шестерня носить ім'я запорожця Шестерні, і що тут був постій сторожової сотні Війська Запорозького. Що ж лишилось від далеких тепер часів у цьому найпівденнішому закутку Січеславщини?

Найперше – це, безперечно, козацький обшир степу. "Яка можуть простору!" – не можеш не дивуватись, оглядаючись довкола. Друге – це люди запорозької вдачі, тої вдачі, що згодом стала найприкметнішою рисою українця. Серед них я назвав би і двох Володимирів: Захарчука та Лантуха із поблизького села /нині перейменовано на большевицький лал-Чапаєвка/. Обое вони стали ініціаторами створення Народного Руху в Широківському районі, установчу конференцію якого проведено недавно.

А третє, і, мабуть, найважливіше – це козацькі хрести на протилежному від села узвишші степової балки. Могили наших предків, ^{МОВ} щодня сотня сторожова, бережуть нашу землю і нас на ній. Бо доки є могили, доти є живою і пам'ять народу про себе самого. "На козацьких гробах" – називають це місце жителі 300-літньої Шестерні. І до цих пір приходять вони сюди на першу по Великодню неділю – пом'янути своїх предків-лицарів.

Пропонуємо увазі читачів світлини характерних козацьких хрестів біля села Шестерні Широківського району, виконані журналістом Борисом Ковтонюком.

Зверніть увагу – конфігурація їх точнісінько така, як і на прапорах Січі Запорозької. Тут же приходить на думку, що і хрести на щитах лицарів відомих в історії західноєвропейських хрестових походів зображувались в той же спосіб.

"Чи випадкова ця схожість?" – хочемо запитати істориків середньовіччя і надати їм можливість висловитись на цю тему в наступному числі "Порогів".

"ПРОДЕЛКИ" ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ТЕРПСИХОРИ

У газеті "Советская культура" від 16 червня 1990 року оприлюднено відозву до Президента та Верховних Рад Союзу і республік з промовистою назвою "Предотвратить катастрофу культуры". Підписали його міністр культури СРСР, голова комітету освіти, голови творчих об'єднань та Фонду культури, тобто та офіційна верхівка радянської культури союзного масштабу, що й утворює феномен управління культурою /вкупі з "секретарями з ідеології" при органах КПРС / в радянському суспільстві.

Що ж стурбувало високопоставлених осіб?

По-перше, важка ситуація, в якій опинилася культура в Союзі. І в цьому, звичайно, не можна не поділити стурбованість авторів відозви, хоча й викликає подив їх наївне дивування з цього приводу. Хіба ж тільки культура в такому стані, та й не тільки культура, і чи не блюзнірством є ставити хоч із кращими намірами сьогодні культуру на Україні поперед Чорнобиллю, та з союзнаї далечини ці місцеві "подробиці" не роздивитися.

Скидаючи ж імперським оком загально культурне майно, шановні метри жахаються, що на восьмому десятку радянської влади доводиться згадувати слова Горького 18-го року: "Культура в / І / опасности", просто в унісон з ленінським "Соціалістична Батьківщина у небезпеці". Дуже необачними виявилися наші вітчизняні класики, "тех, хто меня уничтожит, приветствуя радостным гимном"/О.Блок/. Та вже хто-хто, а "Зачинатель" соціалістичного реалізму Горький міг би засвідчити, де вона бралася та небезпека.

Теперішні отці культури, розташовуючи свою "башту з слонової кістки" серед кремлівських веж, вбачають причину всіх бід сьогоднішня у масовому безкультур'ї народу, "в упор" не бачачи

І. Знаменно, що яко авторитетів, для цитування використано

Горького та Белінського, відомих своїм негативним ставленням до української мови.

того масового безправ'я народу, що спричинило до того з умов дійсно тотального невігластва та обскурантизму народних правителів, що якимось мимоволі наводить на думку про якусь прохацьку запобігливість перед можновладцями.

На тлі ж тієї прохацької запобігливості та реверансів вже досить непереконливо звучать й декларації про нерівний бій культури з адміністративно-командною системою, адже у своєму офіційному річизці, а саме його репрезентують шановні автори, культура у державі Союзу, якщо таке сполучення можна вжити, досить покірливо виконувала /й виконує/ функції ідеологічної обслуги цієї системи, а до вільного польоту думки за перебудовних часів ще дуже далеко, доки зберігається радянська "тюрма народів". Доки освічені добродії автори, верхівка творчої інтелігенції, говорять про нарід взагалі, про культуру взагалі, адже йдеться про різні народи і різні національні культури. Та термін "національний", на жаль, зустрічається у зверненні лише одного разу у такому красномовному контексті, як "чудовищная межнациональная рознь".

Чи не тут собаку зарито? Бо скільки не нарікай на "остаточний принцип фінансування", та меншість в зв'язку з цим симфонічних оркестрів в СРСР порівняно із США, та сама союзно-великодержавна форма управління культурою, що її виразно демонструє склад авторів звернення, складає остаточний принцип розвитку національної культури. Перетворює той же, створений за часів перебудови Фонд культури, як і законсервоване у застійному часі Товариство охорони пам'ятників, на пристановище полковників у відставці, а бюрократизовані культурні установи, внаслідок багаторічної селекції кадрів та спрямованості діяльності в дусі передової діляниці ідеологічного фронту, — у п'яту колоно національного відродження.

І це не можна не помітити, говорячи не взагалі, а, зокрема, хоча б про нашу зрусифіковану Східну Україну, де в тому ж Дніпропетровську, що ніяк не може повернути собі Січеславського статусу, завдяки послідовній русифікаторській політиці під проводом вказівок КПРС з боку культурних та освітніх закладів.

Це і обласне управління культури з незмінними своїми діячами-семидесятниками, де серед нових постатей бачимо лише факхівця по фольклору, що приїхала з Рязані /???, а чого варті заяви головного художника міста Аліпова /"культурный человек

на всех языках культурный, зачем мне украинский язык?" / на черговій "Нараді про проведення в життя Закону про мови", що ними все й закінчується.

А Дніпропетровський історичний музей ім. Д.І.Яворницького /!!!/, де фальсифікуюча подія війни діорама "Битва за Дніпро" та помпезна експозиція і досі тіснять запорізькі скарби, де унікальна колекція "степової пластики" кам'яних баб руйнується під кислотними дощами, а поодинокі побиті й замшілі козацькі хрести у підвалинах того самого Преображенського собору, за який запеклий бій з громадою УАПЦ веде музей, плюндруючи святу для його фундатора справу відродження української церкви.

А Художній музей, де більше половини експозиційної площі займає відділ радянського мистецтва, де ті ж фахівці сьогодні ушлявлюють тих же художників, що вчора цькували, як то сталося з Феодосієм Гуменюком, де українське мистецтво експонується лише паралельно з російським, щоб якимось не вирізнитися у такому "вінегреті".

А Харківський художній музей, де більш витончені, ніж наші дніпропетровські, але теж абстраговано освічені культурологи пояснюють відсутність у збірці ікон Слабожанщини військовими подіями сорокап'ятирічної давності, виставку творів Нарбута вивозять за кордон, а у себе віддають перевагу сучасникам з Болоньї.

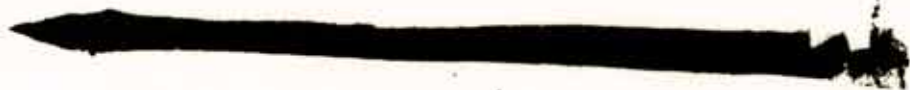
А ті начальственні дами з музею Софії Київської, що так довго шукали ключі для Служби Божої під час Всеукраїнського собору УАПЦ ?

Та повернемося до Дніпра. Яскравим прикладом того, що "гроші-ще не все", може послугувати й те нещодавнє видовище на День міста, яке було влаштоване за чималі гроші, навіть за допомогою американського спонсора. Ці так звані "проделки Терпсихоры", коли вулицями міста марширували стилізовані під гусарів та драгунів ІВІІ2 року дітлахи, демонструвалася всіляка інша денационалізована бутафорія, дивно співпали з побиттям активістів РУХу та УРП біля забороненої владою рукописної газети Товариства української мови.

Так що, поділяючи стурбованість поважних авторів "Звернення" й виходячи на "височайше" дозволене 5-хвилинне мовчання за загубленою культурою, рятуймо її від катастрофи на шляхах національного відродження та державної незалежності, а не проханнями до центру.

ΕΚΟΝΟΠΙΑ

"НА НАШІЙ НЕ СВОЇЙ ЗЕМЛІ..."

Нотатки еколога

Поки що підприємства міста Дніпропетровська та області не вигадали нічого ліпшого, як робити викиди в атмосферу та воду головним чином вночі. І, наприклад, робітники ДЗМУ, що повертаються об одинадцятій вечора після зміни додому, задихаються, бо саме в цей час рідний завод зливає в річку фенол. Інші підприємства діють так само...

В Кузбасі /м. Кемерово/ для боротьби з подібними речами створена екологічна міліція, і вона вже працює. Головного санітарного лікаря м. Кемерова т. Козьміна обрано народним депутатом СРСР. Запрошено італійську фірму експертів-екологів. "Продест" для проведення незалежної експертизи, закупки очисних споруд у ФРН, Франції. Роботи виконуються для Коксохімзаводу та Кемеровського об'єднання "Азот".

У Придніпров'ї назавжди загублено 600 річок. Продовжується "освоєння" Дніпра. Його кромсають, наближаючи в загибель, ножі бульдозерів та ковші екскаваторів. Екологічна комісія облвиконкому збирається раз на місяць, а ковші машин знай собі працюють 24 години на добу. Ось так тераси вздовж Дніпра забудовуються дачами для наших дорогих керівників, і робиться це силами солдатів. До того ж, дивна річ, ліміти будматеріалів при цьому нікого не хвилюють. Це вам не те що виписати та оплатити тисячу шлакоблоків вдові чи фронтівикові, інвалідові. Це вам не для будівництва очисних споруд, які дали б можливість місту дихати, пити воду, жити. "І так обійдеться", - вважають наші можновладці, милуючись на свої дачі-фортеці.

Питання отримання інформації про екологічний стан середовища, а особливо достовірної інформації, продовжує бути надзвичайно складним. "Молосердні" узурпатори права на інформацію видно, гадають, що людям легше так вигибати, коли дані про дитячу та жіночу смертність не обнародуються, не аналізується, їх зв'язок зі станом екології Придніпров'я.

А світ між тим прийшов уже до створення Екологічного Інтернаціоналу. Нові технології, розробки вчених усіх країн повинні працювати на врятування людства в цілому, як працюють досі забруднення, що не знають кордонів і не чекають іноземного паспорту.

Для збирання овочів з овочевих ділянок колгоспам та радгоспам області не вистачає машин та людей. По 200-300 га овочів сільськогосподарські підприємства змушені пріорювати, щоб не дати бур'янам кинути насіння, засмітити плантації. Крім того, змушені застосовувати гербіциди, пестициди та інше. Отож земля до краю пересичена отрутохімікатами.

В результаті такого господарювання у молоці матерів-годувальниць, у Дніпропетровську виявлено чотири види пестицидів. Отож постає питання: чи виконується на Придніпров'ї Міжнародна конвенція прав дитини? Дитина має у нас право на життя?

Розв'язання екологічних проблем коштує дорого. І однак США, наприклад, у перспективі планують 5% населення зайняти сільськогосподарським виробництвом, 5% - у промисловості, а 90% - латанням екологічних дір, адже повністю екологічно нешкідливих технологій практично не існує.

Регіональний комітет порятунку Дніпра і Придніпров'я, виходячи з катастрофічного екологічного стану регіону, пропонує створити в області Надзвичайний Екологічний Комітет на самофінансуванні, тобто на основі розробки, продажу, поширення нових технологій, приладів, очисних споруд з метою оздоровлення Придніпров'я.

Лишається лише знизати плечима: чому радянська влада не вимагає декларації про прибутки, на які муруються триповерхові палаци у берегозахисних зонах? Тим більше, що 400 млн.крб щороку витрачається державою на лісонасадження по берегах рік. І роль цих насаджень неоцінима: вони зберігають ріки для майбутнього життя наших дітей та внуків. А в Дніпропетровську їх зневажливо класифікують як "малоцінні породи дерев"...

Закон про охорону природи порушується у нас навіть самими природоохоронними органами. Так, дача Стукана - начальника Дніпропетровського міського комітету охорони природи - побудована в берегозахисній зоні - за три метри

від берега. І цей "охоронець природи" байдуже споглядає, як джерела засишаються землею та піском, береги річки перетворюються в "спальні райони" — і те все робиться „за своїми власними законами“.

У нас часом люблять говорити про міфічне диво Японії. Його немає. Просто закони держави там однаково діють для всіх: для міністра, робітника, мера, інженера-проектанта — незалежно від соціального чи майнового статусу.

Комітети охорони природи взялися за паспортизацію підприємств, діє на цій ниві навіть екологічний кооператив. Як це у нас водиться: головне списати тонни паперу, заповнити паспорти, що їх у колгоспах не знають, як і заповнювати, що туди писати... І гріш ціна тому паспорту, коли приладів, лабораторій немає, екологічний стан змінюється постійно, залежно від того, з якого боку прилетить чергова хмара: чи з токсинами, чи з радіацією, і де вона сяде.

Щорічно на голову кожного мешканця Придніпров'я лягає купа шкідливих викидів вагою з доброго бика. Отож паспорти нас не врятують. Необхідні найрадикальніші заходи по оздоровленню екологічної обстановки, потрібні прилади, лабораторії, дотримання державних законів, незважаючи на особу, потрібні нові технології. Необхідно створити поза-відомчий незалежний Надзвичайний Екологічний Комітет Придніпров'я.

Інакше паспортизованим колгоспам, у які, наприклад, доставлять радіоактивне фосфорне борошно з Сирії, після його внесення в землю не лишатиметься нічого іншого, як виїхати всім гамузом на нове місце і там складати нові паспорти.

Часу на створення повноправного незалежного екологічного комітету лишилося обмаль. Екологічна катастрофа відкрила рахунок не на роки чи навіть місяці, а на дні і години. На іншу планету не втечем, гинути доведеться всім.

Необхідно рятувати наше майбутнє: дітей, внуків.

Вони безневинно страждають через нашу корисливість, жадобу до накопичення, недооцінювання небезпеки та інші гріхи.

О. Варфоломієва, ревізор регіонального Комітету порятунку Дніпра і Придніпров'я.

ХРОНІКА ЕКОЛОГІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ I.

Коли розширилось будівництво житлового масиву "Клочко" у Дніпропетровську, виникла необхідність перенесення приватних гаражів. "Куди б їх переставити?" - задумалось Головне архітектурно-планувальне управління.

А он на плані якийсь зелений незабудований клаптик. Туди їх! І видало рішення - без погодження, незважаючи на санітарні норми. Обов'язки замовника взяло на себе Управління капітального будівництва міськвиконкому. І кооператив "Граніт" розпочав будівництво 400 гаражів.

Де б ви думали? Кооперативу це хіба не однаково! Поверх зеленого дванадцятирічного парку на півтора гектарах, що біля Дніпропетровської районної лікарні. Цим парком головний лікар В.В.Гавя разом з усіма працівниками лікарні сподівалися захистити хворих від швидкісної Донецької траси, що проходить у 100 метрах від медичного комплексу.

...І парку немає. На його місці кипить робота: руйнується родючий шар ґрунту, завозиться щебінь, будматеріали.

20 тис.крб.збитків від знищення дерев - це дрібниця для ГоловаПУ. Та ще там щось тисяч від завезення чорнозему, висівання трави і т. ін.

Моральчі ж збитки, завдані людям, - це взагалі для шановних можновладців - дурниця. Немає про що говорити! Як і про здоров'я хворих - отих самих, може, доярок, овочівників, механізаторів району, турботч і любов до яких комуністичні керівники так пристрасно демонструють з трибун. А що тим хворим станеться! Невеликі пани!

2.

Через Діївські плавні /природний ліс на околиці Дніпропетровська/ заводом ім.Леніна збудована з ґрунби-ми порчшеннями проекту не дорога, а дамба, шириною 50 м. Через дамбу не провели труби для пропуску води.

Це спричинило затоплення і загибель 800 гектарів лісу. Завдано непоправної шкоди екології міста. Тим більше, що в цій його частині найбільше заводів. Спричинено мільйонні збитки.

Лихо сталося не за один рік. Поки ліс гинув, представники влади міста та Ленінського району знай проводили наради про те, як його врятувати.

Зараз прийнято рішення всі роботи по розчищенню дамби доручити кооперативу "Самарський". Комітет охорони природи виділив на це 580 тис.крб. Але чи не диво - кооперативу навіть не визначено об'єм робіт. Кошторис склав сам кооператив, за згодою міськвиконкому та Екологічного центру.

Нікого, здається, особливо не хвилює ні катастрофічна екологічна ситуація в місті, ні мільйонні збитки державі. Хоча сама лише геологорозвідувальна та гідрогеологічна експертиза до нового проекту буде коштувати 200 тис.крб.

Масштаби цього екологічного злочину вимагають негайно порушити кримінальну справу проти винних у затопленні і знищенні Діївського лісу. Відповідати за це повинні і Голова АПУ, Дніпроцивільпроект та службові особи природоохоронних органів, що всупереч своєму прямому обов'язку, не стали на захист плавнів.

Немов на сміх, власті поспішно створили "кооперативно-державний Діївський парк", директором якого призначено В.В.Селезньова, людину, що навіть не має спеціальної освіти.

В

Парк Дружби - єдиний зелений куточок лівобережного Дніпропетровська. Тут посаджено цінні породи кленів, айлант, липи, горіхові дерева. Закладали його мешканці міста.

Роль парку тим більше, що розташований він в кінці далеко не аристократичного проспекту ім.газети "Правда" - украї загазованого автотранспортом. По суті - це траса.

А проспектом називається, як і "Правдою", швидше для того, аби хоч якось втішити його хронічно отруєних мешканців. /На фільтри, звичайно ж, у нас немає грошей/.

При будівництві житлового масиву "Лівобережжя" керівники будівництва /замовник - Управління капітального будівництва міськвиконкому, начальник Шеломов, колишній голова обласного комітету захисту природи/ не спромоглися грамотно вирішити питання, куди спрямувати зливову каналізацію з масиву, і направили її прямисінько у цю зелену зону. Ніби забувши про неприпустимість такого. Воно й дешевше. Поки що, а там щось придумється.

Та так і лишили. В результаті через накопичення екологічно-брудних стічних вод підтоплено і загинуло 10 гектарів рукотворного лісу. Сума збитків лише від загиблих дерев - 45330 куб.

Парк - місце відпочинку людей - перетворено на помийну яму, яка загрожує захворюваннями, може спричинитися до епідемії. В дренажному каналі глибиною 2 м, що не має навіть огорожі, хлюпають фекальні стоки. Утворилось болото, до якого страшно підходити.

Парк гине. Винуватці процвітають.

4.

Берег Дніпра, що прилягає до старого проспекту Воронцова в Дніпропетровську, був природною зоною відпочинку для мешканців міста. Був та загуб! Під виглядом благоустрою її засипали будівельним та іншим сміттям, а також піском - тобто знищили. Керівникам Управління капітального будівництва міськвиконкому заманулося побудувати тут висотний житловий масив з 16-поверхових будинків - так би мовити "Венецію" для себе. "господарів життя", своїх близьких, лакеїв та покровителів. Їх підтримують деякі місцеві керівники та голова міськвиконкому В.Г.Яцуба. Думка і протест населення щодо цього зневажається.

Щоб трохи заспокоїти мешканців "Воронцовки", власників індивідуальних будинків, що підлягають знесенню, приманюють 16-поверховими будинком, який "диригенти бу-

дівництва" обіцяють закінчити до кінця 1990 року. До речі, стоятиме він у екологічно найбільш небезпечному місці. Та власники індивідуальних будиночків про цю пілюлю не підозрюють, як і про те, що обходяться з ними, мов з безправними кріпаками.

Для своєї "Венеції" можновладці не шкодують ні будматеріалів, ні коштів. Будівництво обійдеться у кілька разів дорожче, ніж то робиться для "звичайних людей". Так, під перший будинок замість семиметрових паль забили п'ятнадцятиметрові і в 4-5 разів густіше.

Існуючий бетонний колектор Дніпра, що став на заводі будівництву партократно-елітарної "Венеції", мають намір зруйнувати, висуваючи привід, що він нібито вже непридатний, хоча це не відповідає дійсності.

Новий колектор планується побудувати під автодорогою проспекту Воронцова, тобто наблизити його до існуючого житлового масиву. В результаті, крім підтоплення, тут буде ще й клоака каналізаційних стоків. Вже тепер внаслідок "благоустрійної" діяльності, пов'язаної з будівництвом фешенебельної "Венеції", підтоплено і руйнуються понад 20 тисяч будинків. Каналізаційні стоки вихлюпують на вулиці і в двори, почасти скидаються у Дніпро неочищеними.

В разі побудови "Венеції" на старій "Воронцовці" спричиниться справжня екологічна катастрофа, і ліквідувати її не буде жiadної можливості. "Воронцовка" з трьох боків оточена металургійними заводами ім.К.Лібкнехта, Прокатних валків, ім.Комінтерну, "Світлофор" та ін., а також залізницею, автомагістралями. Якщо зачинити єдине вікно - до Дніпра, цей масив опиниться в справжній газовій камері.

Отже будівництво "Венеції" для можновладців несе загибель існуючому давньому масиву, та його корінним мешканцям. /Сама "Венеція" буде екологічно захищена/.

Крім того, захопивши місце для свого масиву біля самого Дніпра - в охоронній зоні, дніпропетровські можновладці вперто продовжують вбивати саму річку. Як ба-

чимо, партократія не пербує нічим, щоб забезпечити свої корисливі інтереси і своє "квітуче майбутнє".

Регіональний Комітет порятунку
Дніпра і Придніпров'я.

ЗВЕРНЕННЯ

до всіх мешканців Придніпров'я

Шановні громадяни! Мешканці міст і сіл Придніпров'я!

За тисячі років існування наша українська земля не знала такого тотального нищення природного середовища, яке вчинено тут за кілька останніх десятиліть. В результаті цього нищення Придніпров'я нині перебуває в стані глибокої екологічної кризи, що загрожує життю і здоров'ю людей.

Однак екологічна гласність досі відсутня. Від населення по суті приховується справжній стан речей. Інформація, як і раніше, фільтрується по відомствах та за ранжиром. Люди не мають життєво важливих даних про аварії на промислово-хімічному комплексі, систематичні викиди шкідливих речовин підприємствами, рівень забруднення атмосфери, землі та води, вміст шкідливих речовин у продуктах харчування, не мають і відповідних бодай-яких профілактичних рекомендацій.

Всі ці відомості не сягають далі кабінетів високого начальства і є недоступними для громадськості та преси.

Так само неприпустимо замовчуються численні будівництва та реконструкції, що проводяться без урахування та всупереч думці громадськості.

Та й сама громадська думка штучно приспана. Бо людей відсторонено від розв'язання питань, що прямо стосуються їх життя та здоров'я, і вони живуть або в полоні ілюзій, або за принципом "якось та буде".

Саме через відсутність екологічної поінформованості люди не уявляють наслідків того розбійництва та пљондрування рідної природи, що чиниться у них на очах.

Так ми мовчки спостерігаємо у містах і селищах масове санкціоноване владою спилювання здорових старих дерев з могутньою кроною, особливо акацій, осокорів, тополь, що є найактивнішими очисниками забрудненого повітря.

У всіх на очах будується транзитна траса Донецьк-Запоріжжя, що проходить через центр Дніпропетровська по зеленій Червоноповстанській балці, де знищуються при цьому ліс і джерела. Люди не уявляють, яке місце посяде це жахливе будівництво у загальній кризовій екологічній картині міста.

І все це неподобство робиться тоді, коли кожен зелений клаптик землі став життєво важливим. Коли на Україні загинуло 2000 малих річок, величезна кількість озер, боліт, ставків, лісів і лук. Коли оспівану в піснях прекрасну природу України ніні неможливо впізнати.

Надзвичайно складною є сьогодні екологічна обстановка на Дніпрі, у всьому Придніпров'ї та Чорному морі. Сотні підприємств щодня виливають у Дніпро та його притоки тисячі кубометрів неочищених стоків, що містять у великій кількості шкідливі для здоров'я речовини.

Відчайдушно чадні міста Дніпродзержинськ, Дніпропетровськ, Запоріжжя, Кривий Ріг хронічно отруюють повітря, яким ми дишаємо.

В результаті дедалі глибшає процес деградації колись прекрасного Дніпра та річок, що в нього впадають; Самари, Сури, Бовчої та багатьох інших, а отже і Чорного моря. Про українське критичне становище нашої багатостраждальної древньої ріки Дніпра-Славутича, який ще до недавнього часу ніс життєву снагу не лише Придніпров'ю, усій Україні, а й за її межі, вперше відкрито розповів журнал "Меліоратор" /№6, 1988 та №1, 1989/.

Ріка Життя "непомітно" для наших поколінь почала нести не життя, а смерть. Чи усвідомлюємо ми, що давно переступили червону риску і мчимо до прірви?

Процес деградації Дніпра та всієї природи Придніпров'я особливо посилюється через те, що тепер знищуються вже останні куточки первозданної природи в області, що єдині виконували і поки що виконують тяжку роботу природного біологічного очищення стічних вод /промислових підприємств, шахт Донбасу, міських фекальних стоків та багато іншого/. Це заказники Таромський виступ, Миколаївські та Обухівські плавні, мисливські приписні господарства біля водосховища імені Леніна, біля сіл Піщанка та Новоселівка.

Зберегти ці природні екологічні системи для краю - питання життя й смерті. Вони мають основне значення не лише як природні біологічні очищувачі усіх стічних вод, але й досі дозволяли зберігати генфонд 69% тварин та птахів, занесених до Червоної книги УРСР та СРСР.

Зараз ці неоціненні залишки екосистеми за рішенням духовно й морально неспроможного та екологічно безграмотного керівного апарату області, цієї справжньої дніпропетровської мафії, віддано під дачі.

Власники цих "елітарних" дач по-варварському нищать не лише зелену природу, а й лосів, оленів, кабанів, зайців, лисиць - все, що потрапить під руку або у розставлені капкани.

Крім того, вже від самої присутності людини, від неспокою, який вона приносить, гине багато видів флори і фауни, відбувається процес деградації екосистеми.

Ще трохи оцієї дачної "діяльності" - і останні природні куточки Придніпров'я загинуть. А нам усім лишиться - конати від смороду серед безрадісного, мертвого пейзажу.

Однак ми, члени Комітету порятунку Дніпра і Придніпров'я, переконані, що врешті решт і "натхненникам", і авторам усіх потворних, розбійницьких екологічних злочинів доведеться відповісти за них перед народом.

Комітет порятунку Дніпра і Придніпров'я звертається до мешканців Придніпров'я, до вашої людської та громадянської свідомості. Наша земля у екологічній небезпеці. Облишимо байдужість і невтручання! Нічия хата уже не скраю.

Ми з усією відповідальністю заявляємо; створилась така екологічна ситуація, що наші народжені сьогодні діти запрограмовані на цілий комплекс захворювань та необоротних мутаційних процесів /хоча більшість населення поки що не відчуває на собі у гострій формі ті необоротні процеси, що почалися/. Все це фактично веде до виродження населення Придніпров'я. Особливо це стосується таких міст, як Дніпропетровськ, Дніпродзержинськ, Запоріжжя, Марганець, Нікополь, Кривий Ріг та інші.

Голоси тривоги, що пролунали зі сторінок преси /"Меліоратор", "Україна" та ін./, лишилися непочутими теперішніми представниками влади у Дніпропетровську та керівниками великих підприємств. Отже сьогодні необхідна всенародна увага до екологічних проблем.

Комітет порятунку Дніпра і Придніпров'я ставить своїм завданням кардинально змінити підхід до розв'язання екологічних питань.

Перш за все необхідно на науковій основі урівноважити діяльність і життєві потреби людини з повноцінним функціонуванням усіх природних екосистем, і лише з урахуванням цих факторів можна розвивати промисловий потенціал.

Принцип пріоритету екологічних вимог має бути основним у будь-якій проектній діяльності.

Комітет порятунку Дніпра і Придніпров'я збирає і зосереджує у себе достовірну інформацію про стан Дніпра та річок і джерел, що живлять його, і буде намагатися донести цю інформацію до відома населення.

У банку нашої організації накопичено вже досить солідний пакет винаходів, технічних рішень та розробок по розв'язанню екологічних проблем, над якими працювали висококласні спеціалісти. Але тільки повсюдна активність громадськості допоможе втілити їх у життя, реально вплинути на підбір екологічно освічених, свідомих своєї відповідальності керівних кадрів у районі, а отже і на загальне екологічне становище нашого краю.

Часу на зволікання немає. У найближчі роки невідкладно мають бути розв'язані у край тяжкі екологічні проблеми міст Дніпродзержинська, Дніпропетровська, Нікополя, Марганця, Кривого Рога, забезпечено перепрофілювання таких чадних гігантів, як Петровка, Коксохім, Дзержинка та інших підприємств на екологічно чисте безвідходне виробництво.

У цій надзвичайно складній ситуації кожен має стати до лав рятівників природи рідного краю, докласти свої зусилля.

Звертаємося до всіх робітників заводів, шахт, рудників. Вимагайте будівництва очисних споруд на ваших підприємствах.

Звертаємося до всіх громадян, що взяли ділянки на території безцінних екосистем по узбережжю Дніпра та малих рік. Ви чините злочин проти народу, проти природи рідної землі, знищуючи ці останні природні комплекси, залишки колись багатющої природи Придніпров'я. Ви зазіхнули на національний скарб, на спадок наших предків. Отямтесь, бо ніщо потім не змиє цю чорну пляму з вашої совісті.

Звертаємося до керівників підприємств, партійних та інших представників влади. Знайдіть у собі громадянську сміливість визнати вчинені екологічні злочини та помилки. Станьте

на шлях порятунку природи Придніпров'я.

Звертаємося до народних депутатів усіх рангів. Боріться за якнайшвидше конкретне, ділове розв'язання екологічних проблем. Вважайте це одним з найосновніших наказів народу.

Громадяни, мешканці придніпровського краю! Врятуймо древній Славутич, нашу ріку Життя! Врятуймо свою єдину домівку, даровану Богом! Рідна земля гине на наших очах і просить про допомогу.

Комітет порятунку Дніпра
і Придніпров'я.

м. Дніпропетровське

AKA
AKA

ЮРІЙ КОВАЛЬ

ГАСЛА І ДІЙСНІСТЬ

/ Спроба політичного портрету партії більшовиків /.

Установчі збори /розділ з книги/.

И созыв Учредительного собрания, и успех его зависит от перехода власти к Советам, ту старую большевистскую истину все более наглядно и все более жестоко подтверждает действительность.

В.И.Ленин ПСС.т.34.с.405.

/Только наша партия, взяв власть, может обеспечить созыв Учредительного собрания, и взяв власть, она обвинит другие партии в оттяжке и докажет обвинение.

В.И.Ленин.ПСС.т.34.с.240./

27 лютого 1917 року більшовики поширили маніфест "До громадян Росії", в якому вимагали скликання Установчих зборів та утвердження демократичної республіки. В березні газета "Правда" неодноразово виступала з підтримкою Тимчасового уряду, а також з ідеєю організаційного об'єднання більшовиків та меншовиків в одну партію. Але після приїзду з еміграції Леніна політичний барометр одразу став падати - "Правда" надрукувала "Квітневі тези". Та вже в наступному номері Каменев піддав аргументованій критиці ленінські проєкти. Почалася жорстока теоретична боротьба, яка мала вирішити подальшу долю Росії. Позицію Каменева підтримували Сталін, Ріков, Мілютін, Рязанов, П'ятаков. На жаль, демократичні прагнення цієї групи не були підтримані більшістю, яка поступово схилилася до ленінських планів захоплення влади та встановлення диктатури. Партія більшовиків, яка до цього гармонійно вписувалась в демократичний процес, вийшла на самостійну дорогу, протиставивши себе іншим соціалістичним партіям. Шлях цей мав привести в тоталітарне майбутнє.

Недаремно 5 квітня Гольденберг сповістив на сторінках плехановської газети "Єдинство" №5, що Ленін підніс прапор громадянської війни в середовищі революційної демократії. Справді, якщо всі соціал-демократичні партії розуміли свою історичну роль в поглибленні демократизації, скликанні установчих зборів та проголошенні парламентської республіки,

то більшовики бачили своє історичне призначення в проведенні небаченого соціального експерименту. "А ми хотим перестроїть мир";- так сповістив про свої далекосяжні плани Володимир Ілліч вже 10 квітня 1917 року.

Найпопулярніша партія 1917 р., партія соціалістів-революціонерів, вигідно вирізнялася на тлі РСДРП/б/. Есери намагалися представляти не один клас, як більшовики, а весь трудовий народ. У програмних документах есерів було записано: "Справжня соціалістична партія повинна об'єднати весь робочий клас-народ, і трудове селянство, і найманих робітників /пролетарів/, і працівників, інтелігентів, вчителів, докторів, лікарів, письменників, тобто всіх, хто живе працею своєю, а не безтрудоим прибутком. Досить своєрідно оцінив таку позицію есерів Володимир Ілліч "... Желая опереться заодно и в равной степени и на интеллигенцию, и на пролетариат, и на крестьянство, партия социалистов-революционеров тем самым неизбежно... ведет к политическому и идейному порабощению русского пролетариата буржуазной демократией". Якщо прибрати прикметники, які тільки заму́тять свідомість, то основна думка постає дуже непривабливою: "...порабощение пролетариата... демократией". Ця абсурдна квінтесенція підтверджує вже висловлену думку, що Леніна лякала демократія для всіх, його влаштовувала лише "демократія" для більшовиків та пролетаріату. Цієї "демократії", а точніше, диктатури можна досягти лише спираючись на збройну силу.

на квітневій конференції Ленін провів атаку на делегатів з метою переконання партії в необхідності збройного виступу.

"Вся Квітнева конференція партії,- писав Троцький в "Уроках Жовтня",- була присвячена цьому основному питанню: чи йдемо ми до завоювання влади в ім'я соціалістичного перевороту, чи допомагаємо /комусь/ завершити демократичну революцію".

Цікаве зізнання Троцького: завоювання влади в ім'я соціалістичного заколоту. Альтернативою ж, яка надалі в очах більшовиків почала набувати негативного змісту, було завершення демократичної революції. Але послухаємо далі Лева Давидовича: "Позиція Леніна була: непримирима боротьба з обронством та обронцями, оволодіння більшістю в Радах, пове-

лення Тимчасового уряду, захоплення влади через Рад /розрядка моя - Р.К./, революційна політика миру, програма соціалістичного перевороту всередині та міжнародної революції зовні. Таким чином, - підсумовує Троцький, на Квітневій конференції формула демократичної диктатури пролетаріату і селянства теоретично і політично розпалась і вирізняла дві ворожі точки зору: демократичну, прикриту формальними соціалістичними обмовками і соціально-революційну, або суто більшовицьку, ленінську".

Якщо скоротити всі "соціалістичні" обмовки, то знову-таки визирає невтішна правда: на Квітневій конференції йшла політична боротьба між двома точками зору: демократичною та ленінською.

Спробами реалізації саме другої точки зору були намагання організувати антиурядову демонстрацію 10 червня, антиурядові акції під час санкціонованої мирної маніфестації 18 червня, а також спробу повалення законного уряду під час збройного повстання 3 липня /див. розділ "Вся влада Радам"/.

Наступним етапом антипарламентської політики Леніна стала його боротьба проти участі більшовиків в Демократичній нараді та Передпарламенті. "Найбільш принципову оцінку, - читаємо у Троцького, - надавав питанню Ногін: бойкот Передпарламенту є заклик до повстання, тобто до повторення липневих подій".

Всупереч ленінським домаганням, ЦК РСДРП/б/ виступив за участь в Демократичній нараді, а згодом і в Передпарламенті, фактично ставши на шлях повернення до лона демократії. Це надзвичайно схвилювало Ілліча, який виношував зовсім інші плани. Він почав бомбардувати з підпілля ЦК листами, в яких називав "позорное решение участвовать в Предпарламенте" "парламентским кретинизмом". Тривога Леніна зрозуміла, адже створення представницького Передпарламенту буде передостаннім кроком для скликання Установчих зборів, парламенту Росії. А "якщо справа ...дійде до виборів до Установчих зборів, - писали Каменев та Зінов'єв, - то селяни будуть голосувати в більшості за есерів".

Володимир Ілліч також розумів це, крім того, він знав, що означає голос селянства в аграрній країні, тому і не хотів надати їм можливість висловити свою волю.

В той час Ленін привселюдно "боровся" за щонайшвидше скликання Установчих зборів і ганьбив Тимчасовий уряд, ніби той навмисно зволікає з Установчими зборами, що новий термін призначається для "новой отсрочки". Очевидно, така тактика була розрахована на невігластво народних мас. Адже відомо, що вже тоді Ленін переконував більшовицьке керівництво, "що чекати більше нічого, що треба самим брати в свої руки ініціативу початку громадянської війни" і закликав до збройного повстання.

Ось так, приховуючи справжні наміри під гаслами вимоги скликання Установчих зборів та передачі всієї влади Радам, більшовики 25 жовтня перервали закономірний хід демократичного процесу.

У декларації правих есерів на 2-му Всеросійському з'їзді Рад було записано, що "Здійснене партією більшовиків і Петроградською Радою Робітничих та Солдатських депутатів захоплення влади напередодні Установчих зборів і за день до відкриття Всеросійського з'їзду Робітничих і Солдатських депутатів є злочином перед батьківщиною та революцією, знаменує початок громадянської війни, зрив Установчих зборів і погрожує загибеллю революції!"

Загасити пожежу громадянської війни можна було, створивши однорідний соціалістичний уряд, але Ленін все зробив для того, аби мирний шанс не реалізувався. /Див. розділ "Вся влада Радам". Справді, навіщо гасити пожежу громадянської війни в Росії, коли вона запалена, щоб весь світ запалахкотів у вогні світової революції? Надійний засіб утриматися при владі до початку світової революції Ленін вбачав в ескалації більшовицької пропаганди та поширенні репресій. Але для ескалації насильства необхідний прецедент. Як тут не згадати статтю в ЦО більшовиків газеті "Рабочий путь" за 27 вересня, в якій Тимчасовий уряд звинувачувався в провокації громадянської війни: "без неї не може обійтися диктатура меншості".

Як гарно сказано! Залишається тільки правильно вказати адресата. Категорична відмова Володимира Ілліча створити однорідний уряд з радянських партій, призвела до трагічної події: початку кривавої громадянської війни. Тепер "збереження суто більшовицького уряду" могло бути здійснене тільки одним шляхом: "засобами політичного терору". І він розпочався... Закриття газет, арешт меншовиків та есерів, які розкидали свої

мократичні сили все ж таки спробували відкрити Установчі збори призначеного дня – 28 листопада. Цієї днини по багатьох містах Росії прокотилися мітинги та маніфестації на підтримку Установчих зборів. Але цього ж дня Раднарком видав черговий антидемократичний закон: "Декрет про арешт кадетів – вождів громадянської війни проти революції". Забезпечивши виконання цього декрету, "Радянська" влада зірвала вчасне відкриття Установчих зборів. Чому ж більшовики так наполегливо намагались не допустити скликання Установчих зборів? Ситуація проясниться, коли згадати, що уряд, який утворився після жовтневого заколоту, – називався тимчасовим робітничо-селянським урядом – "впередь до Учредительного собрания". І у день скликання Установчих зборів більшовицький уряд, за обіцянкою Леніна, повинен був піти у відставку. Незважаючи на активну протидію більшовиків, Установчі збори все ж таки були скликані, але лише 5 січня 1918 року. Більшовики не утримались і того ж дня розстріляли мирну маніфестацію на підтримку Установчих зборів...

На думку Г. Шукмана, цей парламент Росії був найбільш демократично вибраною і найбільш представницькою установою, яка будь-коли існувала в Росії.

Збори відкрив найстаріший есер С.П. Шевцов. Голова ВЦВК Свердлов, який з'явився в цей час на трибуні, відсторонивши його, замість есерівського порядку денного запропонував Установчим зборам схвалити декрети Радянської влади... Однак пропозиція Свердлова була відхилена. І голова В.М. Чернов повів збори за заздальгідь розробленим планом.

Який же був порядок денний? Першим стояло питання про мир, наступним – про землю, а далі: про державний лад, промисловість, про недоторканість членів Установчих зборів. Але такий порядок денний не влаштував більшовиків, які вимагали поставити першим питання про владу, точніше про визнання Установчими зборами їх влади. Саме це питання, а не питання миру, землі чи демократичного устрою, було для них основним.

Але події розгортались не за більшовицьким сценарієм, тому Ленін запропонував своїм прихильникам покинути зал засідань, зачитавши перед тим свою декларацію.

У цій демагогічній заяві було сказано, що "нинешнее контрреволюционное большинство Учредительного собрания, избранное по устаревшим партийным спискам, выражает вчерашний день

революції і питається встать поперек дороги робочому і крест'янському движению... Не желяя ни минути прикривать преступлення врагов народа, ми заявляем, что покидаем Учредительное собрание с тем, чтобы передать Советской власти /читай: собі! - Р.К./ окончательное решение вопроса об отношении к контрреволюционной части Учредительного собрания".

З-під лєнінського пера виповзло зловісне словосполучення, яке згодом буде розтиражоване сталінськими поплічниками, - "вороги народу". І це про революціонерів, які брали активну участь у поваленні царату, були ініціаторами демократичного розвитку суспільства. Симптоматично, що сама демократична діяльність цих людей сприймалась Леніним, як злочин проти ... народу.

Так поставлене питання можна вважати несправедливим, але ніяк не алогічним. Коли читаєш "Заключне слово по доповіді Ради народних комісарів 12/25 січня", і натрапляєш на лєнінські рядки, що "демократія єсть одна из форм буржуазного государства, за которую стоят все изменники истинного социализма... що демократія - це "беспрерывное жестокое издевательство, бездушный, невыносимый гнет буржуазии над трудовым народом", то стає зрозумілим, що Володимир Ілліч по-своєму послідовний у своїй ненависті до демократії. Стає зрозумілою і його логіка, коли він характеризує всіх небільшовиків ворогами народу, адже вони виборють демократію. Більшовики, які воюють проти демократії, постають за законом цієї своєрідної логіки друзями народу. А їх нелюдська кривава політика, отже, спрямована на досягнення народного щастя...

Слідом за більшовиками о 4-ій годині ранку 6 січня слухняно пішли і ліві есери. І на світанку ВЦВК прийняв лєнінський декрет "Про розпуск Установчих зборів". У своїй промові Ленін демагогічно заявив: "Народ хотел созвать Учредительное собрание, и мы созвали его. Но он сейчас же /?!! - Р.К./ почувствовал, что из себя представляет это пресловутое Учредительное собрание. И теперь мы исполнили волю народа/?!-Р.К./, волю, которая гласит: вся власть Советам".

Скільки неточностей та неправди в цій заяві! По-перше, більшовики не скликали Установчих зборів. Установчі збори відкрились, не зважаючи на їх шалений опір. По-друге, як народ міг відчути, що являють собою Установчі збори, коли во-

ПОЛІТИКА

Леніні минають —
народ залишається

ни проіснували лише 12 годин? І по-третє, близькірством є твердження, що волею народу був розігнаний Установчі збори, коли рішення розігнати народний парламент було прийняте членами Ради Народних комісарів ввечері 5 січня на приватному засіданні. На той час абсолютна більшість населення взагалі не знала, як пройшло перше засідання Установчих зборів.

Які б аргументи не вигадував Ілліч, щоб виправдати свої насильницькі дії, 6-те січня залишиться назавжди в історії сумною датою остаточного придушення згвалтованої російської демократії.

Arith Volvra 83

ЦЕРКВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЗЛАГОДИ ЧИ РОЗБРАТУ?

Стаття-звернення до вірних Української
Автокефальної Православної Церкви.

Як хто скаже: "Я Бога люблю", та ненавидить брата свого, той неправдомовець.

/Перше соборне послання Св.Апостола Івана/

Історії не скасуєш і не відміниш: що в ній було, те - було. Інша річ - оцінка, потрактування на відстані часу того чи іншого явища нашого історичного буття. Хоч це вже і стало прислів'ям: заднім числом всі ми мудрі! З плином часу, через призму пережитого історичні події часто постають у цілком іншому світлі - саме подальше життя нації дає їм правдиву оцінку. Оцінку, адекватну історії народу.

До таких неоднозначно сприйнятих фактів нашої далекої минувшини відносимо і укладення вищими єрархами українського православ'я угоди /"унії"/ про єрархічне підпорядкування Української православної церкви іншому вселенському /по-грецьки "католицькому"/ центру християнства - Риму. Навзамін занепалого на той час східного центру у Царгороді, також вселенського /"католицького"/.

Останнім хочемо підкреслити: обидва релігійні центри, що не без підстав претендують на назву "вселенський", при наявних незначних відмінностях в культурі, ніколи не поділяла прірва взаємної протилежності. Взаємовиключними віровченнями католицизм і православ'я, тобто Східна і Західна християнські

церкви, ніколи не були. Дві гілки християнської релігії донині залишаються найближчими одна до одної і обидві називаються у всьому світі "ортодоксальним християнством" /в перекладі з грецької "правовірним"/.

Інша річ - протиставлення і ворожнеча між людьми, що сповідували ці дві споріднені течії ортодоксального християнства! Причина такої ворожнечі, повторюємо, не в протилежності /"ворожості" одна одній/ двох релігійних течій - цього немає і ніколи не було! - але в тому, що до різниці в богослуженнях примішувались справді протилежні інтереси конкретних і, як" вчить християнство, далеко не досконалих людей.

Експансія католицької Польщі щодо бездержавної тоді України - ось що насправді викликало ворожнечу поміж представниками різних релігійних конфесій. Йшла війна між двома народами, що, як на той час, не могла не прибрати форми релігійної війни. Тож саме перше - експансія, загарбницька війна, а не релігійні мотиви, була справжньою причиною запеклої війни православних українців з поляками-католиками. Істина ця незалежна, бо ж різниця у віровизнанні не заважала козакам-запорожцям мати дружні стосунки з католиками-французами, католиками-австрійцями, а ще пізніше - із протестантами шведами. І воювати разом з ними, а не проти них!

Для повнішої картини тодішньої /XVI ст./ політичної ситуації мусимо нагадати собі: міжконфесійна релігійна ворожнеча побільшувалась ще й тим, що поляки сталися не звичайними напасниками, як турки чи татари. Згідно тогочасних міжнародних "правових норм", Україна дісталась Польщі, так би мовити, автоматично - через політичне об'єднання останньої з Литовською державою, до складу якої входила Україна. Тож першим аргументом законності збройної боротьби проти поляків ставав не сам по собі їхній наїзд на Україну, не те, що фактично вони були іноземними загарбниками //це "узаконювалося" об'єднанням Литви з Польщею/ - але те, що вони "не православні, як ми", а католики! І вже за логікою збройної боротьби, ця релігійна, /а насправді протизагарбницька, національна!/ нетерпимість не могла не дорости до рівня звичайної на той час фанатичної нетерпимості нашого народу до турків і татар, що також мала виразно релігійне забарвлення /"бусурман", "бузувір"/. Понад

це - ненависть до християнина, але "католика" навіть перевершувала релігійну нетерпимість до мусульманина турка. Бо шляхтич-католик був для наших пращурів постійним, домашнім ворогом, і саме він, за правом, так званої, патронатської опіки над місцевою церковною громадою, міг закрити церкву, а ключі від неї віддати єврею-орендарю. Тим більше, що дії свої він виправдовував "боротьбою зі схизмою", "несенням істинної віри".

Ось так протистояння українців польській експансії прибрало характер війни на релігійному ґрунті. Хоча фактично "католик" при порівнянні із татариним-мусульманином був майже єдиновірцем, такою ж "християнською душею", як і православний.

Саме в той час, коли наша боротьба з польським окупантом доростала до ідеологічної війни із католицизмом взагалі, а відтак і до протиставлення себе всій католицькій Європі з її культурно-духовними здобутками - в той час провідники православ'я дійшли думки про остаточну необхідність припинення "ідеологічної війни" із західним центром християнства як таким. Об'єктивно така війна лише утруднювала Україні вести національну визвольну боротьбу із шляхетською Польщею. Шлях до припинення безперспективної "релігійної війни" бачився ними в підпорядкуванні Української церкви тому ж західному центру християнства, що, до того ж, культурно стався нам набагато ближчим, аніж поазіятчений на той час Царгород.

Укладаючи в Бересті унію /спілку/ з Римом, українська церква зберігала свою автономію, отже національну самобутність і разом з тим ставала під духовну опіку Ватікану. Одна із статей угоди між українською церквою і апостольською столицею гарантує першій ПРАВО НА ЛІТУРГІЮ В СХІДНОМУ ОБРЯДІ РІДНОЮ МОВОЮ. Разом з цим із рук польського окупанта було вибито його випробувану ідеологічну зброю: "боротьба із схизмою".

А останнє багато важило для підтримки польської експансії не лише Ватіканом, але й світськими владами європейських держав.

Але то був наскільки сміливий і несподіваний політичний крок наших духовних провідників, що далеко не всі рядові священники та миряни прийняли його. І то не дивно! Це тепер, заднім числом, ми мудрі, і бачимо, що і Українська Греко-Католицька Церква сталася виразно національною церквою, що саме

вона оберегла значну частину нашого народу як від ополячення з боку католицької Польщі, так і поросійщення з боку православної Москви.

Це тепер ми бачимо, що саме УГКЦ аж до наших днів донесла релігійні звичаї наших предків такими, як вони склались ще від початку християнства на наших землях. Що, за іронією історії, український католицизм зостався чи не більш православним за своєю суттю і формою, ніж те православ'я на більшій частині України, що перенесене до нас Московським Патріархатом / і, отже, немає підстав для протиставлення нинішніх українців-православних нинішнім українцям-католикам/.

Зараз нагадуємо собі про це не з тою метою, аби відшукати аргументи на карб переваги однієї конфесії над іншою / наша ціль - єднання всіх українців!/, але тільки для того, щоб зняти з сестринської церкви /меншої і молодшої за Українську Православну/ облудні звинувачення, поширювані противниками всеукраїнської єдності. Звинувачення ті виключно політичні і, по суті, не мають відношення власне до віровизнання: "відступництво від віри предків", "запроданство Римові та полякам" тощо. Ніхто ж бо не має "засуджувати" вибір тої чи іншої релігійної конфесії, що продиктований свободою сумління! При цьому показово, що баптистам, єговистам і навіть лютеранам ніхто такого закиду не зробить, хоч вони і набагато далі від нас у своїй різновидності християнства, ніж католики.

Бачимо, що закиди такі аж ніяк не можуть бути показником ревности у вірі, але здебільшого приховують підступ: нацькувати українців-православних на таких же українців, але католиків. В такій же мірі безпідставними були б звинувачення українців, які усвідомлюють себе православними /а таких переважаюча більшість/ - що, мовляв, орієнтація на Царгород віддаляє нас від Європи і що православ'я було і залишається донині випробуваною зброєю російського великодержавного шовінізму. Неможна ставити знак рівняння між релігією і політикою. Політичні аргументи не завжди є переконливими в релігійному житті, що є цілком іншою формою національної свідомості.

Справді, було би краще, аби ми мали одну церкву, але це покищо лише наше побажання. Факт залишається фактом: маємо дві церкви, і з цим не можна не рахуватись. Як і з тим, що

обидві вони є національними церквами. І без єрархічного об'єднання УАПЦ та УГКЦ, по суті, складають одну-єдину християнську церкву: те, що вірні обох конфесій – одні й ті ж українці є більш визначальними, аніж незначна різниця в богослужінні. Як на нашу думку, тільки відсутністю Української Незалежної Держави можна пояснити, що дві сестринські церкви одного й того ж народу до цих пір не об'єднались в одну українську християнську церкву.

Тоді ж /кінець ХVI – початок ХVII ст.ст./ виникнення УГКЦ викликало запеклий міжконфесійний антагонізм, отже, національний розбрат між прихильниками унії та тими, хто вбачав у ній підступний засіб ополячення українців. Зрештою це doprowadило до відновлення православних парафій на більшості території України. Мотиви ворожнечі до "уніятів", як на той час, цілком зрозумілі: йшлося про реальну загрозу ополячення! На нашу землю йшов окупант, що для своїх завойовницьких цілей використовував знамено католицизму. І саме окупант першим почав копати неперехідний рив між українським православ'ям та українським католицизмом – з підступним завойовницьким наміром поділити українців між собою на два ворогуючих табори.

Справді, унія спричинилась до боротьби на релігійному ґрунті і всередині нації, та, як мовиться, нема лиха без добра. Сталось так, що укладення унії разом з тим, дало великий поштовх національно-визвольній боротьбі українського народу, розвитку літератури й мистецтва, культурному будівництву. Унія всіх змусила відповідним чином реагувати і фактично стала відправною точкою зросту національної свідомості українця. Вона сколихнула козацтво, що підтримуючи українське православ'я, вдихнуло нове життя в давню нашу Церкву, розбудовуючи її як виразно національну інституцію. Через всі манівці та катаклізми та оновлена церква прийшла в наше з вами сьогоднішнє як Українська Автокефальна Православна Церква.

Тож, як це не парадоксально, і УАПЦ, і УГКЦ мають одну точку відліку. Як виразно національні церкви, вони зачалися в одній історичній даті – Берестейська церковна унія 1596 року.

Зараз ми можемо по різному оцінювати сам факт прийняття Берестейської унії, можемо навіть дорікнути тодішньому вищому духівництву "відступництвом від віри предків". Але не поспішаймо із відкиданням, "засудженням" унії тепер, коли та "унія"-

УГКЦ стала доконаним явищем, незаперечною реальністю релігійного життя значної частини українського народу. Невизнання та "засудження" унії тепер означає не що інше, як реанімацію колишньої боротьби на релігійному ґрунті всередині нації.

Ми також дотримуємось думки, що було би краще, якби наша християнська Церква залишилась на Україні єдиною – щоб НЕ БУЛО УНІЇ /як про це співалося в одній із давніх пісень/, але ми були би самоїдами, а не свідомими громадянами України, якби теперішню сестринську УГКЦ назвали "прислужницею Риму та поляків", а її єрархів – "колаборантами". Бо ж правда в тому, що наші релігійні провідники наважились на унію саме з патріотичних міркувань. Хто-хто, а вони добре бачили, що українська церква, якою вона була на той час, не зможе витримати ідеологічного натиску єзуїтів, до того ж підтримуваних польським окупаційним режимом. Що дальша конфронтація з Римом загрожує Україні цілковитою втратою своєї національної церкви, а це тоді означала стратитись як народ, розчинитися у поляках. І, думаємо, якби тодішні єрархи нашого православ'я збереження в чистоті конфесій поставили вище над виживання народу, то ми не мали б ні конфесії, ні народу! Чинячи виключно в інтересах своєї конфесії, вони не були би духовними провідниками нації, але її могильниками – сліпими проводирями сліпих.

Як на нашу думку мирян, цінність релігійної конфесії визначається не тільки тим, як давно вона існує незмінною, але і тим, наскільки вона відповідає сьогоднішнім потребам нації, нашому державотворенню.

Що ж маємо тепер, після тих страшних катаклізмів, що їх пережив наш український народ за останні 400 літ? Стоїмо майже на тій самій точці, з якої починали будівництво своєї національної церкви. І так само, замість однієї церкви, що на решті по-матірному об'єднала б наш понищений та роз'єднаний ворогами народ, маємо два духовних центри. І знову ми роз'єднуємось вибором: Захід чи Схід? Як тут нам бути?

Відповідь на це сакраментальне питання може бути лише одна, і бачиться вона нам прозаїчно простою: слід рахуватися з тим, що є. Тобто виходити з тої релігійної ситуації, яка є, а не з тої, якою вона, на нашу думку, мала б бути. Один народ-одна церква! – це лише ідеал, до якого ми прагнемо, і здійсни-

ти його не можна волюнтаристськими методами, не на християнських засадах. Нема в нас іншого шляху до з'єднання двох наших церков, як через їх нинішнє зближення та єднання. І для такого єднання на полі доброї служби одному народові, якщо подивитись на цю проблему без історичних стереотипів та упереджень, нема ніяких серйозних перешкод.

Проти такого єднання вірні католики? Ні! Проти такого єднання вірні православні? Також ні! Є якісь заперечення проти спільної праці в релігійних приписах двох споріднених церков? Немає! Закиди проти такого єднання висувуються Царгородським Патріархатом чи Апостольською столицею - Ватіканом? В жодному випадку!

"Українська Автокефальна Православна Церква на Україні є частиною Єдиної, Святої, Соборної і Апостольської Церкви, головою якої є Господь наш Ісус Христос" - таким твердженням починається Статус нашої собороправної Церкви.

Так в чім тоді річ, коли де-хто безапеляційно заявляє про ніби то принципову неможливість душпастирської співпраці священників та євангельської спільної праці мирян двох релігійних конфесій? Про діаметральну протилежність і непримиренність, що ніби то об'єктивно існує межі українським католицизмом та українським православ'ям?!

А справа, либонь, в тому, що і нині в Україні є сили, які всіма доступними їм засобами і де тільки змога, навмисне роздмухують ворожнечу всередині нашого народу. Поділити та розсварити нас за релігійними конфесіями, зіткнути православних з католиками - це видалось їм найбільш виграшною картою в злочинній грі проти нашої єдності. Ця карта тим більше буде виграшна, коли руками самих же українців вдасться зашкодити повному відродженню УКГЦ і водночас - через роздмухування ворожнечі до "католиків"-ізолювати три області, де на виборах переміг народ, від решти України. "Поділяй і владарюй" - цей імперський принцип ніколи ще не зрадив тих, що його практикують. Тож не дивно, що останнім часом "протикатолицька пропаганда", а насправді штучне роздмухування ненависти до українців-католиків досить вперто і послідовно здійснюється в східних областях України. Хоча тут, як відомо, проблеми стосунків між православними і католиками ніколи не існувало і не існує.

Найяскравіший приклад – відверто провокаційна / і аніскільки не душпастирська! / діяльність псевдосвященника Василя Герусова, що через безсоромний обман Січеславської громади вірних УАПЦ домігся висвячення, і відразу ж показав своє справжнє, далеко не священницьке обличчя: наклепника, злодія, свідомого провокатора.

"Католики готують хрестовий похід на Східну Україну... На Заході фактично розв'язана війна за підкорення України Риму..." З такими наклепницько-істеричними заявами щойновисвячений псевдозахисник православ'я звертається до людей, спраглих почути слово Боже, залякуючи їх вигаданим "проникненням католицизму на Схід". І що дивно, знаходяться довірливі, які сприймають абсурдні байки Герусова за чисту монету...

І ось тут ми повинні визнати, що на Східній Україні /та й не тільки на Східній/ склався досить сприятливий ґрунт для міжконфесійної ворожнечі. Адже у нас навзагал випололи релігійну свідомість як таку, наші релігійні почуття, здебільшого, перебувають в зародковому стані. І тільки невідомо яким чуттям прочуваємо: релігія – це те, що конче необхідне для нашого відродження як особистостей і як народ! Та, на жаль, єдине, що маємо в своєму, як вважаємо, релігійному арсеналі –це якась глуха і самим до кінця не зрозуміла зненависть, що, як атавізм, передалася нам у спадок. А тут ще й знаємо /не без допомоги все тої ж атеїстично-більшевицької пропаганди/, що "православні воювали з католиками". Знаємо, що "католицизм – давній ворог слов'ян", навіть не зауважуючи, що це ж "наука" нашого підступного ворога, великодержавного шовінізму, що нібито єдиний є давнім другом і захисником всього слов'янства та постійно протистоїть Європі, католицизму.

Із таким рівнем релігійної свідомости ми завжди можемо стати легкою здобиччю будь-якого пройдисвіта, противника нашої національної злагоди. З таким духовним багажем ми, звичайно, не зрушимо із заклитого місця в нашій історії, і ніколи не спроможемось як на свою єдину християнську церкву, так і незалежну державу. На проблему двох наших церков слід нам дивитись не очима зацікавлених в нашому розбраті, а своїми власними розплющеними очима.

Тоді нам стане ясно, як білий день, що свідомо займатись

реанімацією історичної "боротьби із католиками" можуть лише вороги нашого єднання. Хіба ми не знаємо їх на ймення?

Посилання на Тараса Шевченка є в даному разі, м'яко кажучи, не коректним, адже єдність всіх братів-українців для нього була найвищою цінністю. Шевченко виступав проти унії як символу розбрату та ворожнечі всередині нації, але ніколи не дорікнув би українцям-грекокатоликам, що вони, мовляв, відступники від прадідньої віри, що вони - "уніяти"!

Тепер про унію нашої Української Автокефальної Православної Церкви з католицьким Римом питання не стоїть, і конкретні греко-католики / чи хай навіть "римо-католики", як люблять називати їх новітні провідники/ не мають наміру повернути нас в католицизм. Навпаки, сам митрополит Андрей Шептицький був готовий підпорядкувати очолювану ним УГКЦ безпосередньо "єпископам зі сходу", тобто УАПЦ /звичайно, при умові незалежної України/.

Якщо і є тепер загроза "унії", так це з боку Російської Православної Церкви на Україні, що для здійснення такого об'єднання із УАПЦ навіть прибрала собі відповідну назву - Українська Православна Церква. Але такої, справді реальної загрози псевдозахисники православ'я не хочуть бачити, і вже одним цим повністю себе демаскують. Всі храми на Східній Україні, що свого часу належали УАПЦ, тепер поспіль зайняті РПЦ /УПЦ/, та про це "незаконне захоплення храмів" так названі "антикатолики" мовчать.

Оскільки жупел "бандерівщина" нині вже не виконує призначеної йому ролі /адже бандерівці, як ми щойно дізнались, збройно виступали проти обох злочинних режимів - гітлерівського і сталінського!/, навзамін йому приходить інспірована все тими ж силами - "небезпека католицизму". Яка різниця, що інспірувати, аби продовжувала існувати упередженість та ворожнеча до "західняків"!

Що ж до жупела нинішньої "загрози ополячення" /!/ - через відродження Української Греко-Католицької Церкви, як можна вірити в те, коли самі поляки давно вже збагнули, що УГКЦ є власне національною церквою і всіляко намагались зашкодити її діяльності /згадаймо арешт митрополита А. Шептицького/? Не під Польщею, але під Австрією УГКЦ стала вирішальною силою в

справі самозбереження українського народу на західних берегах!

Досить промовистим є і той факт, що і до сьогодні немає дозволу створити центр УГКЦ на теренах Польської Республіки, хоч українців-грекокатоликів там є набагато більше, ніж православних. Натомість центр УАПЦ існує ще від двадцятих років.

Тож не "воювати" з греко-католиками нам треба, а щиро подякувати їм та Божому провидінню, що нині в нас є така сильна та авторитетна українська церква. Визнаймо, що без тої церкви, а точніше без того щирого плоду віри, що заховала вона серед народу трьох західних областей, ми не могли би так швидко відродити нашу розстріляну УАПЦ.

Згадаймо установчий Святий Собор нашої церкви 5-6 червня цього року в Києві. Чи був би він так святочно проведений - із святими хоругвами в національному стилі, про які ми на сході вже й забули, з чудесними релігійними україномовними співами, що їй до останніх літ зберегли для всіх нас вірні УГКЦ? І дуже прикро, що підбурювані "антикатолицькими" гаслами ми не запросили на свій Собор жодного пастиря цієї сестринської церкви. Тим більше, що один із промовців, який видавав себе за переконаного "противника католицизму", в запалі сказав "наша греко-католицька церква" - замість "наша православна" /не відвик ще так називати свою церкву!/. Братчик відразу ж поправив себе, але, погодьось, помилка його була дуже промовистою і показовою щодо нашого Святого Собору.

Єдність, єдність і єдність! - це гасло нинішнього року єднання всіх українців повинно стати першим гаслом всієї нашої релігійної діяльності як на Сході, так і на Заході. Бо всеукраїнська національна єдність - це наша велика мета і перша передумова нашого здійснення як народ, а відтак і здійснення нашої церковної єдності.

Доки не маємо одної національної церкви, нам конче потрібна / як шлях до того! / єдність всіх церков на Україні. Особливо таких національно чітко визначених, як українська православна та українська греко-католицька. Не розбрат на релігійному ґрунті /дивно чути про це - релігія, і розбрат!/, а взаємоповага, толерантність і єднання - ось що конче потрібно нам нині. Політика церковна - це також максимум можливого для

здійснення вже зараз. Хіба не так?

Коли ж ми категорично відкидаємо можливе єднання зараз – ради далекого великого ідеалу з'єднання в одну церкву, то ми відмовляємось не тільки від меншого, але і від самого ідеалу одної церкви!

"Боже, нам єдність подай!" – співаємо ми в молитві. Як греко-католики, так і православні. Будьмо ж достойними тої єдності, котрої просимо в Бога. Творімо, воздвигаймо її в своїх серцях вже сьогодні, бо завтра буде вже пізно. День у день будуймо нашу Єдність!

Будьмо справді одним народом вже сьогодні, і тоді єдина всеукраїнська Церква додасться до нашої Всеукраїнської Єдності.

Будьмо ж українцями, а не самоїдами!

Від імени громади вірних УАПЦ Січеславщини
/Дніпропетровщини/
ІВАН СОКУЛЬСЬКИЙ,
член крайового комітету відновлення УАПЦ.

МЕТАМОРФОЗИ Василя Герусова.

Почну з кінця. 10 вересня цього року мені потрапив до рук один документ з прозаїчною назвою "Заява". Написав цю заяву о. Герусов, священник УАПЦ.

Відразу скажу, що не маю нічого проти Української Автокефальної Православної Церкви, вважаю, що ця церква у свій час багато зробила і, гадаю, ще багато зробить для добра української нації.

Зараз на Україні розгортається національно-визвольна боротьба. Церква /і Українська Греко-Католицька, і Українська Автокефальна Православна/ активно підтримує національні змагання своїх вірних. "Боже великий, єдиний, нам Україну храни", - моляться і православні, і греко-католики. І молитвою Всевишньому ми повинні перейнятися з чистою совістю, добрими намірами і святою любов'ю до Нього та Матері-України.

Та ба... Під "мудрою і направляючою" десницею КПСС ми за 70 років стали скомунізовані, зсоветизовані, ми навчилися брехати одне одному і самому собі, ми "за шмат гнилої ковбаси" ладні й рідну матір продати... Не оминула чаша сія щойновисвяченого о. Герусова.

Хай пробачить мені читач за нудний і довгий вступ. 30 липня довелося мені побувати у Дніпропетровському, де я взяв участь у пікетуванні вірними УАПЦ місєквиконкому з вимогою реєстрації їхньої громади. Під час цієї акції я взяв інтерв'ю у священника УАПЦ о. Герусова, яке записав на магнітну плівку. Наведу ті слова "Божого слуги", які безпосередньо стосуються вищезгаданої його заяви:

КОР. Отче, яке ваше ставлення до Української Греко-Католицької Церкви?

В.ГЕРУСОВ. Це дві сестринські церкви...

КОР. Отче, а яку роль, на вашу думку, відіграє УАПЦ на Галичині? Адже її там не було ніколи.

В.ГЕРУСОВ. Я вважаю, що прихильники УАПЦ, її священники у першу чергу, повинні йти з християнською місією до нас, на Схід, бо українці Наддніпрянщини чекають на них зі щирим серцем і відкритою душею. Історично склалося так, що Греко-Католицька церква зберегла українців з Галичини як націю і, от-

же, вона заслужила на любов та повагу. Таку саму місію повинна виконати на Східній Україні УАПЦ, де вона має глибоке коріння й усталені традиції, відродити які - наше спільне завдання...

Чудово сказано, чи не так? А тепер, шановний читачу, прочитай заяву о. Герусова, написану через місяць після інтерв'ю... Прочитали? Ви здивовані? А я ні.

Якщо проаналізувати релігійну ситуацію на Україні, то стає зрозумілим, чому В.Герусов припускається у своїй заяві такої "незначної помилки": "Православ'є" - пише з великої літери, "католицизм" - з малої. А як тоді бути із "сестринством"? Річ у тому, що міжконфесійні суперечки зі сфери суто релігійної перейшли у сферу політичну. Класичне питання - кому вигідно? - вимагає тільки однозначної відповіді: розбрат на релігійному ґрунті вигідний КПБ - КПСС - РПЦ. Чи не так, о. Герусов? Якщо ні, то чому у своїй заяві ви стверджуєте, що "деякі депутати /Калинець, Хмара/ беруть особисту участь у цій війні, в насильницьких захопленнях храмів..."? Невже вам невідомо, отче, що всі храми у Галичині до 1946 року були Греко-Католицькими і збудовані греко-католиками, а тепер люди хочуть забрати від злодія /РПЦ - УПЦ/ те, що він колись вкрав?

Гадаю, що ваша заява - це провокація /свідома чи несвідома?/, яка може дати поштовх до розпалювання ворожнечі між галичанами та наддніпрянами. "Де два б'ються, третій користає". Хто скористає з "плодів" вашої заяви, о. Герусов, зрозуміло всім.

10. IX. 1990.

ЛЮБОМИР НАКОНЕЧНИЙ,
редактор журналу "Українські
проблеми". Львів.

РЕЗОЛЮЦІЯ розширеного засідання комітету УАПЦ м. Січеслава
від 3.ІХ.1990 р.

Ми, вірні Січеславської громади УАПЦ, сповнені відданності нашій рідній Церкві, Церкві, що є найстарішою на Україні і основою на наших придніпровських теренах, де вона має славі традиції козацької церкви, де вона рясно відроджувалася у 20-40-і роки. І сьогодні під час її третього відродження ми прикладаємо всіх зусиль во славу нашої віри, нашої рідної УАПЦ.

Ми вважаємо, що для зміцнення позицій громади УАПЦ на Січеславщині життєво необхідні мир та єдність. Січеславський комітет УАПЦ має свою єдину лінію діяльності, яку згодні провадити всі його члени. То є лінія на братську любов та порозуміння, на єдність всього українського народу. Ми будемо всіляко протистояти спробам розірвати наш український народ на міжконфесійному ґрунті.

Ми висловлюємо повну повагу і пошану до наших ієрархів і запевняємо їх, що будемо і на далі в душі християнської покорі та смирення виконувати всі їх настанови. Ми вітаємо їх братолюбну, миротворську позицію.

Січеславський комітет УАПЦ вважає неправомірними і безпідставними, а також невідповідаючими позиції нашої церкви і християнському духу заяви о. Василя Герусова. Ми заперечуємо звинувачення о. Василя Герусова, що Січеславський провід УРП веде пропаганду католицизму. УАПЦ на Січеславщині в повній мірі користується підтримкою УРП, ТУМ та РУХу і вдячна їм за допомогу, зокрема у отриманні мнотимільної техніки.

Пан В. Герусов дезінформує громаду краю, священників та провід УАПЦ, веде діяльність, спрямовану на розпалювання міжконфесійної ворожнечі та розкол українського народу. Він фактично поставив себе поза комітетом і громадою УАПЦ Січеславщини. Не виконує свої прямі обов'язки як духовної особи, керується особистими амбіціями, зокрема в питанні про розподіл мнотимільної техніки, що не сумісно із саном священника. Його останні виступи нагадують прямий наклеп і провокацію, або неприпустиму необачність та ідеологічну незрілість, діють на руку тих темних сил, що нацьковують Східну Україну на Західну, наводять

на думку, що він є чийось знаряддям з метою розвалення нашої громади і дезорієнтації віруючих.

Комітет вважає за необхідне порушити питання про обрання священника для Січеславської громади на основі принципу соборності.

Комітет УАПЦ висловлює сумнів у компетентності о. Василя. Його недостатній теоретичний рівень особливо виявляється у тлумаченні проповідей.

Комітет вважає за необхідність довести свою оцінку дій о. Василя до відому проводу УАПЦ, РУХу та ТУМу, тим більше, що, як заявляє Герусов, він є деканом усієї Східної України, хоча ми йому давали рекомендацію лише при умові, що він спочатку попрацює дияконом.

Комітет УАПЦ буде прохати провід УАПЦ всю інформацію давати безпосередньо на комітет за телефоном 24-08-39 /Микола Обозний/, а не через о. Василя Герусова.

Комітет пропонує створити на Україні міжконфесійну раду, а також збори вірних УАПЦ Східної України і буде готувати своє звернення до них.

Члени комітету.

/Всього десять підписів/

ІЗ ЗАЯВИ В.Герусова

/при повному збереженню стилю та орфографії/

Мене давно турбує питання повсякчасного пониження Православ'я в Західній Україні. Але в дні 550-річчя козацької слави тут на рідній землі я відчув на собі, що за допомогою ряду присутніх депутатів католицькі ксьондзи при їх появленні мають статут найбільшої підтримки і можливості пропагування і розповсюдження своїх ідей, а діячів УАПЦ намагалися весь час засунути кудись в кут.

На Заході фактично розв'язана війна за підкорення України Риму. Тут в західних регіонах осідає вся допомога з-за кордону і вона фактично використовується для підвищення впливу Рима. Крім того, деякі депутати /Калинець, Хмара/ беруть особисту участь в цій війні, в насильницьких захопленнях храмів, зневажанні Православних святинь, виступають, що єдиною вірою українського народу повинен бути католицизм.

Дніпропетровський провід УРП не тільки замовчує і викривджує ці факти, а активно сприяє проникненню католицизму на схід, втручається в справи УАПЦ. Дніпропетровська громада УАПЦ не отримала множинної техніки, яка була передана їй з-за кордону для поширення месійної праці.

І вересня 1990 р.

Автомобільна 89

ЦЕРКВА
СВЯТОУ
ВАРВАРИ
ВЕЛКО
МУЧЕНИ
ЦИ

КИТАЯ
ГОРОДА

ЄВГЕН СВЕРСТЮК

НА ЗЕМЛІ, БЛАГОСЛОВЕННІЙ АПОСТОЛОМ

В тисячоліття хрещення Русі земля св.Володимира стоїть просто неба у великім сум'ятті. Київські гори- благословенні на славу і життя рукою св.апостола Андрія Первозванного, задивились в темну течію Дніпра, що втратив незворушну певність у своїм плині до моря.

Светно-горда і нерозумна воля людини стала перегороджувати і зупиняти цю течію та заливати Дніпровими водами благодатні поля і давні квітучі села. що вціліли з глибини віків супроти історичних навал і потопів. Безумна воля лицедіїв ХХ віку розтоптала і позмітала гнізда мирних рибалок, хліборобів і пасічників та перетворила їхню історію - минуле і сучасне - в загниваючі болота, велично найменовані "морями". Широким і мілким морем розлилась стихія одноманітності...

Втратив певність своєї ходи і сам народ. духовно заглушений, релігійно і національно здичавілий, а в результаті збайдужілий до себе самого... Йому теж численними греблями і мілинами перегороджено дорогу до великого моря вселюдської духовності, куди спливають живі води національних джерел. Нас віками живив через всі лихоліття, попри недобочужу волю темних господарів над нашим життям. благословенний дзвін джерела, ясний, як вранішня молитва і вранішній спів...

На широких застоєних мілинах зовсім не відчувається напрямку течії. і жоден живий струмінь не зраджує глибоких джерел. Але вони є. вони живуть і непомітно живлять, ці витoki одвічної ріки - важко тільки сказати, чи забруднені води в гирлі біля моря - це ті самі живі води. що виходили з витоків?

Щораз частіше нині повертаємось до джерел. щоб збагнути: де ми і куди нас несе? З чого нині починається людина нашої християнської цивілізації? Ясно, що становлення окремої особи повторює становлення людини в світі... Біля витоків не розминуться нам з образом Мойсеевих скрижалів. Людина починалася з того. що утверджувала вищі цінності над своїми поточними інтересами і нахилами своєї хисткої природи. утверджувала сувору дорогу нагору до Вищих Цінностей, переступаючи минуці сьогоднішні, Дикун безтурботно міг служити

обряд в честь ідола. Але прийняти суворий образ Єдиного бога і бути вірним Йому назавжди – прийняти важку, ледве чи по-сильну людині Першу заповідь – це вже означало стати на високу дорогу. А там далі стоять знаки великих імперативів і великих заборон. Витворюй культ святині, свята, офірності в ім'я Бога. Витворюй традиції поваги і самоповаги – шануй батька-матір, щоб довговічним ти був на землі, яку дав тобі Бог.

Це вже ряд обов'язків, вищих за інтереси, режими і нахили особи. Це вже те, що – мусиш. Над конкретними взаєминами сім'ї, над почуттями симпатії-антипатії – утверджується принцип. До нього або підіймаєшся, або опускаєшся і – падаєш. Далі вищі шаблі великих заборон – не називай імені Бога твого всує... Не убивай... Не кради... Не блуди... Не присвоюй... Не чини того, що тобі хочеться, а чини те, що повинен, щоб бути гідним свого Бога!

Стаєш людиною, обираєш дорогу Бога твого – і вже перестаєш бути рабом своїх слабостей, стаєш вільним – актом свободної волі вибираєш з усіх можливих – потрібні і гідні кроки до самоствердження. Маєш бути гідним обраного шляху. Заборони стають принципами. Людина нашої цивілізації спиралась перш за все на принципи, а тоді вже керувалась більш особистими мотивами. Тільки принципи пов'язують організовані структури – плем'я, народ, суспільство.

Христос приходить не усунути Закон, а виконати Його – утвердити Волю Отця, що послав Його. Кожною сторінкою життя Він утверджує в світі ідеали – істини, добра, Краси. Він являє вчички, що можуть бути піднесені до рангу закону. Книги Закону і Пророків Він доповнює етикою живої любові – проповіддю і особистим прикладом. Це дає підставу – прокураторові, що присудив Христа до страти, сказати слова подиву: **ЕССЕ ГОМО!**

Звідти почалась наша віра, наша мудрість, наша етика і мораль. Хоч би як ми збивались на стежки блудного сина, здиравілого сина – над нами століттями височів ідеал, і в найтемнішу ніч все ж світився над ним німб святості, і висока дорога кликала, і ласкава рука прощала. Були хвили жорстокосердя та безбожної сваволі, але над усіми законами десь височів Закон Божий.

"Він не знає Страху Божого", - говорили в народі про людину беззаконну і зовсім не вироблено морально. Людину, в якій нема чистого дна, і чим далі копнеш, тим більше мулу. Людину, у якій нема стрижня, за якого міг би зачепитись якийсь принцип, щоб до нього могло пристати Слово. Не не значить, що та людина не знала страху й послуху - часто вона дуже боялась сильніших і слухалась начальників та владу... А от Страху Божого - не було, і тоді казали, то страшна людина - б е з б о ж н а. І, навпаки, були люди всевладні і не залежні навіть від короля... Вони мали власні замки і війська. Пристрасті їх заносили далеко... Перемоги п'янили... Підлеті честили і розпалювали спокусч... Але кожен день вони ставали на коліна перед вівтарем і усвідомлювали, що в душі їх живе Ісв, і що день завтрашній - в руці Господній. Страх Божий потроху ставив їх в русло, і нерідко вони віддавали всі завоювання та замки в офіру або, як Шевченкій Чернець, нараз зрікались всього. Страх Божий задавав міру, нагадував межі, диктував дії і застерігав перед певними діями людей навіть безстрашних.

Це була школа Закону Божого. Головне, кожна дитяча душа мала пройти цю школу і підійматись до ієрархії цінностей - до свого Бога.

Попри всю нашу бідність, слабкість, порізненість - ця школа була більш чи менш реальною. Це й називалось вихованням, тобто оберіганням дитини від лихого впливу, який стягне з дороги традиції і принципів у прірви безпринципності та безбожності - на путь нечестивих. "Бо відає Бог путь праведник, а путь безбожних загмне".

Ці слова можна поставити епіграфом до нашої історичної пам'яті, яка береже нитку минулого в ключі правди і праведності. На сторожі традиції стоїть сім'я, родина, рід, народ - вони оберігають від випадкових впливів випадкового середовища і мають забезпечити виховання.

Ідеалістична філософія нашої культури - візьмемо її підсумок в особі основоположника нової філософії Канта - ставить людину як ціль, а не засіб до якихось цілей. Вона розробляє найвищі засади безкорисності. Вона утверджує обов'язок як стрижневу основу становлення особи.

Власне - вона узагальнює і сучасною філософською мовою формулює суть християнського вчення про людину, її принципи і цінності.

Це вже інше питання - якою мірою ідеал проникав у сіру атмосферу буднів у страшній історії нашого народу. Чи в кожену хату проникав промінь світла Любові? Чи багато було сильних духом, щоб подолати відчай, і всупереч логіці обставин відповідати такими Шевченківськими маталями, що берегли традиції за всяких умов?

Бо людина є тільки людина, слабка і хистка, коли в її хаті немає місця для свята, коли

Там неволя. ...

Робота тяжкая, ніколи

І помолитись не дають

/Шевч./

Соціальні хвороби спричинили пошуки інших доріг до звільнення людини від накинутаго на неї ярма. Революційний ідеал мав забезпечити реальні умови розвитку особи та розвитку суспільства. Так цей ідеал вимальовувався в свідомості і мрійника, і борця за новий лад.

Але на великому історичному повороті вже від самого початку особа була зім'ята в ім'я "більшої цінності" - маси. В штурм пішли маси - долали старий світ в ім'я "щастя трудящих мас". Ніхто не питав, що значить ця метафора і чи торкається вона також людини, особи, сім'ї...

В революційному вирі особа зникла, одиниця висувалась не інакше, як під псевдонімом. Але висуваючись, вона багато чого зрікалась - чи то з ентузіазму, чи то з дипломатичних резонів. Вона діяла "від імені" і дозволяла собі методи, яких батьки їй не дозволили б...

Передусім вона зрікалась Бога, а разом з ним святості, непохитних принципів. Це страшна правда, але людина легше зрікається великого, ніж малого. Велике їй несла нести проти течії. До того ж вона звикла думати, що велике несуть всі, велике мають тримати на своїх плечах "великі", а я - "чоловік малий"... Вона хапається за очевидні, відчутні, зримі цінності і керується "здоровим глуздом", який насправді є спантеличеним глуздом зляканої істоти, що розтанувши в масі,

переступає через вищі принципи і опускається до минутих сьогоднішніх інтересів. У світлі сьогоднішніх інструкцій вони і є єдиною справжньою цінністю. Завтра їх закреслять і замінять іншими...

Д О Р О Г А   С И Л И

Конформістські візії деяких західних авторів про спільність комунізму і християнства більшовики зневажливо і резонно відкидали. Бо щоб там не було в первісному комунізмі сивої давнини, нині їх ідеал вимальовувався як антихристиянський від самого початку.

Правда, зовні схожий з християнським був революційний аскетизм. Але в цій зовнішній схожості закладена протилежна суть: християнський аскетизм є упокоєнням гордині і не має жодних зовнішніх цілей, — лише моральне вдосконалення через зречення насолод, які дає світ. Революційний аскетизм — матеріалістичний. Він зневажає покірність і чистим серцем відкидає співстраждання, милосердя і "всяку містику". Це аскетизм гордині, не скромності гордині, і мета її — здобути собі право не шадити інших, право судити суворо і нещадно.

Так само протиставлення в радянській літературі християнського "абстрактного" гуманізму класовому соціалістичному гуманізмові — цілком вірне. Це протиставлення милосердя — нещадності. Треба тільки уточнити, що безцеремонний "класовий гуманізм" зовсім не є гуманізмом, оскільки він не підносить Людини як такої, а ставить одну людину проти іншої, загострює класовий егоїзм, творить ворога і культ нещадної боротьби з ворогом. Нічого дивного, що цей "гуманізм" не може втриматись на такій слизкій і умовній грані, а випливає в послідовну жорстокість задля самоствердження, вже не розбираючи чужих і своїх: коли нема "чужих", ворог відшукується серед своїх, і теж — масово...

Християнство є вченням для вироблення індивідуальності через пізнання найвищої Особи. Його ціль — особа, індивідуальність, що зберігає дар любові і силу одаровувати — роздавати... Християнство вчить моральної непохитності і не розуміє гнучкості людини на вимогу минутих обставин. Християнство не визнає морального релятивізму і пристосування до волі особи, що має владу.

"Блаженні убогі духом". - учить Христос. Саме слово "блаженні" викликало посмішку і зневагу до смиренності негордих духом. "Блаженні ті, що плачуть", - цьому протиставлялось торжество переможця: хай надобитки плачуть...

"Блаженні кроткі", - сувора влада поверталася до них спиною, поблискуючи шкіряною курткою і маузером.

"Блаженні спрагли правди", - до таких була презирлива посмішка: ваша правда минула, тепер наша правда...

"Блаженні милостиві" - цього сентименту твердий більшовик не зносив: і не просіть, і не моліть - Москва сльозам не вірить.

Вольові генії беззаконня і революційної законності не знали милосердя: воля - непохитна, сваволя - безмежна, неволя - абсолютна.

"Блаженні чисті серцем" - це наперед приречені вівці.

"Блаженні миротворці" - це перші "контра": боротьба ж непримиренна...

"Не судіть ближнього"? - судіть, і то зразу...

"Дорогою вузькою"? - ні, тільки широкою...

Антихристиянська суть казармового комунізму найрізкіше виступила проти заповітної Христової науки любові і прощення. Послідовна класова ненависть до ворогів, тобто до всіх. "хто не з нами", класова пильність. "нетерпимість до всякої прояви" - стала воістину новою релігією, такою ж абсолютною, як новозавітна проповідь братолюбія.

Власне, любов і ненависть - ці полярні поняття існують як полюси єдиного цілого. Класова ворожнеча і ненависть хотіли у всьому бути протилежністю любові - як країнне виродження любові. Слова "любов" соромились, і навіть в інтимному хотіли його замінити чи хоча б приховати "ідейною спільністю".

Що ж стосується християнського прощення, всепрощення, то тут теорія і практика комунізму мала, крім принципового неприйняття, густе емоційне забарвлення помсти - "справедлива класова помста", "караючий меч класового правосуддя"...

"Не судіть, щоб і вас не судили, бо яким судом судити будете, таким же осудять і вас"... /Мат.7.1-2/

Від самого початку переможні готові були судити не лише

переможених захисників старого, але й весь старий світ. Тільки неблаганна логіка економічного розвитку змушувала спершу торгувати з ним... Після війни багатьох здивувало: яким чином в таборах опинились японські військові злочинці, яких мала б виявляти американська сторона... Адже Радянський Союз по суті не мав справи навіть зі справжнім японським опором, бо вдарив на Японію в період її капітуляції... Це - "безпринципні міркування"! Класова принциповість не знала меж: вона судила суворо і скоро скрізь, де мала владу... Хто пам'ятає суди - від трибуналів до колгоспних зборів, той пам'ятає ту особливу атмосферу нещадності, яка нищила кожного. Хто посмів заступитися за осудженого або хоча б засвідчити факт на його користь, той відчув дух безкомпромісного суду і розправи.

То був головний інструмент влади, що сіяв страх і забезпечував рівень страху в суспільстві.

Воістину буквально збулось слово Христове: "І вас судитимуть." Неймовірна вакханалія скорих судів і розправ над усіма активними учасниками революційної законності перевершила навіть французьку революцію, що ввійшла в притчу.

XX вік вражений недугою моральної і дузовної слабості, що дрібнить його розумові сили і спотворює наукові ідеї. Кажуть, що морально-етичний розвиток людства відстає від бурхливого науково-технічного прогресу... Якби то так, що морально-етичний розвиток тільки відстає... Він заморожений. Мораль деградує в полоні засобів - без високих цілей. Страшна епідемія XX віку - насильство, породжене стратою віри і миру в душі, виплід занепаду і відчаю.

Що таке груба лайка революційної доби?..

Оглушить би их трехпалым свистом

В бабушку и бога душу мать

/Маяковський/

Бдається, лайка виникає тоді, коли людині несила витримати, коли здають нерви і втрачається рівновага. Тоді відкривається клапан - і розлягається дикий свист. У всі часи бувають такі екстремальні ситуації, але стримуюча сила людини слабне в епоху гвалту, коли насильство стає надовго стихією життя. Тоді воно свою мову - "общепонятие", жорстоку, злу.

де крик відчаю перекривається ревом вседозволеності. А вседозволеність — це передусім переступ табв. зневага святині. наруга над найсвятішим, найвищим, до чого традиція забороняла наближуватись...

Чим більше людина звикає до того, що вона ніщо і її не слухають, тим голосніше й грубіше звикає вона говорити і тим більше черствої байдужості в її мові. Як розладнаний інструмент, по струнах якого вже не бігають вироблені пальці, а чужі б'ють кулаком.

Величезна країна впадає в замкнене коло духовного і словесного блуду. Наче при будові Вавілонської вежі, слова втратили вагу і загубили значення. Розум без честі почав вироджуватись і, ослабнувши на холостих обертах, став виробляти дивовижні форми імітації правди. Одна неправда потягла за собою іншу...

Очевидно, це не перша в історії спокуса від лукавого-блудний відхід від важких висхідних доріг на спокусливу легшу дорогу сьогоденних цілей, де замість вічних ідеалів вивішуються принадливі гасла...

Десь на щедрінському острові така епідемія означала б заглохле життя кількох поколінь і небагато значила б для решти світу. Але велика країна зв'язана системою сполучених посулин з рештою світу — в епоху духовного ослаблення людства... Недуга визріла і перекинулася на державні організми, отруєні атмосферою довгої війни, звичні до азартних спроб насильного вирішення проблем, які вирішуються віковим плеканням добрих начал. Героєм віку став вільний від релігії і християнської традиції зухвалий повелитель мас, геній безоглядної гри в найвищі ставки, не забезпечені нічим, крім одразу всіх цінностей світу...

За ним в герої потяглись романтичні і просто злочинці, які стали злочини робити в ім'я високих цілей — ошчасливлення всього людства. Жертва сучасним життям людини в ім'я майбутнього, жертва людьми в ім'я людства, зрештою, жертва святинями в ім'я перетворення каменя на хліб щоденний... Все це йшло, розуміється всупереч Заповідям Божим — і не тільки проти людської совісті, але часто проти елементарного глуздв. Носієм цих заповідей і здорового розуму був

селянин - через нього і через моральні здобутки його праці переступили і пішли далі порожняком назустріч "прекрасному майбутньому"...

Постать терориста - це емблема XX віку. Червоний терор, коричневий терор, просто терор - це та найпростіша арифметика, в яку полубляв пірнати критик Белінський і практик Раскольников. Це надійний ключ для людини, яка не знає, в які їй двері. Вона вламується в будь-які двері, навчившись ефектно розганяти господарів.

Історія знає немало прикладів низького падіння тих, що високо літали. Але їх топтала переважно зовнішня сила - після поразки.

Нині ми стали живими свідками катастрофічного банкрутства зла в силу причин, закладених у ньому самому. Воно дійшло своїх меж - і загнило. Ідол віку впав під вагою своїх злочинів.

Це рідкісне явище, коли сила, звична безкарності, падає перед словом. Здається, ніколи ще історія так не демонструвала правдивості християнської етики і неспроможності її антиподів, породжених впевненістю, що нема Бога і нема моральних законів, а тому можна хитрістю і насильством замінити світовий порядок, тисячоліттями утверджений.

Ні, таки зовсім не химера - правда, совість і ті чесноти, на яких тримався світ...

А тим часом цілі покоління у величезній масі вже встигли наполовину повірити, що це химера. Відступивши від Бога і від Істини, кожен морально вражений чоловік просто хоче, щоб їх зберегти особисто для нього, щоб з ним були по-божому, по совісті, чесно.

Весь світ нині зацікавлено стежить за експериментом віку і заглядає: що живого залишилося під тотальним пресом?

/ Далі буде/.

ТЕРЕЗА ГІНЕЛЬ ХИНЧЕВСЬКА

НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ В УКРАЇНІ НА ЗЛАМІ ХVІ-ХVІІ ст. ст.

переклад та реферування ЯРОСЛАВА ГОМЗИ

Роль віровизнання в розвитку національної свідомості шляхти і козацтва

Почуття власної традиції і культури тісно пов'язане із віровизнанням. Досліджуючи життя шляхти і козацтва на Україні в першій половині XVII ст., знаходимо цьому підтвердження.

Існують два протилежні погляди істориків на проблеми віри на Русі в цей період через призму національної боротьби: католицької і національно-руської течій. Репрезентантом першої є Юліан Пелеш, для якого Берестейська унія була виявом стремління руського народу до спільності з Західною цивілізацією. Друга течія оцінює Берестейську унію негативно, вважаючи, що вона викликала роздвоєність в лоні народу, торуючи русинам дорогу до відступництва, змушуючи до вічного вагання між релігійним почуттям і національним інтересом.

В історіографії колись однозначно трактували відхід від православ'я, як протиставлення тому, що загалом можна назвати "руськістю". Ставили знак рівності між вірою і національністю.

Але чи винятково православні почували себе русинами? Чи справді синонімом "руськості" було православ'я? Питання це складніше, ніж здається. На багато з них не знаходимо відповіді через недостатню джерельну базу.

Звернімо увагу на хронологію виникнення джерел у зв'язку з конкретними політичними та релігійними діями Речі Посполитої, що викликали відгук з боку православних. Визначаються такі часові відрізки: період від Берестейської унії до відновлення нелегальної православної ієрархії 1596 - 1600 - 1620; другий етап від 1620 до 1632 року - період заходів з боку православних до визнання Річчю Посполитою православної ієрархії; третій пов'язаний з часом панування Владислава IV та його ініціативами, спрямованими до позитивної зміни міжрелігійних стосунків у державі. Останній період можна поділити, як це зробив Й. Дзентелевський у докторській праці, на два підперіоди: "нетолерантний" - 1635 - 1643 і "толерантний" - 1643 - 1648.

Перший етап характеризується також закінченням процесу, що його започаткувала Люблінська унія, переходу руських ро-

дів до католицизму. Частина істориків приймає 1620 рік за кінець відходу великих руських родів від православного визнання. Однак траплялися винятки: так, останній з роду Вишневецьких Єремія покинув "релігію своїх предків" 1633 р., Федір Тишкевич - 1630 р., а з менших родів, наприклад, Козики - 1625р.

Певну уяву про ці процеси дають також дані про число сенаторів руського походження: у 1572 р. на 24 сенатори припадало шість православних, сімнадцять протестантів і один католик; у 1606 р. на 29 сенаторів руського походження був лише один православний, сім протестантів і аж двадцять один католик.

В ході цих процесів з'явилася нова сила, що відіграла важливу роль у боротьбі за православну віру, - козацтво, вихід якого на арену історичної боротьби за православне визнання припадає на друге десятиліття XVII ст.

Перші виступи православних на оборону віри були реакцією на Флорентійську унію, а пізніше - у другій половині XVI ст. - у зв'язку з календарною реформою Григорія XIII. Після видання папської булли Баторій у 1582 р. видав наказ про запровадження календаря в усій державі, незважаючи на віровизнання. Патріарх Єремія з свого боку через своїх екзархів гостро закликав русинів, щоб не приймали нового календаря. Дійшло до заворушень. І лише розважливі заходи Баторія, що дозволяли проводити свята за старим календарем, трохи заспокоїли настрої. У 1585 р. король заново видав документ, що гарантував православним вільне користування старим календарем, але конфлікти не вщухали, Суперечка про календар знайшла відгук у полемічній літературі. Пов'язані з календарем проблеми виклав Бенедикт Гербест у брошурі "Висновки віри римської церкви та історія грецького рабства". Від православних Гербесту відповів ректор Острозької школи Герасим Смотрицький у творі "Ключ царства небесного", присвяченому синові Костянтина Острозького Олександрові, а також у "Римському новому календарі".

Справу календаря порушив також невідомий на прізвище Василь з Острога у творі "Про єдину православну віру і святу соборну церкву".

Полеміка у справі григоріанського календаря започаткувала довготривалу суперечку між православними і католиками за кілька літ перед запровадженням церковної унії.

Велике незадоволення серед православних викликала поява твору Скарги "Про єдність Божої Церкви під одним пастирем і про грецький від тої єдності відступ". Скарга присвятив свій твір Костянтиніві Острозькому, звертаючись до нього у передмові. Напевне, розраховував на підтримку могутнього Київського воєводи і на використання його впливу на руське суспільство. Однак подана в книжці програма сполучення церков під папським володінням не знайшла сподіваної підтримки з боку Острозького. За його дорученням аріанин Мотовило приготував полеміку з твором Скарги. Це в свою чергу викликало обурення серед православних, що Острозький довірив полеміку "диявольському синові і явному неприятелеві Христа". Про це йдеться у приватному листі князя Андрія Курбського.

Перше повніше розмежування православних догм від римських та протестантських подали Василь Суразький у творі "Про єдину істинну православну віру" та Стефан Зизаній, львівський і віленський проповідник, один із найзапекліших противників унії.

Однак лише Берестейська унія розв'язала справжні пристрасті в полемічній літературі, на сеймах, сеймиках і розпочала дискусію, що тривала мало не ціле століття.

Зібравшись у червні 1596 р. в Бересті, митрополит Рагоза та єпископи Іпатій Потій, Кирило Терлецький і Л. Пелчинський, а також Йона, архимандрит Кобринський, звернулися безпосередньо до пани з декларацією сполучення церков. Це був момент переходу неофіційних дискусій у явну офіційну фазу, що допровадила до унії. Сам митрополит, хоч і підписався під проектами унії, зайняв у цій справі хистку позицію. У листі до новгородського воєводи Тишкевича він пише, що до унії ще не пристав, бо не може цього вчинити без згоди руських панів і руського суспільства.

Той самий мотив знаходимо у протестаціях Костянтина Острозького. У червні 1595 р. Острозький виступив з відозвою до православних проти унії, а в 1596 р. у протестації засудив таємні дії митрополита і єпископів, характеризуючи їх як відступників від віри. Острозький писав, що жиди і вірмени мають свої непорушні права в державі, то так само повинні бути застережені права православних християн.

У листуванні між Острозьким та Іпатієм Потієм, що прагнув прихилити князя до унії у 1596 - 1598 роках, домінує мотив "нашої милої Русі". Обидва кореспонденти, хоч і з різних позицій, на перший план ставлять добро Русі.

Та ж сама думка проводиться у полемічних творах - протестах проти Берестейської унії. Полеміка велась з двома виданими уніатськими книжками: "Справедливий опис поступків і справи Берестейського собору" /палена і масово нищена православними, не збереглася, відомості про її зміст беремо лише з "Антириси́са"/ та "Берестейський синод" П. Скарги.

Православні відповіли уніатам у творах: "Ектесис" - короткий опис справ, що розглядалися на помісному синоді у Бресті Литовському /Краків, 1597/ та "Апокрисис" Христофа Філалета /1597-1599/ українською та польською мовами. Факт, що автор був поляком, пізніше став головним аргументом його противників. В обох книгах описано справи Берестейського синоду, з'ясовано причини, що змусили єпископів підписати унію. "Апокрисис" пункт за пунктом подає відповідь на аргументи Скарги, прославляє постать Баторія, що підтримував права православних. Автор посилається у творі також на протестації православних, підкреслює, що Берестейська унія була підписана владиками таємно, без згоди руського суспільства.

Уперше публічно в оборону свого визнання православні виступили з ініціативи Острозького на сеймі у травні 1596 року. Це власне був єдиний протест Острозького проти постанов про унію і він не викликав ширших відгуків. У час, коли тривав Берестейський собор, окремо зібрана православна шляхта на чолі з Острозьким схвалила протестаційний універсал. Вимоги православних полягали головню в тому, щоб справи унії вирішити не на партикулярному соборі, а на загальному, за згодою всіх патріархів. Покликалися на статuti Баторія, що гарантували свободу православному визнанню, а також на споконвічність церковної традиції, зв'язаної зі Сходом. Православні заявили, що боронитимуть свою віру "з Божою допомогою всіма силами і підтримувати її всілякими коштами". Берестейська протестация, як і протести, що їх вносили за намовою Острозького до громадських і сеймових актів після Берестейської унії, підкреслювали, що унія сталася без згоди світських людей, шляхти і народу.

Особливо акцентувалися традиційні зв'язки православних зі східним патріархатом у палемічних творах. Автори "Апокрисису" і "Ектезису" зверталися до церковних традицій, до пам'яті предків, які прийняли віру з Греції і перебували в ній шістьсот літ, і вірили так, що не змогла знищити цю віру навіть Флорентійська унія.

"Не майте тоді, літописці, за зле чесному руському і при тому литовському народові /.../, що воліють дотримуватися стародавнього звичаю грецьких патріархів, тихих, скромних і покірних, від яких їх предки навчилися християнської віри і в якій жили понад 600 літ, ніж шукати собі нових владик, про яких ходить сила брудких речей по італійській землі"

"Не дозволимо нової віри. Не відкидаємо православія і богослужіння наших предків /.../, віри, якої наші батьки міцно трималися і стерегли її".

В "Апокрисисі" Х.Філалет надав боротьбі за віру виразно політичного характеру. Вказав на політичні зв'язки русинів з поляками. Протиставив зусилля русинів для добра спільної вітчизни, несправедливості, що виникає з "баламутної Берестейської унії".

Уніати виступили з відповіддю у творі "Антирисис", закидаючи Філалетові, що обороняє те, у що сам не вірить, так

як є єретик /протестант/, а крім того, "накрився руським плащем, як вовк овечою шкірою", що було закидом на адресу його польського походження. "Бо не втаїти шило в возі! - твердить полеміст Філалета, - яку би він на себе машкару не натягав, вовка пізнати в овечій шкірі, вовк є вовком, хоч і ховається між овечками. Тож не дивуйтеся вовкові. Але більше дивуюся своїй милій православній Русі, що таку людину, яка рада би римську і руську віру звести нанівець, взяли захисником своєї репутації".

Противник Філалета вважав, що справою православних повинен займатися тільки одновірець і русин. Отже самі прихильники унії на перший план висунули "руський" аргумент.

В атмосфері протестів, акцій, які полягали у списуванні кривд, що їх зазнавали православні від католиків, біля 1600р. виник один з найцікавіших творів руської літератури першої половини XVII ст. - "Пересторога". "Пересторога" в певній мірі є доповненням до творів "Апокрисис" і "Ектезис". Невідома мий автор з великою турботою зробив аналіз ситуації на Русі, що довела церкву до занепаду і в результаті змусила русинів до відступництва. За такий стан речей, на думку автора, у великій мірі відповідало православне духівництво: "православіє греческое і в згорду прийшло і во занедбаннє, бо наступовали на столиці митрополитове і єпископове неискусніє, не такіє, якіє исперва бивали: мужи святоблिवіє, архимандритове ківськіє".

Автор "Перестороги" з докором звернувся до поляків, які, на його думку, навіть турків, татарів і жидів трактували краще, ніж русинів, не дозволяючи їм вільно визнавати свою віру.

Загалом справа православних на сеймиках була викладена у так званих "пунктах заспокоєння православної релігії", і шаблон, за яким формульовано посольські інструкції, залишався незмінним півстоліття. До протестів проти унії з роками додавалися вимоги, аби бенефіції, що належали до православної церкви, надавалися тільки людям "грецької релігії", як це мало місце на сеймі 1601 р. Всілякі починання короля були лише певного роду поступками справі православних, тому послі постійно домагалися повних прав для свого визнання. 1605 р. на сеймі виступили з вимогою надання Печерської архимандрії православному, а не уніятові /йшлося, щоб відібрати Печерсь-

ку архимандрію від Потія і надати її Плетенецькому/.

У статтях Київського і Волинського воєводств 1607 р., а також частково воєводств Брацлавського, Подільського і Руського читаємо: "Грецька релігія здавна має свої права. Від багатьох польських королів і Великих князів Литовських були заприсяжні і в цілому непорушені аж до нашого щасливого панування. Тепер же через митрополита і владик, які поклонились Отцю Папі Римському, цим правам загрожує відміна. Адсуум статус відновлюємо і згідно з їх правами залишаємо, митрополита і владик, які до цього спричинилися, з їх місць усуваємо і дані їм на ці бенефіції привілеї скасовуємо".

У наведеній статті міститься також вимога, щоб українські староства посідали виключно громадяни, які мешкають в даних воєводствах, а також, щоб були руські писарі.

У посольських інструкціях на сейм часом можна знайти означення "релігії грецької" назвою "руської". Міцні зв'язки Русі з православним віровизнанням підкреслював у своїх творах Іван Вишенський, пов'язаний певний період з монастирем Ксенофонта на Святій Горі Афоні, який діяв на Русі на переломі XVI і XVII століть. У відомому посланні до Острозького і всієї православної Русі Вишенський звернувся з запитанням - хто визволить Русь з неволі Папи Римського, коли навіть князі руські відступили від православ'я, повіривши в "папську хитрість, а від руської простоти відійшли"? Із сумним докором Вишенський писав, що довелося Русі вчитися чеснот і чемності в Риму, тим часом, на думку автора, слід би очистити церкву від всілякої єресі і "славити Бога простою руською піснею", яка повинна в ній бриніти. Твори Вишенського були написані по-руськи.

До 1605 р. полеміка між православними і уніатами та римокатоликами проходила польською та руською мовами, пізніше - майже виключно польською. З новим етапом полемічних творів пов'язана діяльність Мелетія Смотрицького, постаті психологічно надзвичайно складної, яка, на думку Ал. Брікнера, нагадує Станіслава Ожеховського. Мелетій був сином Герасима, ректора Острозької академії, однак освіту отримав не в Острозі, а в єзуїтській академії у Вільні. Після закінчення навчання відбув трирічну подорож до Сілезії, Нюрнберга і Віттемберга. 1607 р. повернувся до Вільна і від цього

часу гаряче взяв діяльну участь в акції полемістів. 1620 р. був висвячений патріархом Теофаном на полоцького архієпископа. У тридцяті роки XVII ст., можливо, внаслідок убивства Йосафата Кунцевича, Смотрицький подався в подорож на Схід, а повернувшись, з невідомих точно причин висловився за унію.

Від цього часу став прихильником порозуміння уніатів з православними, звертаючись у тій справі до найвидатніших особистостей серед православних, зокрема до Й. Борецького і П. Могили.

Як цікава доля Смотрицького, так цікаві і його твори. 1610 р. під псевдонімом Теофіля Ортолога Смотрицький видав польською мовою твір під назвою "Тренос", тобто "лемент або нарікання Церкви на злочинних синів". Ця написана прозою поема повна метафор. На одному з примірників хтось із сучасників Смотрицького написав: "Видано Максимом Логусним і Павелком, ченцем, лотром, друкарем Наливайківського братства". "Трени" автор присвятив Михайлові Вишневецькому, предки якого дуже дбали про церкву. В початкових розділах твору автор способом, повним риторики, звернувся до церкви, в наступній частині – безпосередньо до Іпатія Потія, закликаючи його змінити рішення, далі висловився проти римської першості, а в останній частині подав так званий "Катихизм", або коротке зібрання правил віри і церемоній святої Церкви".

"Руки в оковах. Ярмо на шиї, пута на ногах, ланцюг на бедрах. Меч над головою обосічний. День у болях і ранах. Ніч у стогоні і зітханні. Літа гарячі – до непритомності. Зима морозна – до смерті. Мізерно бо наготу терплю і аж на смерть переслідують мене. Колись королева, всьому світові мила, тепер усіми погорджувана і змучена /.../. Сини і доньки мої, що я їх виховала, покинувши мене, пішли за тою, яка ними не боліла... Пастирі мої оніміли, старці здуріли, молодики мої здичавіли", – таким от способом Смотрицький оплакував долю церкви.

Надзвичайно цікавий фрагмент, у якому автор тренів пише про втрату православними руських родів, з яких тільки дім князів Острозьких лишився вірним своїй "старожитній вірі",

"Де тепер той неоціненний камінець, – запитує Смотрицький так, як це чинив Вишенський, – дім князів Острозьких? Де інші князі Слуцькі, Заславські, Збараські, Вишневецькі, Сан-

Гушки, Чорторійські, Пронські, Ружинські, Соломирненські, Головчинські, Крошинські, Масальські, Горські, Соколинські, Лукомські, Пузини? Де при цих інші доми руського народу - Ходкевичі, Глібовичі, Кішки, Сапіги, Дорогостайські, Войни, Зеновичі, Паци, Халецькі, Тишкевичі, Корсаки, Хребтовичі, Тризни, Горностаї, Бокії, Гойські, Семашки, Гулевичі, Ярмолинські, Чолганські, Калиновські, Кирдеї, Загорвські, Мелешки, Боговитини, Павловичі, Сосновські, Скумини, Потії та інші?"

Смотрицький закінчив цей лист твердженням: "прийде той час, що всього цього соромитись будете".

До Скарги Смотрицький звернувся з докором, що справжнім синам руського народу закидає, "ніби їх ще не освітило світло євангелії".

Слова застереження автор тренів промовляє і до англійців, норвежців, чехів, французів і мешканців Наварри, щоб самі себе не віддавали в неволю й аби руська згуба була для них прикладом.

У творі також прозвучало твердження, яке пізніше стало головним пунктом звинувачення автора з боку православних у зраді, в інтригах з турками, а саме: "ліпше церкві жити під турецьким паном, а ніж служити Папі тілом і душею".

На аргументи, вміщені в тренах, відповіли особисто Скарга у творі "На трени і лямент Теофіля Ортолога до Русі грецької віри пересторога", а з боку уніятів Еліяс Могоровський. Фактом і наслідками появи книжки Смотрицького дуже перейнявся тогочасний папський нунцій Франческо Сімонетто, доносячи до Риму про видання, за його визначенням, "цієї нещасної руської книжки", яка могла принести багато зла для пропаганди унії.

На переломі першого і другого десятиліть XVII ст. на оборону православної Русі виступив Ян Щесний Гербурт. У своїх мастках він створив осередок антиуніатського руху. Утримував православного владику, який висвячував дизуніатських священників, відправляв урочисті богослуження в православному обряді, що зрештою викликало протести з боку самого Папи. "Бо добре це знаю, - твердить Гербурт, - що, почавши від Берестейського з'їзду, чинять русинам. Добре це знаю, як на сеймиках вселяють їм надію, а на сеймах глузують над ними. На сеймиках обіцяють, а на сеймах лають. На сеймиках на-

зивають браттями, а на сеймах - відщепенцями. Це я знаю, бо це знають усі. Але чого вони хочуть від цього шляхетного народу, якою радою і до якої мети заміряються?"

Як видно, Гербурт досконало орієнтувався у вимогах руської шляхти, яка безнастанно оголошувала прохання про те, "аби людям грецької релігії залишили в спокої їх права".

1616 р. на оборону православ'я виступила волинська шляхта, а 1618 - також київська, яка покликала на привілеї, що їх надали православним польські королі.

У новий етап увійшла боротьба за визнання після нелегального відновлення Київської митрополії Теофаном і висвячення ним єпископів. На чолі відновленої православної ієрархії став митрополит Київський і Галицький Йов Борецький. Теофан у своїй місії відновлення православної ієрархії опирався передусім на братства, надаючи багатьом статус ставропигії. Другою силою було козацтво.

М. Грушевський звернув увагу на козацьку протестацію з 1610 р., як "декларацію, яка проголосила солідарність козаків з українською /руською/ інтелігенцією у справах релігійно-національної боротьби і готовність служити їй з усіх сил"

Виразну й діяльну участь козацтва у справах православ'я слід пов'язувати з часом, що безпосередньо передував акції Теофана. Бачити в козацтві лише "ескорт", що забезпечив безпеку реалізації проектів Теофана, не зовсім слушно.

Немає про те однозначної думки щодо віровизнання - "релігійності" козаків у багатьох спостерігачів, мандрівників, венеційських послів, папських посланців.

У донесеннях папських нунціїв на тему козацтва постає справжня мозаїка спостережень. Козаків зараховували як до схизматиків, так само й до уніатів, а навіть до атеїстів. У відомому фрагменті інструкції, даній Тордесові, папському нунцієві в Польщі кардиналом Людовісіо від 30 травня 1621р., читавмо про козаків як схизматів, що підтримують русинів у боротьбі за визнання. Поляки, на думку кардинала, потребуючи допомоги козаків проти Туреччини, схильні були би навіть пристати на їх вимоги. 1625 р. Джіованні Ланчелотті писав до секретаря Конгрегації Пропаганди Віри Франческо Інголлетті: "Нарешті прибули козацькі послі і серед питань, заданих королеві, було питання у справі оборони їх релігії /визнан-

ня/ проти уніатів. Його Королівська Милість сказав мені, що козаки не турбуються ні про унію, ні про схизму, так як є справжніми атеїстами, хоч підпорядковуються вимогам схизматів".

В інструкції Конгрегації Пропаганди Віри, направленій до нунція Філонарді з 1636 р., викладено директиви, які мали на меті проводити розмови з митрополитом Петром Могилою, з найважливішими архимандритами, з руською шляхтою, а також з ватажками козаків, "так як від них більше, ніж від інших /йдеться про козаків/, можуть виникнути перешкоди в цій святій справі, так як це люд нерозумний і несхильний до розсудку".

Франческо Ольмо, мандрівник і лікар, в донесеннях на тему Польщі від 1623 р. ствердив, між іншим, що "козаки - християни грецького або руського обряду", хоча спілкуються між собою по-польськи".

Частина венеційців вважала, що козаки настільки вільні у своєму віровизнанні, що легко можуть схилитися до оборонців як католицизму, так і православ'я. На цю тему писав Андреа Валієро, сенатор Республіки Венеції, історик і поет, розглядаючи можливості схилити козаків і татарів до служби на оборону християнства. Джіованні Тієпольо у відомостях, переданих 1645 р. до венецького сенату, писав про близькість зв'язків запорозьких козаків з козаками донськими, що підлягають Москві, з погляду близькості і спільності віровизнання.

У час повстання Хмельницького вже виразно викристалізувалися погляди, що визначили поступки і мету козаків. Джероламо Каваццо писав у листі до венецького сенату /5.XI.1650/: "Борються козаки за вольність, за релігію, повстаючи проти мстивості польської шляхти". Ідентичної думки у цьому питанні дотримується Валієро Сірі, описуючи політичний занепад Польщі в XVII ст. З великою симпатією про козаків писав А.Віміна. Він провів дослідження на тему причин вибуху повстання Хмельницького. До однієї з найважливіших зарахував спільність віровизнання з більшістю русинів. "Я зобов'язаний розпочати про козаків,- писав він,- так як дужче від інших їх гнобить сурова тиранія, зліквідовано старі привілеї, пограбовані маєтки, обмежені так, що не схоже, аби могли відрізнитися від невольників у найтяжчих умовах... Деякі козацькі ватажки, вирішивши повернути народові старі вольності /йдеться про ру-

синів/, порозумілися про спосіб і час походу на Польщу".

В донесенні Павла Алепського, який у 1654-1656 роки подорожував по Україні спільно з патріархом Антіохії Макарієм III, як і у Віліні, стверджується глибока релігійність козаків.

Можна завважити чималий некритичний подив обох мандрівників релігійності і побожності козаків /всупереч ватиканським спостерігачам/. В описі першого міста, в якому затрималися подорожні /був це Рашків/, передано подив з прекрасного церковного співу козаків, що, на думку Павла Алепського, уміли навіть читати і добре знали порядок богослужіння. Автор опису подорожі вбачав причини повстання Хмельницького у відсутності єдності руського народу, до якого зарахував козаків. Привела до такого стану речей, за автором, накинута поляками церковна унія.

Той факт, що у 1620 р. московські дяки пробували порозумітися з козаками, може свідчити, що це була спроба заторкнути те, що могло зрушити козаків.

У меморіалі з 1621 р. Київський митрополит визнав козацтво репрезентантом національних, культурних і релігійних руських традицій. "Щодо козаків, - говорить в меморіалі, - про них, тих лицарських людей, відомо, що вони нашого роду, є нашими братами і правовірними християнами... Це їх предки з Володимиром хрест прийняли, віру християнську від константинопольської церкви взявши і в цій вірі по нинішній день народжуються, хрестяться і помирають. Мають вони природжений і від Бога дарований розум, любов до віри і побожності".

Таку думку про козаків підтверджує лист до короля з 1621 р.: "...що постановили на цьому Київському синоді, який був на свята між майже всім духівництвом і людьми грецької релігії, президіум яких є козаки".

Частина істориків, як наприклад Жукович і Грушевський, дуже високо оцінили роль козаків у встановленні православної ієрархії.

1621 р. на сеймі обізвався ще один голос на оборону православ'я. Виступ волинського посла Вавжинця Джевінського, крім скарг на католиків та уніатів щодо обмеження русинів у сфері свободи культу, торгівлі і ремесла, включав також твердження, що русини не виступатимуть в оборону Речі Посполитої, оскільки терплять у ній утиски.

У жовтні 1621 р. козаки написали листа до короля, у якому поряд з проханням про видачу плати і нагороди за участь у хотинській кампанії було прохання про "задоволення релігії"; "щоби король зволив нашу старожитну грецьку віру задоволити".

Велику турботу про долю Русі і церкви проявив гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний. Про це він пише у передсмертному листі до Зигмунта III і його сина Владислава в березні 1622 р., наближаючись до "дверей гробу". В листі заповіті гетьман звернувся за посередництвом короля до єзуїтів і римокатолицького духовництва, аби залишили русинів у спокої і краще навчали віри ті народи, які її покинули, залишаючи православних на узбіччі. "А ми, православні, - писав Сагайдачний, - від святих апостольських і старих батьківських подань і догматів без жодної унії існуємо й не втрачаємо надії на наше спасіння і благословення життя вічного".

Справи по установах православної ієрархії знайшли також відгос у полемічній літературі. В той період виникли твори Захарія Копистенського "Палінодія" /"Книга оборони"/ та "Про правдиву єдність православних християн". Обидва твори написані по-руськи і не були в той час надруковані, тож у зв'язку з труднощами їх розповсюдження не потрапили до широких кіл. Автор їх, вихованець острозької школи, дуже гостро боровся проти унії, послуговуючись історичними і теологічними аргументами, виступав проти папського пріоритету. У "Палінодії" автор подав історичний родовід русинів, зв'язаних з православною церквою. Підкреслив, що жоден Київський митрополит ніколи не був підлеглим Папі, а Русь, підлегла Константинополі, керувалася своїми правами, на які мала також гарантії від польських королів". Копистенський, палкий противник унії, застерігав православних русинів від будь-якого спілкування з уніатами.

В обороні відновленої православної ієрархії виступив також М. Смотрицький. У творі "Верифікація невинності" автор доводив, що закиди зради стосовно до Теофіана були неслухні, а висвячення митрополита Йова Борецького відбулося згідно з канонічними і державними правами. На підтвердження своїх аргументів автор "Верифікації" помістив листи Зигмунта III, Стефана Жолкевського, Януша Збараського та інше, що стосується приїзду патріарха, а також привілеї Баторія, у яких га-

рантовано "права, свободи і привілеї, дані нам і нашим предкам від святої пам'яті Королів Польських відповідно до вічних церковних прав". У дальшій частині твору автор звертається до короля, прохаючи його про "збереження даної обітниці руському народові: громадянам, шляхті, лицарству і посполитому людові". У словах, сповнених жалю, Смотрицький писав, що "жодного іншого такого народу під сонцем немає, як наш руський народ, який наші апостоли хочуть мати у вірі за невільника".

У другій частині "Верифікації невинності" автор показав кривди і несправедливості, яких зазнавали православні від римокатоликів та уніатів. В містах /городах/ не приймають протестацій, затруднюють видавання книжок, а видані нищать, перехоплюють кур'єрів з листами і пускають в обіг фальшиві вісті, а також карають прихильників православ'я, оскаржують у зраді держави / у Львові мали стратити кількадесят міщан, звинувачених у зраді/.

"На огиду нашої віри, - скаржився Смотрицький, - і на ганьбу чистої слави нашого народу обстрілюють нас і соромлять Наливайками". Смотрицький остаточно ствердив, що русини є визнавцями "грецької релігії", а "панове поляки і Литва західного визнання римської релігії", і такий порядок вважав за відвічний і сталий.

"Залишіть Русь на Русі, - закликав Смотрицький, - яка нам духовна користь з цього заходу /мова про унію/. Руські церкви по маєтках римлян на костьоли позамінено. Уніати і римляни місця віттарів по містах позаміняли на кухні, на корчми і на бісурманські мечеті, розпуста сраму в церковних обрядах, духівництво у брутальній простоті, школи занедбані, слов'янська мова погорджена, руська - висміяна".

На аргументи Смотрицького уніати відповіли двома творами: працею Тимотея Симоновича "Спроба помилкової верифікації і доказ свавілля ценців", де Йову Борецькому зроблено закид у підбурюванні міщан і козаків, а також твором "Совіта віна", виданим василіанами монастиря Святої Трійці у Вільні. Це знову викликало реакцію уніатів, які натомість видали "Екзамен оборони, тобто відпис на скрипт Оборона верифікації". І на цей раз заново відіззався Смотрицький у творі "Еленхус уципливих писань, виданих законниками Св. Трійці". Смотрицький закинув одному з полемістів, що той забув, що він русин, що

справа йде про Русь і про руську церкву".

Як у попередніх творах, так і цим разом автор ствердив, що так як Польща керується власними духовними правами від моменту прийняття християнства, так і Русь має власні духовні права, старіші від польських. Уперше появилось в цьому творі поняття Руської землі як вітчизни. Звичайно так було означувано Річ Посполиту. Смотрицький пригадав також факт, що Русь прилучена була спочатку до Великого Князівства Литовського і лише потім – до Королівства Польського. Звертаючись до противників, автор "Оборони верифікації" – поставив питання: за що руський нарід зазнав таких кривд, "звідки у вас нарід так дуже погорджений, що нас, як волів, до плуга вашої волі силкуєтесь запрягти?"

У кінці твору автор звернувся до уніатів, які, на його думку, належать до руського народу: "Ви таким своїм поступком, яким ідете, швидше до занепаду наш і ваш нарід приведете, ніж до піднесення".

Цей аргумент ще сильніше проявився у творі "Еленхус", де уніатів звинувачено не лише за суматоху, яку викликали на Русі, але й за те, що довели до неспокою в усій Речі Посполитій. Відхилено в цьому творі також закид, буцім-то козацьку протестацію Петра Конашевича-Сагайдачного від запорозького війська до короля написали віленські законники: "Козаки, хоч і лицарський люд, є однак християнами, а християни ортодокси, православні /.../".

Уперше в полемічному творі православних проявився такий виразний поділ і протиставлення поляків і русинів. "Дратуєте руський нарід проти польського /ці слова звернені до уніатів/, коли нас різними способами до ляської віри затягують".

Проблеми неспокою і "розрізнення" руського суспільства порушено у двох актах 1623 р.: інструкції волинської шляхти і творі "Суплікація до преосвященного і ясновельможного пречесної Корони Польської і В. Кн. Литовського обоїх станів духовного і світського сенату". До постулатів, що їх представила шляхта, долучився голос козаків у петиції на сейм 1623 р. Однак найгостріше зазвучав голос православних у "Суплікації". Виступаючи проти релігійної унії, автори листа стали на оборону політичної унії. Вони ствердили, що вже давно триває політична унія трьох народів, яка забезпечує свободи, права

і вольності. Єдиною перешкодою всьому залишається "фальшива релігійна унія".

"Не є тайною вашій преосвященній вельможності, ясновельможний сенате, це нещастя, що від двадцяти восьми років повстало в нашій руській народі розрізнення релігії, ... які безправ'я і труднощі шляхті і міщанам, духовним і світським, через позви і мандати... має руський народ старожитньої грецької релігії. Терпимо жорстокі труднощі, і ніхто не знаходиться, хто би нас у нашій вітчизні порятував. Відібрані у нас права, відібрані свобода і вольності, кажуть нам служити їм тілом і душею ті, які не мають до нас жодного права, жодної влади, жодного доступу".

Автори "Суплікації" прямо звинуватили уніатів, що вони прагнуть до стану, "аби Русі на Русі не залишити". І стверджують, що лише знищивши руський народ, можна викоринити православ'я.

1623 рік дуже роз'ятрив стосунки між уніатами і православними у зв'язку з трагічною смертю Полоцького архієпископа Йосафата Кунцевича, якого замордували православні у Вітебську.

Може бути, цей факт безпосередньо вплинув на Мелетія Смотрицького, який подався в подорож до Константинополя і Брусалиму, а після повернення відійшов від православ'я. Таким чином православний табір утратив свого талановитого оратора. Смотрицький, який так надзвичайно гаряче у тренях оплакував відхід руських родів від церкви, сам залишив її, однак не змінив свого ставлення до руського народу. У творі під назвою "Апологія перетрінації до Східних країв" скаржився на приниження русинів, на ситуацію упокорення, в якій опинилися. Звертаючись до короля з проханням про дозвіл на скликання собору, який поєднав би уніатів з православними, Смотрицький розумів унію, як засіб, який би підняв Русь із занепаду. Завдяки тому дійшло би, на думку автора, до фактичного зрівняння прав православної шляхти з католицькою. Йшлося про фактичну /не теоретичну/ рівність, особливо при займанні державних посад у Речі Посполитій.

Пропозиції, вміщені в "Апології", Смотрицький переслав до Києва в руки Й. Борецького та єпископів, що було зустрінуто явно не схильно. На закиди православних єпископів на-

писав відповідь, вміщену у творі "Парененсіс" або звернення до руського народу, де, як і в "Апології", подав свої аргументи на справу унії, відкидаючи звинувачення, що зміна, яка з ним сталася, була результатом запроданства для кар'єри.

Смотрицький оправдувався, що й надалі залишиться вірним вірі предків і запевнював, що лише згода уніатської Русі з неуніатською може принести їй мир і користь, при цьому мав надію, що "король, як і його предки, буде напевно розбудовувати церкву в цій державі, а не нищити її".

Безперечно, Смотрицький переживав внутрішню кризу у зв'язку зі своєю зміною, і його постать уособлює суперечності, які переживала Русь у першій половині XVII ст. Глибока турбота і занепад Русі схилили його звернутися до діячів унії прямо наперекір своїм попереднім поглядам. У церковній унії і в тісному політичному союзі з королем Речі Посполитої бачив Смотрицький можливість підняти Русь із занепаду.

Інший шлях бачив Й. Борецький і частина православного духівництва. З одного боку в 1622 р. у листі під назвою "Юстифікація невинності" складено певного роду вірнопідданчу присягу польському королеві, а з іншого - в роках 1622-1625 у різних формах /листи, посольства/представники вищої православної ієрархії зверталися до царя зі скаргами на утиски православних у Речі Посполитій.

На початку 1625 р. на тлі визнання дійшло до заворушень, у яких певну роль відіграли козаки. Суперечка торкалася володіння Києво-Печерської архимандрії і церкви в Києві. Київському війтові зроблено закид, що він підтримує уніатів, закриваючи перед православними церкви. На закиди короля і комісарів, викладені у "Декларації Його Королівської Милості", козаки відповіли у декларації від 20 жовтня 1625 р.; у

якій мотивують свої дії обороною zagrożеної церкви і православного визнання. Писали, що не могли бездіяльно дивитися на "важке становище Божої Церкви нашої старожитної грецької релігії, на наше духівництво /.../, за що християнам нашої братії діє велике безправ'я..., ущипливими словами на нашого Київського митрополита і нас самих, шкодуючи доброї слави, вїт наважився терзати, чого ні ми, ні будь-який чоловік не витримав би, коли б йому йшло про сумління і добру славу".

Не припинялися також прохання про "заспокоєння грецької релігії" в посольських інструкціях. На вишенському сеймику 1624 р. шляхетські послы з певним нетерпінням підняли справу "заспокоєння грецької релігії", твердячи, що в вольностях і правах і в побожності діються великі образи" і що їх прохання все залишаються без відгуку.

"Про заспокоєння старожитної грецької релігії" допоміналися й надалі козаки, включаючи свої прохання в інструкції, послам Війська Запорозького, /направлені на розмови з комісарами після поразки над Куруковим озером в листопаді 1625р./, а також в інструкції на сейм. Козаки виступили на цей раз від імені наших братів руського народу "старожитної грецької релігії".

Роки 1624-1629 - це період заходів про угоду православних з уніатами, про скликання спільного синоду. Прагнення до скликання синоду впливали як з боку уніатів, так і з боку православних. Ті проекти схвалював королівський бік. Лише панські нунції відносилися до цього досить скептично. З боку православних був єдиний негативний голос представників руської шляхти, що зібралася під Мальборком 1629 р. перед битвою зі шведами.

Ще 1623 р. Криштоф Збаразький застерігав послів, що постійно обманюють вірних "руської релігії" на сеймах, а кривди, що їх причиняють русинам з релігійних приводів, допроваджують до колотнечі у вітчизні, до ворожнечі з "руським народом", "нашими братами і кривими". На занепад і роздор, які запанували в руському народі, вказував також А. Кисіль, королівський посол на Київський синод 1629 р. На спільний синод розраховував також Смотрицький, хоч і був дуже розчарований наслідками Київського собору 1628 р. Він тоді писав, що треба скликати спільний синод уніатів з православними, аби "ви-

найти об'єднання Русі з Руссю". Однак остаточно, незважаючи на ідею скликання собору як з боку православних так і уніатів, до наслідків не дійшло.

Натомість 1630 р. дійшло до вибуху нових козацьких заворушень, головно на тлі антагонізмів між реєстровими і не-реєстровими козаками. До цього прилучилися релігійні проблеми.

Того самого року про "заспокоєння грецької релігії" йшлося в інструкціях шляхти з луцького, вишенського і волинського сеймиків.

В інструкції волинської шляхти читаємо: "Грецька релігія як уніатів, так і неуніатів, аби зберігалася за давнім правом і конституцією". Шляхта зверталася до короля, щоб забезпечив мир "без порушення давніх прав".

На конвокаційному сеймі 1632 р. козаки, хоч і не скаржилися окремо на релігійні переслідування, вказували на утиск, якого зазнав "весь руський нарід". Ще перед смертю короля Іван Петражицький переслав листа до Томаша Замойського з проханням про підтримку "грецькій релігії". А перед сеймом звернувся у тій самій справі до Криштофа Радзивіла і до Гнезненського архієпископа Яна Венжика.

Смерть короля і наближення конвокаційного сейму породили надії на полагодження справ православних і поєднали зусилля протестантів і дисидентів у боротьбі за свободу віровизнання.

У кінці травня 1632 р. до козаків, духівництва і православної шляхти від імені Радзивіла Григорій Куницький звернувся з запевненням про підтримку. Відповіддю козаків був лист до Криштофа Радзивіла, в якому дякували князеві за це.

Також на козацькій раді в Росаві піднято справи роздорів і тривог у руському народі, що впливають, як зазначено, з "унії, яку собі видумали нерозважливі особи, що піддалися жадібності".

До конвокаційного сейму приготувалася також освічена верства православних, яка виступила з твором під назвою "Синопсис, або короткий опис прав, привілеїв, свобод і вольності, даних і записаних найяснішими і святої пам'яті Їх Милості Королів Польських і Великих Князів В.Кн.Литовського і Роського/.../ пречесному старовічному руському народові

під послушництвом Отця Патріарха Константинопольського, яке триває стало і невідмінно від його хрещення". У цьому творі подано історію зв'язків Русі, підлеглої Константинополю, сягаючи до дій першого Нікейського синоду 325 р. Передмова до "Синопису", як і більшість полемічних писань, містить описи кривд, яких зазнавали православні від уніатів і католиків римського визнання, і твердження, що унія здійснилася без відома і схвалення загалу; в дальшій частині йде опис привілеїв, наданих православним польськими королями. У творі дуже виразно поділено історію Русі на період "старої Русі" - часи до моменту укладення Берестейської унії, і "нову" історію, найменовану "жалібною". Власне у цей "жалібний" період доходило до того, - скаржилися в "Синописі" православні, - "що діти наші без прийняття святого хреста йдуть із цього світу, дорослі живуть без шлюбів, без сповіді, без прийняття святого причастя помирають, тіла християнських людей без жодних церковних обрядів ховають тасмно по полях, городах, садах і лісах /.../. Так-то в ті нещасні часи нашому руському народові, що немало часу в таких тяготах знаходиться, приходилось плачучи говорити про себе".

В історичній частині, яка базується головню на польських джерелах, прославляють давні часи, коли, ~~в період~~ панування Казимира Великого, без перешкод відправляли богослужіння "Русі в Русі", в період правління Ягайла багато на той час князів руських були, під патріаршим послушництвом на Русі",

На аргументи "Синопису" уніати відповіли православним у полемічному творі "Русин, або виклад розмови двох русинів, схизматика з уніатом". Як і "Синопис", твір уніатів містить історичну частину, з тою тільки різницею, що поєднує історію Русі з Римом. Автор твору твердить, що козаки не є "рятівниками православних", а лише їх горем і поволі стали би "панами православних", якби над ними не стало польське кварцяне військо.

На провінційному сеймику в Луцьку волинська шляхта, визнаючи себе представниками руського народу, постановила не приступати до вибору нового короля, якщо старі права православної церкви не будуть підтвержені королівською присягою і поки свобода віровизнання не буде визнана юридично /.../

З подібними вимогами виступали послы Війська Запорозько-

го в інструкції представникам на конвокаційний сейм. Посли підкреслили, що вже багато разів зверталися на почергових сеймах з проханням про "заспокоєння старожитньої грецької релігії". "З плачем всієї Речі Посполитої просити і ретельно домагатися, - читаємо в інструкції, - аби наш руський нарід при правах і свободах, а духівництво наше благовірне при церквах єпархій своїх... з відправленням вільної служби Божої залишили".

З вимогою "заспокоєння грецької віри" давали згоду на проведення конвокації також київські послы.

Ще перед елекційним сеймом, у листопаді 1632 р. Владислав IV підписав статті "заспокоєння грецької релігії", незважаючи на сильний спротив нунція, частини уніатського духівництва. Православним запевнено: вільне визнання релігії, будівання й утримування церков, братств, шкіл, друкарень і семінарій. Маєтки, що належали до Київської кафедри, по смерті тодішнього уніатського митрополита мали перейти до православних. Київсько-Печерська архимандрія також мала належати православним. У статтях гарантовано перехід з одного віровизнання в інше. Ці статті мали, на задум короля, забезпечити мир і безпеку Речі Посполитої.

Всупереч папі Урбанові VIII, Владислав IV призначив у 1633 році Київським митрополитом Петра Могилу і тим самим повністю затвердив нелегальну досі православну ієрархію. Варто згадати ще про одне починання православних, які в період між конвокаційним та елекційним сеймами виступили з додатковим твором "Суппелъментум Синописис", який, найправдоподібніше, виник на замовлення Могили. "Суппелъментум Синописис" - це певного роду звіт про перебіг сейму. Заново появився сюжет середньовічної історії Русі, що мав підтвердити зв'язки Русі зі Сходом і її давнє значення. Досить оригінальним аргументом скористалися, критикуючи папську зверхність над Руссю: "Ользі теж не треба було жодного паспорту з Риму /.../. По смерті свого чоловіка, який провадив війни зі східними царствами, поїхала до Царгороду і там прийняла святий хрест, обрадувано від'їхала. Для чого ж тоді, - робить висновок автор, - потрібен був з Риму паспорт, коли це робилося на Сході".

Величезної ваги надавалося як у "Синописисі", так і в "Суппелъментум Синописисі" привілеям, які гарантували, поряд з

правом вільного православного визнання, дотримання руської мови і письма: "Це привілеї великої ваги... так як надано нам-незунізованому руському народові неприватно, а за згодою сенаторів, на вічні часи, щоб кожен знав, якої ваги був перед тим руський нарід".

Незвичайно колоритною і цікавою постаттю, яка відіграла велику роль як у духовному, так і в політичному житті на Русі, був Петро Могила, що походив з родини молдавських господарів. Закінчив школу у Львові, яка діяла під егідою місцевого братства, приписують йому навіть студії в Парижі, на Сорбоні і в Голандії - однак, здається, що це не слушно. Могила, який в однаковій мірі перебував під впливом як східної культури, так і західної, вихований в атмосфері родинного оточення в Яссах, а також під впливом латинської культури в Польщі, був постаттю широких культурних горизонтів. Поєднував у собі "духовні начала" волоха, поляка - як громадянина Речі Посполитої, і в найбільшій мірі русина, особливо, коли йшлося про віровизнання.

Створена ним, названа пізніше його іменем, Могилянська Академія постала внаслідок утворення школи Київського братства і колегії при Печерській лаврі і діяла, опираючись на західні зразки, одночасно у міцних зв'язках з Руською традицією. Реформи Могили стикалися з критикою частини руської шляхти, яка вважала вивчення латини у Академії шкідливою і не потрібною справою. Від імені Могили відповів його співробітник, пізніше митрополит, професор Могилянської Академії Сильвестер Косів. У творі "Екзегезис, тобто подання справи про київські і вінницькі школи", пояснив значення і необхідність навчання латини з метою піднести культурний рівень руської шляхти. Він писав: "Що за потреба вивчати нашому народові латину? Найперше, щоб нашу бідну Русь не називали нерозумною Руссю. Учіть, вимагають, по-грецьки, а не по-латині. Справді, добра рада, але найбільш корисна в Греції, а не в Польщі, де найбільше послуговуються латинською мовою. Поїде неборак русин до трибуналу, на сейм, на сеймик, до міста /граду/, до земства; без латини... тільки витріщивши очі, то до цього, то до того приглядається".

Відбиваючи закиди противників про занепад духівництва на Русі, Косів відповів так: "Дай себе навчити, приятелю, бо

звідки в тебе знамениті проповідники? Зі шкіл. Звідки богоду-
мні духівники? Зі шкіл. Звідки ангельські теологи? Зі шкіл.
Взагалі те, що тільки прикрашує, все слід приписати школам.
Проте ти, повний святих, народе руський, при інших належних
тобі вольностях, від Божих помазанників заприсяжених, як най-
покорніше й тепер благай, аби тобі тої небесної манти визволе-
них наук не забороняли, навпаки, змилувавшись над твоєю невід-
кладною потребою, дозволено розвиватися у тебе твоїм братам,
розливатися океаном фонтанів добродесних муз, в твоїй старо-
житній релігії закладених, аби дозволено було".

З-під пера Сильвестра Косова 1635 р. вийшов твір, який
був продовженням праць Могили про чудеса на Русі й у Греції,
"Патерикон, або житія святих отців печерських". Він є певною
агіографічною літературою з часів Київської Русі. Автор змінив
ідейний сенс окремих житій, пристосовуючи їх до вимог сучас-
ності, і надав творові нового сталістично-реторичного характе-
ру, опираючись при цьому на польську літературу. Звернув увагу
читачів на руських святих, вдаючись при цьому до середньовіч-
них дискусій у доводах про святість тіл. Косів відкинув аргу-
менти противників, що якобы "нетлінні довголежачі тіла не мог-
ли би бути визнані святими". Звертаючись до літопису Нестора,
автор подав у "Патериконі" історію про п'ятикратне хрещення Ру-
сі, доводив цим тривалість культурних зв'язків Русі з Візанті-
єю. У наступній частині твору вмістив історію руських митропо-
литів.

В історії митрополита Іларіона /1051-1054 р./ автор твер-
дить: "Стрийковський пише про нього, що він - грек, але був
він, ясна річ, русин з народу". Про Ізидора сказано: "Цей із-
див на Флорентійський собор і хотів був об'єднати у вірі русь-
кий нарід з римською церквою, але коли повернувся з синоду і
хотів це підняти і запропонувати руському народові - Русь його
вигнала".

Багато уваги Косів присвятив характеристиці Йова Борець-
кому і Петра Могили, звертаючи при цьому головну увагу на їх
освіту, а про Могилу, який "згідно з усім руським народом" був
вибраний, - розповідає автор, - що завдяки йому Русь і Київ має
школи, нові церкви і "достатньо оздоблену печерську бібліотеку".

Продовженням "патерикону" був твір Афанасія Кальнофойсь-
кого "Тераторургіма", що виник під впливом іє ініціативи Моги-

ли. Автор обороняє у творі святих руського походження, з обуренням відкидає думку про зв'язки святих з Москвою, що нібито печери простягаються аж поїд Дніпро, йдуть "до Москви".

Кальнофойський, повен захоплення і піднесення традицією старої Русі, звернувся до читача з такими словами: "Коли приношу тобі, православний читальнику, святі чудеса монастиря Благословенної Матері Христа Господа Печерського Київського /.../, здивувавшись, скажеш: що може бути іншого над чуда з Русі?"

Про значення староруської культурної спадщини писав також сам П. Могила, відхиляючи закиди Касіяна Саковича, який у творі "Епанортосіс, або Перспектива і пояснення помилок, ересі і забобонів у грекоруській церкві" в агресивному тоні критикував православних. У творі "Літопис, або камінь з пращі правди святої руської православної церкви" Могила громив Саковича за те, що "не стидасться називати себе старожитньої шляхетської крові Русином" і не досить, що "в Польській Короні й у Великому Князівстві Литовським на православну Русь неприязнь", то щей він, "вивіряючи свої сили, влаштовує собі всякі насмішки, лайки і сарказми".

А на аргумент про швидкий занепад Русі Могила відповів часто вживаним у полемічних писаннях способом. "Русь прийняла християнство понад шістсот літ тому, отже швидше автор того нещасного пророцтва, — твердив Могила, — утратить голову, ніж Русь". Оцінка позиції і діяльності Могили спіткалася з негативними оцінками ще за життя. Доказом може бути лист-протестація Яна Дубовича /дерманського архимандрита/, написана безпосередньо після видання "Літоса". Автор листа звернувся до "читальників грекоруської релігії" зі словами перестороги: "Діти руської шляхти, навчаючися в католицьких школах, академіях і колегіях, звикнуть до богослужінь римської церкви, а вийшовши зі школи, один піде на жовнірську службу, другий подасться до двора якогось католицького пана /бо в руського шляхтича не матиме служби/, тоді мусить іти з паном до костюлу /багато знаю панів і пань, які на своїх дворах не хочуть мати Русі, аж поки не стануть католиками, і стають/, Такі на жовнірській службі мусять мати компанію, товаришів і на службі Божій, і при вживанні страв, Звикши до римського Богослужіння, відвикне від свого руського, і взагалі другий

і не рад би, щоби при дворі і на жовнірській службі називали його русином, а там прийдеться йому зовсім залишатися в римській вірі. А ще коли жінку візьме ляхівку".

В остаточно схваленій на сеймі 1635 р. конституції "Грецька релігія" - як православні, так і уніати були визнані державою рівноправними громадянами, їм була гарантована свобода віровизнання, православна ієрархія визнана офіційною. Все це однак не вплинуло на факт, що руське суспільство й надалі залишалося розбитим, і надалі породжувалися конфлікти. Непорозуміння виникали при посіданні церковних маєтків, як це, наприклад, мало місце у випадку з монастирями в Перемишльській дієцезії. Олії в огонь доливала невправно діюча Коронна Комісія, покликана Владиславом IV, яка мала dokonати розмежування святинь і маєтків, що знаходилися у володінні уніатів. До цього долучилися ще й концепції Апостольської столиці, що мала надію підпорядкувати собі весь константинопольський патріархат. Польська сторона також висувала подібні концепції. 1636 р. Адам Сангушко, волинський воєвода, виступив з проектом створення в Польщі патріархату під зверхністю папи. Схвджі проекти підіймалися також у роки 1643 і 1644. Тож нічого дивного, що православні, хоч може не в такій великій мірі, як до 1632 року /набагато менше появилoся полемічних писань/, виступали в обороні свого визнання.

1638 р. волинська шляхта, прибувши на варшавський сейм, домагалася, аби "ефективно заспокоїти людей грецької віри" й аби дотримуватися засад, установлених у час елекційного сейму. Схожі прохання містилися в посольських інструкціях наступного року. Звернулися зі скаргою на холмського владика, який всупереч королівським привілеям відбирав церкви, ув'язнював попів, здійснював злочини проти православних: "Люди /залишаються/ без сповіді, без найсвятішого причастя, діти помирають без хрещення, поховані в полі без обряду". Просили у тій справі прислати Коронну Комісію для розгляду суперечки. Оскаржено також ксьондза Баковецького, який з церкви у Луцьку викрав святі реліквії, хрести і "старожитні чаші".

1640 р. у справі оборони православних до Варшави поїхав сам митрополит Петро Могила. 1641 р. заново відізвувалася шляхта Волинського воєводства. Київ там визначено як

"голову нашої Русі", надаючи цьому містові значення столиці Русі.

На цьому самому сеймі від імені київської, волинської, брацлавської і чернігівської шляхти виступив Адам Кисіль. У своєму виступі покликався на минуле, нагадуючи, що предки русинів залишалися вільними віками, втішалися свободою віровизнання, а в Речі Посполитій церкву зрівняно з правами, які посідав костюл. У словах, сповнених гіркоти, говорив, що руський народ у Речі Посполитій страждає через відсутність свободи: "У нас відібрали свободу, у нас відібрали вольность, зруйнували фундамент наших вольностей, а ми лібертатіс філії, у ярмі неволі носимо свої шиї".

Такий стан речей Адам Кисіль вважав замахом на "гроно руського посполитого народу". Багатократно ставав на оборону православ'я і Русі, одночасно був лояльним громадянином Речі Посполитої, виконуючи на доручення короля трудні місії в порозуміннях з православною Руссю. Однак завжди підкреслював прив'язаність до православного віровизнання, доводом чого можуть бути написані в заповіті слова: "Я, Адам з Брусилова Кисіль, воєвода, генерал Київських земель /.../ жив ін ортодокса авіта католика релігіоне східної святої Церкви Божої, моєї матері, в якій від 600 літ незмінно завше залишалися мої предки і тепер до останнього мого подиху хочуть залишатися".

У чергових посольських інструкціях знову й знову повторюються настійливі заклики шляхти про "заспокоєння грецької релігії". На сеймику у Вишні 1642 р. шляхта зверталася з проханням, аби залагодити справу заспокоєння їх визнання, щоб "та справа більше не поверталася на сеймики і на сейм і не затруднювала Річ Посполиту". 1645 р. шляхта київського воєводства ствердила, що православні хоч і мають гарантії від короля, та все ж у вільній Речі Посполитій терплять більше, ніж греки, які знаходяться в поганській неволі.

На закінчення ще один цікавий фрагмент до теми зв'язку національності і віровизнання: "/.../ Не віра робить русина русином, поляка поляком, литвина литвином, а народження і кров руська, польська і литовська".

Ці слова сказав М. Смотрицький у "Верифікації невинності /1621р./, як на ті часи, репрезентант з усією певністю незвичайно оригінальних поглядів. Однак виникає питання: хто, крім

цього, поділяв такі погляди? Здається, що навіть серед освіченої верстви руського суспільства прив'язаність до православно-го визнання було найсильнішим елементом у їх зв'язках з "руськістю". Погляди Смотрицького слід пов'язувати з долею його життя, з внутрішнім трагізмом, який безперечно виникав з конверсії, а також з його загальним інтелектуальним рівнем. Оригінальне ставлення і переконання Смотрицького є, напевне, винятком в образі, який залишила після себе руська шляхта. Православне визнання в першій половині XVII ст. було синонімом всього того, що руське, що, зрештою, маніфестувалося при кожній okazji. Заклики, аби тільки "русин був присутнім при хрещенні русина", твердження в дарчих і заповітах, що маєтки по смерті фундатора мають потрапити лише в руки "людей нашого руського народу православного", були переважаючими голосами. Власне ці голоси прозвучали крізь ціле півстоліття і свідчили про існування незаперечного зв'язку спільності на рівні віровизнання - національності.

КАШКА ВІД ОРВЕЛЛА

"Правда - це брехня"

/Зразок новоязу Дж. Орвелл. "1984"/

Логічно думати, що діти в нашій школі при вивченні української мови чують і пишуть лише чисте, правдиве слово /це ж діти!/. Що воно захоплює, близьке до дитинства, переливається всіма барвами життя, вчить добру, совісті, честі.

Заглянемо в посібники з української мови, звідки вчитель має черпати речення і тексти для вправ у відповідності з вимогами методичних центрів та адміністрації щодо "ідейно-політичного, морального, трудового, естетичного, атеїстичного" та іншого виховання школярів. /До речі, методичних посібників з української мови, як відомо, на Україні видається обмаль, на відміну від посібників з російської мови.

Придбавши дидактичний матеріал та інше, вчитель користуватиметься ним не один і не два-три роки/.

Не будемо всебічно аналізувати підбір речень, тематику. Звернімо увагу на деякі прикмети. Впадає в очі загальна відірваність прикладів від дитячого світу, сірість, відсутність вигадки, фантазії, веселої гри, а особливо - фальш, цинічна обробка дитячої душі.

Гортаючи дидактичні збірники, відразу натрапляємо на отаку "народну мудрість" / в дужках зазначено - Н.тв., цебто народна творчість/:

Радянська влада прийшла - жінка щастя знайшла.

З'явилася потреба - підкорили навіть небо.

За Леніним пішли - долю й щастя знайшли.

Серце радіє, що СРСР міцніє.

Супутник радянський у Всесвіт літає - до миру усіх закликає.

Що Радвлада робить, то все на краще виходить.

Як у небі сонце ясне, слово Леніна не згасне.

Збулись закону золоті слова: людині дані воля, щастя і права.

Партія скаже - народ ділом підтримає.

Партія із нами – перемога за нами.

У партії нашої думка єдина, щоб була щаслива наша країна.

Оце такі прислів'я й приказки створив, якщо вірити авторам методичних посібників, український народ. Звідки ж дітям знати, що дорослі дяді та тьоті їх дурять безсовісно з єдиною метою: отримати собі гонорар і вбити в голови "великі ідеї".

Не дивно, що дитяча душа інстинктивно захищається від такої науки, хапає "двійки" з української мови, не підозрюючи, що мову народу, як і дух його, у неї вкрадено.

Та "народної творчості" для засвоєння "комуністичних ідеалів", звичайно малувато. Використовуються цитати з класиків і неklasиків, з газет і партійних документів.

Пишіть дітки, вчіться!

Зірки Кремля для мене кращі всіх небесних зір.

/Автор анонімний/.

Отаку треба мати відданість "великій державі", що навіть зорі небесні заради неї зневажити.

Годинник б'є в Кремлі дванадцять, за ним звіряємо серця /Нехода/.

Щоправда Верховна Рада України хоч тепер повернула нам власний київський час.

З великим інтересом вивчають директиви п'ятирічного плану працівники нашої ферми і схвалюють їх. /Газ./

І вчень чорним по білому пише оце блюзнірство, скоряючись волі вчителя, а дехто, згадуючи, може, свою втомлену після роботи маму з опухлими руками, подумає собі тихенько "Коли не вона там на фермі ще й якісь директиви вивчає?" і засвоїть підсвідомо, що від нього вимагають неправди.

Дедалі ширше утверджується комуністичне ставлення до праці, яке є головним фактором прискореного руху нашої країни до комунізму. /Газ./

Ну як тут не полізти під стіл від оцієї жувачки!

Просто таки любовно представлена в посібниках тема КПРС, в усіх аспектах і з великою винахідливістю, що власне від авторів і вимагається /так само як і від нещасного вчителя під час численних перевірок і такого іншого/. А діти... якось перетерплять. Зате знатимуть.

Партія своєчасно підтримує творчу ініціативу мас у кожному куточку нашої неосяжної Батьківщини, розвиває і спрямовує її в загальне русло будівництва комунізму.

Партія - єдино правильний вихователь, що застосовує до своїх дітей батьківську лагідність і одночасно залізні вимоги залізної дисципліни. /Тичина/.

Не тривожили б пам'ять поета, що, як відомо, не з добра те писав. Але ж спокуса яка - "Єдино правильний вихователь". Точніше не скажеш!

Та найбільше юну душу переконає в усьому Стаття 6 Конституції СРСР, яка пропонується для восьмикласників:

Стаття 6. Керівною і спрямовуючою силою радянського суспільства, ядром його політичної системи, державних і громадських організацій є Комуністична партія Радянського Союзу. КПРС існує для народу і служить народу.

Озброєна марксистсько-ленінським ученням, Комуністична партія визначає генеральну перспективу розвитку суспільства, лінію внутрішньої і зовнішньої політики СРСР, керує великою творчою діяльністю радянського народу, надає планомірного, науково обґрунтованого характеру його боротьбі за перемогу комунізму.

Всі партійні організації діють у рамках Конституції СРСР".

Отже не треба мучитися від власної недовершеності, прагнути самовдосконалення. Досить прилучитися до того "ядра системи", що все знає і всім керує, слухати, що диктує "ядро", - і всі будуть задоволені.

І звичайно ж, не обійдена увагою авторів методичних книжок свята святих - "виховання підростаючого покоління в душі радянського патріотизму та інтернаціоналізму".

Правильне осмислення всіх аспектів національного й інтернаціонального, як і питання про загальнонаціональну гордість радянських людей, передбачає непримиренну боротьбу проти всіляких проявів буржуазно-націоналістичної та ревізіоністської теорії.

Це настільки незаперечна істина, що джерело не вказане. Так мають думати і почувати всі "радянські люди", а особливо "радянські діти".

Загальнонаціональна гордість радянської людини - це величезне, містке, багатує за своїм змістом почуття. Воно глибше і ширше від природних почуттів кожного зокрема з народів, які складають нашу країну.

/Брежнев/.

Прізвисьце Брежнева вчитель тепер здогадається відкинути, а слова - ті, що треба.

Головним виразником тенденції до об'єднання виступив робітничий клас - клас-творець, клас-інтернаціоналіст.

Тим-то і помітна нині тенденція нав'язати робітникам роль своєрідного внутрішнього жандарма з метою збереження імперії. Яка передбачливість!

Нове обличчя радянської людини, її комуністична мораль, утверджуються в безкомпромісній боротьбі з пережитками минулого.

Відчувати яскраво свою національну приналежність - це звичайно пережиток, та ще й страшний.

А великий уривок з памфлету Галана "Івась Сорокятий" своєю нищівною інтонацією має остаточно загасити, заглушити, добити в дитині природний, /що навіть Брежнев визнає/ український патріотизм, який, може, жевріє десь на дні душі.

Тим більше, що дитині важко второпати, чому погано бути "євангельски кротким". Що то за "коров'яча газета"? Чому той нещасний Юрасик з газети "пловав слиною і жовчкою на Радянськву Українву"? Чому його лають за те, що збудував собі дім? І далі!

"Не диво й те, що йому мариться двб-двбочок, бо ж на ньому, як відомо, закінчив колись свою "пригодонькву масливу" Іуда".

Страшнуvато читати в посібникву для школи отакі слова про двб-двбочок і в'явити, що діти їх слухають, а може й записують.

Бути патріотом України - значить бути Юдою! Ось що має засвоїти вчень, якщо казати прямо.

І де вже тій дитині протистояти такому шаленому осудові. Не дай Бог опинитися в ролі цього памфлетного "безподібного поета", на адресу якого сказано на кінець: "по-галицьки": "А шлячок би тебе ясний трафив, Юрасику-Івасику, націоналістичний холуйчику".

Тепер поміркуймо: звідки у батьків сучасних школярів, вихованих у школі на отакому мовному дидактичному матеріалі, візьметься бажання вчити своїх дітей української мови? Знати українськву культуру?

Чи солідні партійні функціонери, від яких в даний момент так багато у нас залежить. Де їм узяти український патріотизм, повагу до української мови? То є диво, що після такого тотального "навчання", всупереч здається всьому, національні почуття, турбота про долю України, про свій народ ще прокидаються в когось із них, прориваються крізь міцні ґрати рабських догматів.

Р. Білокінь.

(Р. Мана)

. В нотатках цитуються приклади з таких методичних посібників:

1. Н. Д. Бабич. Практична стилістика. Збірник вправ. Львів. "Вища школа", 1977.

2. Дидактичний матеріал з української мови для 5-го класу. К., Рад. школа. 1978.

3. Дидактичний матеріал з української мови для 7-8 класів.. К., Рад.школа, 1979.

4. П.С.Дудик. Вивчення української мови у 8 класі. Посібник для вчителя. К., Рад.школа. 1981.

5. П.П.Корзун. Вивчення стилістики в середній школі. К., Рад.школа, 1977.

ДОКУМЕНТИ
ПРЕКІ
БІАЧЕННЯ

Микола Береславський

159

Куди ідемо:
Назад чи вперед?

Прив'язано світлий пам'яті
мого довголітнього дорогого,
мужнього побратима Олексія
Івановича Мухого, який
загинув у советському конц-
таборі в 1984 році.

Січеслав. Україна
1989

Слава Богу, що минуло.
Серце болить, а розказувати
треба: нехай дають сніги і
внуки, що дитки їхні поминалися...

М. Шевченко.

Ір Савутин

...а ти, Україно, рідне слово
...і світлою
...вінам переда!

РУСИФІКАЦІЯ- ГЕНОЦИД УКРАЇНИ

Україно моя, мені в світі нічого
не треба, тільки вголос твій
гук і ніжність твоєї береги.

А. Малишко.

ЗА П О В І Т П Е Т Р А І

Крім відкритого насилля і жорстокості, колонізатори вдаються й до хитрощів, лицемірства, підступності та ідейної обробки поневолених народів, щоб таким чином приспати їхню національну самосвідомість, а з часом і повністю денационалізувати їх.

Свої загарбницькі наміри і дії імперіалісти завжди "обґрунтовують" реакційними "благовидними" теоріями, як наприклад, "пангерманізм" проповідував свою месіанську роль відносно негерманських "некультурних", "відсталих" народів; поляки - католики були пройняті ідеєю свого покликання насаджувати католицизм серед "безбожних схизматиків", а тим самим полонізувати українців та білорусів.

Майже від початку заснування Московського князівства серед росіян існували різні теорії їхнього месіанського покликання. Ця месіанська манія серед росіян існує і тепер.

Спочатку була теорія: "Москва - третій Рим", тобто претензія замінити Римську імперію. Потім ходила ідея "собирання русских земель", а втілювачі її в життя - "князь всея Руси" і "митрополит всея Руси" /а пізніше - "патриарх всея Руси"/, мета - приєднання до Москви України і Білорусії. Наріжним каменем російської експансійної політики впродовж століть була теорія "защиты православия" - "Москва наследница Константинополя", привід для захоплення Росією Босфору і Дарданелів. В XIX ст. була популярна ідея т.зв. "панславізму", тобто слов'янська місія Росії відносно слов'ян, їх оборона і захист, а насправді далекосяжні російські наміри на Балканах. А в XX ст. з'явилися нові претензійні теорії, а саме: 1. Росія - "страна, где совершилась первая пролетарская революция", "родина Ленина - вождя мирового пролетариата", а значить - Росія - лідер і законодавець "світового пролетаріату"; 2. Росія - "освободительница народов СССР", а значить, що вона "первая среди равных", а російський народ - "старший брат", і, нарешті, Росія є "центр социализма и коммунизма", а тому має за неписаними законами і всупереч міжнародним правовим нормам "право", навіть "обов'язок" на "интернациональный долг", тобто право на втручання у внутрішні справи інших держав, які, на-

впаки, мають право "ограниченного суверенитета".

Такі колоніальні ідеї та теорії породжують серед їх носіїв почуття своєї "зверхності" відносно інших народів, а значить зневагу до них, до їхніх мов і культур. Це викликає серед них небажання вивчати інші мови, зате прищеплює почуття господаря на чужій землі, прикриваючись фальшивими гаслами ефемерних, надуманих "общей родини" та "единого советского народа".

Серед таких "інтернаціоналістів" побутують образливі для других народів ярлики: "хохлы", "петлюровцы", "бандеровцы", "нацмены", "черномазы", "чучмеки", "чурки", "косоглазы" і тому подібне.

У нас часто мусирується польське "Гулко Полска!"/"Тільки Польща!"/, або німецьке "Німеччина, ти понад все!", як доказ шовінізму, а не національного патріотизму. Якщо це махровий шовінізм, то що ж тоді такі сентенції: на Україні продають "русскую горчицу", "русский сыр", "русский хлеб" і т.д., начебто на Україні немає свого хліба!; або всюди рясніють такі "беспристрастные" характеристики: "великий русский язык", "храбрый русский солдат" /навіть на советських воїнів, як ото в пісні: "Алеша - русский солдат", хоча той "Алеша" - вінницький хлопець/, "русский характер", "русская доброта" і так без кінця і краю; а в піснях співається далеко не те, що в польських і німецьких: "Славится, славится русская красавица!", або "Хороша страна Болгария, а Россия - лучше всех!". "А Россия - лучше всех..."; в прислів'ях: "Русский человек широк душой, велик умом".

А коли Сосюра сказав всього-на-всього: "Любіть Україну!", то скільки було на протязі десятиріч всяких звинувачень, прокльонів, ярликів з тавром націоналізму!

Всюди чуємо зневажливе, образливе: "Вот у хохлов язык моржовый!", "Этот украинский язык - телячий, войлочный язык", - "Хохол глупее вороны" і т.п. А коли в когось виникає природне обурення від такого неподобства, то тоді його звинувачують в націоналізмі і бандерівщині.

Розглядаючи поставлене питання про підступні методи колоніальної політики щодо поневолених народів, не буду тут вдаватися до екскурсів з історії, дипломатії, політології, а наведу лише декілька прикладів на доказ вищесказаного.

Напрямною, дороговказом для російської імперської зовнішньої політики на майбутнє, як відомо, був т.зв. "Заповіт Петра Великого", документ, який кавалер д'Еон, як розповідає про те Гайлярде, знайшов в найсекретніших архівах царського двора і копію якого він передав у 1757 році разом зі своїм спеціальним дослідженням про Росію, в руки короля ЛюдовікаХУ і бувшого тоді французьким міністром закордонних справ Кардинала Берні.

Ось що говориться у тому документі:

"Во имя святой и нераздельной Троицы, Мы, Петр, император и самодержец всея России и проч., всем нашим потомкам и преемникам на престоле и правительству русской нации:

I.

Поддерживать русский народ в состоянии непрерывной войны, чтобы солдат был закален в бою и не знал отдыха; оставлять его в покое только для улучшения финансов государства, для переустройства армии и для того, чтобы выждать удобное для нападения время. Таким образом, пользоваться миром для войны и войной для мира, в интересах расширения пределов и возрастающего благоденствия России...

III.

При всяком случае вмешиваться в дела и распри Европы, особенно Германии, которая, как ближайшая страна, представляет более непосредственный интерес.

IV.

Разделять Польшу, поддерживая в ней смуты и постоянные раздоры, сильных привлекать на свою сторону золотом, влиять на сеймы, подкупать их для того, чтобы получить возможность участвовать в избрании королей, проводить на этих выборах своих сторонников, оказывать им покровительство, вводить туда русские войска и временно оставлять их там, пока не представится случая оставить их там окончательно. Если же соседние государства станут создавать затруднения, то их успокаивать временным раздроблением страны, до тех пор, пока можно будет отобрать назад то, что было им дано.

VI.

В супруги к русским великим князьям; всегда избирать германских принцесс для того, чтобы умножить родственные союзы

и, увеличивая в Германии наше влияние, тем самым привязывать ее к нашему делу. ...

УІІІ.

Неустанно расширять свои пределы к северу и к югу, вдоль Черного моря.

ІХ.

Возможно ближе продвигаться к Константинополю и Индии. Обладающий ими будет обладателем мира. С этой целью возбуждать постоянные войны то против турок, то против персов...

Х.

Установить и старательно поддерживать союз с Австрией, поощрять для виду ее замыслы о будущем господстве над Германией, а в тайне возбуждать против нее недоброжелательство в государях. Стараться, чтобы те или другие обращались за помощью к России, и установить над страной нечто вроде покровительства /протектората/ с целью подготовки полного ее покорения в будущем.

ХІ.

Заинтересовать Австрийский дом в изгнании турок из Европы, а, по овладении Константинополем, нейтрализовать его зависть, или, возбудив против него войну, или дав ему часть из завоеванного, с тем, чтобы отобрать это назад.

ХІІ.

Привлечь на свою сторону и соединить вокруг себя всех греко-восточных дезунитов - или схизматиков, распространенных в Венгрии, Турции и южной Польше, сделаться их средоточием и опорой и предуготовить всеобщее господство над ними посредством установления как бы духовного главенства; таким образом приобрести столько союзников-друзей, сколько окажется их /дезунитов/ у каждого из наших врагов.

ХІІІ.

Когда Швеция будет раздроблена, Персия побеждена, Турция - завоевана, армии соединены, Черное и Балтийское море охраняемы нашими кораблями, тогда надлежит под великою тайной предложить сперва Версальскому двору, а потом и Венскому, разделить власть над вселенной. Если который - либо из них, обольщаемый честолюбием и самолюбием, примет это предложение - что неминуемо и случится, - то употребить его на поги-

бель другого, а потом уничтожить и уцелевшего, начав с ним борьбу, в исходе которой уже будет нельзя сомневаться, ибо Россия в то время уже будет обладать всем Востоком и большей частью Европы.

XIV.

Если паче чаяния, тот и другой откажутся от предложения России, то надлежит искусно возжечь между ними распрю и истощить их во взаимной борьбе. Тогда Россия, воспользовавшись решительной минутой, должна устремить свои заранее собранные войска на Германию и одновременно с этим выслать два значительные флота, один из Азовского моря, другой из Архангельска, со своими Азиатскими ордами под прикрытием вооруженных флотов - Черноморского и Балтийского. Выйдя в Средиземное море и океан, они наводнят, с одной стороны, Францию, с другой стороны, Германию, и когда обе эти страны будут побеждены, то остальная Европа уже легко и без всякого сопротивления подпадет под наше иго.

Так можно и должно будет покорить Европу". /"Труды историко-архивного института". Статья Е.Н. Данилова "Завещание Петра Великого", том II, стр. 203-270, М., 1946/.

Дехто має сумніви щодо достовірності, вірогідності цього документа. Але ж як діяння самого Петра I, так і послідувачий хід історії підтверджують свою ідентичність з далекосягаючими планами, викладеними в цьому документі, аж до деяких деталей, як наприклад, одруження російських царів з німецькими принцесами аж до Миколи II включно. А тому головне тут не те, хто написав цей документ, а суть і відповідність послідувачим історичним подіям і намірам Росії та втілення їх в життя. Про колоніальні наміри і дії Росії свідчить і відомий заповіт царя Олександра II.

А щоб декому з росіян не здалося це образливим, як для них, так і для Росії і російського народу, я змушений навести тут приклади з авторитетів - для багатьох незаперечних - К. Маркса, Ф. Енгельса і О. Пушкіна.

Факт залишається фактом: ось уже більше як сто років один великий твір К.Маркса, безпосередньо пов'язаний з історією Росії, залишається невідомим для російськомовних читачів. На "родине соціалізму", яка існує більше як 70 років, жодно-

го разу не надрукували цей твір! Це про щось говорить? А мова йде не про газетну чи журнальну статтю, а про дослідження обсягом більше п'яти друкованих аркушів, яке Маркс надрукував в 1856-1857 роках. Назва праці: "Разоблачения дипломатической истории XVIII века". Після смерті Маркса його дочка Елеонора опублікувала цю працю окремим виданням під назвою "Таємна дипломатична історія XVIII століття". Згодом її неодноразово перекладали з англійської на інші мови, крім російської...

Вміщені документи становлять половину всієї праці Маркса. В своїх авторських коментарях Маркс, по суті, дав стислий огляд історії Росії - від виникнення Київської Русі і аж до кінця XVIII століття. В своїй праці Маркс з'ясував історичні причини завойовницької політики самодержавної Росії.

Маркс не соромився висловлювати свої погляди. В його викриттях поряд з високою оцінкою ролі Петра I подаються гострі, різкі, часом безпощадні характеристики московських князів і царів. Маркс писав, що московські царі змушені були татаризувати Москву, а потім захоплювали чужі землі, а місцеве населення русифікували /див.: англійське видання творів Маркса і Енгельса, том 15-й/.

В свою чергу Ф. Енгельс ^{на} писав працю "Зовнішня політика російського царату", яка вперше була надрукована в німецькому журналі в 1890 р. Переклад на російську мову вперше був надрукований в журналі "Социал-Демократ" /№ 1-2, Лондон, 1890/.

В СРСР вперше надрукували цю працю лише 1962 р.

Ось як характеризував Ф. Енгельс російську царську дипломатію та таємну службу в їхніх підступних діях для досягнення мети, про яку йдеться і в "Заповіті Петра Великого", - завоювання інших країн та поневолення неросійських народів, тобто про те, про що ми й говоримо: "...царская Российская империя является главным оплотом, резервной позицией и вместе с тем резервной армией европейской реакции..."; "...своим постоянным вмешательством в дела Запада эта империя задерживает и нарушает нормальный ход нашего развития и делает это с целью завоевания для себя таких географических позиций, которые обеспечили бы ей господство над Европой..."; "Именно это тайное общество /мається на увазі дипломатія і таємна служба -М.Б./, набиравшееся вначале из иностранных авантюристов,

и подняло Российскую империю до ее нынешнего могущества. С железной настойчивостью, неуклонно преследуя намеченную цель, не останавливаясь ни перед каким вероломством, предательством, убийством из-за угла, пресмыкательством, не скупясь ни на какие подкупы, не опьяняясь победами, не падая духом при поражениях, шагая через миллионы солдатских трупов и по меньшей мере через один царский труп, — эта шайка, настолько же бессовестная, настолько и талантливая, содействовала больше, чем все русские армии, расширению границ России от Днестра и Двины за Вислу, до Прута, Дуная и Черного моря, от Дона и Волги за Кавказ к истокам Оксуса и Яксарта; это она способствовала тому, чтобы сделать Россию великой, могущественной, внушающей страх и открыть ей путь к мировому господству. Но тем самым она укрепила царскую власть и внутри страны. В глазах вульгарно-патриотической публики слава побед, следующие одно за другим завоевания, могущество и внешний блеск царизма с избытком перевешивают все его грехи, весь деспотизм, все несправедливости и произвол /як для декого сталінізм-М.Б./; шовинистическое бахвальство с лихвой вознаграждает за все пинки /як і тепер- М.Б./. И это происходит в тем большей степени, чем меньше в России известны действительные причины и подробности этих успехов /як і до цього часу - замовчування і дезінформація -М.Б./, чем больше заменяются они официальной легендой, как это делается и всюду /например, во Франции и Пруссии/ доброжелательными правительствами ради блага своих подданных и поощрения их патриотизма"; "Это население/Росії-М.Б./ находилось в состоянии духовного застоя, было лишено всякой инициативы, но в рамках своего традиционного образа жизни было пригодно решительно на все; выносливое, храброе, послушное, способное преодолевать любые тяготы и лишения, оно поставляло превосходный солдатский материал для войн..."; "На свой страх и риск царизм ведет войну только против таких заведомо слабых противников, как шведы, турки, персы, и в этом случае ему уж не приходится делить с кем-либо свою добычу"; "...стоило лишь России объявить о своем призвании защищать угнетенную православную церковь и поработенное славянство, как почва для завоеваний — под маской освобождения — была уже здесь подготовлена. Точно также к югу от Кавказского хребта под турецким владычеством находились

небольшие христианские государства и исповедующие христианство армяне, по отношению к которым царизм мог провозгласить себя "освободителем". К тому же здесь, на юге, алчного завоевателя прельщала такая военная добыча, равной которой не было в Европе: древняя столица Восточной Римской империи, митрополия всего православного мира, город, одно уже русское название которого Константинополь - Царьград служит выражением господства над Востоком..."; "Уже Петр Великий систематически разорял Польшу, его приемникам оставалось только протянуть руку к добыче. И для этого у них был к тому же такой предлог, как "принцип национальностей"... Это давало великорусским царям желанный предлог для притязаний на территорию бывшего Литовского княжества, как на национальную русскую область, угнетенную, однако, Польшей, хотя, по крайней мере малороссы, по мнению виднейшего современного слависта Миклошича, говорят не просто на одном из русских диалектов, а на вполне самостоятельном языке; другой предлог для вмешательства состоял в том, чтобы в качестве защитников православия выступить в пользу православных униатов, хотя последние давно уже примирились со своим положением по отношению к римско-католической церкви.

За Польшей лежала другая страна, которая, казалось, окончательно пришла в состояние полного распада, - Германия... Германия занимала Петра больше, чем любая другая страна..."; "Таким образом, в Европе оставались лишь три державы, с которыми приходилось считаться: Австрия, Франция и Англия, а для того, чтобы поссорить эти державы между собой или подкупить их, используя в качестве приманки обещание территориальных приобретений, не требовалось большого искусства... в качестве средства для достижения своей никогда не меняющейся, никогда не упускаемой из виду цели - мирового господства России";

И далі: "Любой захват территории, любое насилие, любое угнетение царизм осуществлял не иначе, как под предлогом просвещения, либерализма, освобождения народов. И по-детски наивные западноевропейские либералы, вплоть до Гладстона, верят этому по сей день, подобно тому как не менее наивные консерваторы также непоколебимо верят в пустые фразы о защите легитимизма /монархічного устрою-М.Б./, о поддержании порядка, ре-

лигии, европейского равновесия, о святости договоров - фразы, которые одновременно твердит официальная Россия.... Отсюда понятно то презрение, с каким смотрит подобного рода русский дипломат на "образованный" Запад"; "Под русским господством находились не только финны, татары, монголы, но также литовцы, шведы, поляки и немцы. - Чего еще желать? Для любой другой нации это было бы достаточно. Для царской же дипломатии-нацию не спрашивали- это являлось лишь базой, откуда теперь только и можно было начинать настоящее завоевание"...; "...она /Росія-М.Б./ приобрела новую территорию за счет своих бывших союзников и заключила союз с Наполеоном для раздела мира: Наполеону - Запад, Александру - Восток!"; "Если в отношении завоеваний Екатерины у русского шовинизма были еще некоторые извиняющие - я не хочу сказать оправдывающие - предлоги, то относительно завоеваний Александра об этом не может быть и речи. Финляндия населена финнами и шведами, Бессарабия - румынами, конгрессовая Польша - поляками. Здесь уж и говорить не приходится о воссоединении рассеянных родственных племен, носящих русское имя, тут мы имеем дело с неприкрытым насильственным завоеванием чужой территории, с простым грабежом"; "Румыны в благодарность за то, что именно они сделали возможной победу русских под Плевной, вынуждены были снова уступить - принадлежавшую им часть Бессарабии и теперь они вряд ли позволят прельстить себя... Болгары сыты по горло царским методом освобождения"; "Вся эта опасность мировой войны исчезнет в тот день, когда дела в России примут такой оборот, который позволит русскому народу навсегда покончить с традиционной завоевательной политикой своих царей и вместо того, чтобы заниматься фантазиями о мировом господстве, позаботиться о своих собственных внутренних жизненных интересах, которым угрожает в высшей степени серьезная опасность";

Як по - сучасному злободенно звучить ця остання слухна засторога "класика марксизму-ленінізму!"

ВАСИЛЬ СКРИПКА, [#] "НАВІЖЕНІ ЕСЕЇ"

Пропонуємо увазі читача уривки з книги літературознавця і фольклориста Василя Скрипки "Навіжені есеї", яка пролежала в шухляді 20 років.

Коротко про автора. Народився 1930 р. у Апостолівському районі на Дніпропетровщині. Закінчив Дніпропетровський університет – у 1955 р., аспірантуру АН УРСР – у 1962 р. Кандидат філологічних наук /з 1965 р./; написав біля 50 праць з славістики, літературознавства та монографії "Українська, чеська і словацька народна лірика" /"Наукова думка, 1970 р./ . Був доповідачем на міжнародному конгресі славістів у Празі в 1968 р.

У 1970 р. за рукопис "Козацькі, чумацькі та рекрутські пісні" вченою радою ІМФЕ АН УРСР за 24 години був розжалуваний у лаборанта. А в 1972 р. – зовсім звільнений з академії. Нині доцент кафедри української літератури Криворізького педінституту.

Книга В. Скрипки – про "чуму" фальші й лакейства в українській науці і культурі, а конкретно – про щось для нормальної уяви неможливе – про штучне, директивне продукування фольклору.

"Щодо поезій про дати, річниці, "маяків", рекорди ми випередили будь-яку країну", – зауважує автор. Але чи цей абсурд минув? Будьмо чесними – ні. Криза культури, науки /і не лише філології/ продовжується. Діячі, яким і зараз "у догмах тепліше, безпечніше, ніж на вітрах життя", продовжують займатися, як і займалися "погвалтуванням народної душі", за висловом Стуса.

Отже, давайте повернемося у трохи раніші часи і поглянемо: завдяки чому у нас так зручно, самовпевнено почувать себе нечисть, фальш і брехня? На прикладі фольклористики особливо опукло видно, до якого розтління доведено у нас людську свідомість, мораль і культуру.

Читача, безумовно, зацікавить також лист Василя Стуса до автора, думки, що виникли у поета після ознайомлення з рукописом цієї книги.

ПРО ДУМОРОБСТВО

Дума – український епос. Вона розквітла в пору бурхливу, звитяжну і трагічну. Нею народ намагався усвідомити свою до-

бу, самого себе. Вона демократична навіть своїм поетичним ладом. Кобзарі були професіоналами цього виду пісенності.

Останнім витвором даного жанру можна вважати думу про Сорочинські події 1905 року. Створена вмілим кобзарем Михайлом Кравченком, вона поодинокі стоїть у часі і свідчить, що подібне неможливо масово продукувати./1/

Найславніший у 60-ті роки кобзар Євген Адамцевич не виконував дум. Якось у нього запитали: "Чому не виконуєте дум?" - "Що ж йому /уявному слухачеві - В.С./ думу грать. Як до мене смішно сказати - підбігає один: "Батьку! - каже - Нате карбованця та заграйте "Яблучко", бо в мене сьогодні документи витягли". Яка логіка?" /2/

Наше життя несприятливе і для традиційних дум, а про новітні радянські думи і говорити не доводиться. Начитана людина візьметься мерщій заперечити: "А як же бодай з кількома думами - вони ж виникли?" Звичайно, коли ми маємо сцену, радіо, репертуарні збірники на допомогу художній самодіяльності і саму художню самодіяльність, то на світ може появитись багато яких див.

Я не виступаю пророком і не буду першовідкривачем незручної істини: радянських дум нема. Хоча точки зору висловлюються популярні. "Нігілісти", однак, на Україні в пресі не висловились. На жаль, у нас панує закон, як у тому анекдоті, де усі заходять до начальника з різними поглядами, а виходять з кабінета одnodумцями - з думкою начальства.

Стож, спершу про нігілістичний підхід. На Всесоюзній нараді з питань сучасного фольклору вчений з Білорусії П.Охріменко заявив недвозначно: "Навіть найбільш вдалі "радянські билини", "радянські думи" й інші фольклорні твори, незважаючи на їх настирливу і тривалу популяризацію, так і залишились літературними фактами /.../, не стали фольклором, не стали народно-поетичною творчістю". /3/

Були й ще подібні висловлювання на цій нараді, але, як можна здогадатись, не з України. Де там! Українські знавці поливали скептиків таким грецьким вогнем, що він і досі не процах. Не обійшлося й без конфузу. Вчений з Карелії Д.Балашов зробив висновок: "Нині з епосом покінчено"./4/ Але наш товариш із від-

Г. Цікаве міркування щодо цього подибуємо у Костомарова: "Думи, как кажется, прекратились создаваться с конца XVII века. По крайней мере о событиях XVIII века дум нет, и даже такие бурные

чайдушністю епічного героя заявив: "Що стосується епосу - тільки-но попереду виступав товариш, який сказав, що зараз з епосом закінчено, а як же з тим епосом, що створюється учнями московських шкіл? Яка причина його виникнення тут?" Що ж воно таке - епос у школах Москви, за яким так уболіває маститий фольклорист? Ось за навчальною програмою переповідається білина про Микулу Селяниновича. "А тепер, діти, самі складіть білину. Бажано ближче до сучасності". Ось тут наш фольклорист побачив великі перспективи, що відкриваються перед епосом.

Перелічувати прихильників радянського епосу - марна справа. Їх було багато. Займали вони ешелоновану оборону, з добре обладнаними бетонованими дотами-догмами, брустверами з цитат, їжаками методологічних постулатів. Був час, що "спеціалісти" хапали під пахви добросердну людину М.Т.Рильського й неслися з ним на мури невірних. Тільки цим можна пояснити активні виступи поета-академіка на захист радянських дум. "Дума про Олега Кошового" - пише М.Т.Рильський, - складена кобзарем Перепелюком, має в собі багато елементів народних давніх дум, використані вони тактовно і зі смаком, а через те цей твір становить цікавий і хороший взірець новочасної думи, отже й одно з свідчень, що дума, як жанр, не вмерла"./5/

Аналізувати думу Перепелюка важко. Її слід би навести повністю. І тоді побачив би кожен, яке перед нами блюзнірське поводження з традиційними думами, в першу чергу з "Думою про Самійла Кішку".

З подивом стоїш перед так званою новою думою і наведеними словами, безперечно ж, мудрого чоловіка і переконуєшся котрий раз в сивій істині: яка незбагненна істота - людина, Не вкладається в голову, як міг написати таке Рильський, бо ж і не тактовно, і не зі смаком використано давні думи. І де вже там свідчення, що дума не вмерла! Не можу тут не послатись на мудре зауваження згадуваного вже Д.Балашова /Карелія/ Рильському: "Бы говорили о заимствовании древних форм и духа древнего

народные эпохи, как восстание в Правобережной Украине в 1768 году и разорение Запорожской Сечи, отразившись во множестве народных песен, не выразились ни в одной думе"./Костомаров, т.21,1905,с.780/.

2/ З власного запису у березні 1968 р.

3/ Матеріали Всесоюзної наради з питань сучасного фольклору. ІМФЕ, ф.14, од. зб.16, арк.352.

4/ Те ж, ІМФЕ, ф.14, од. зб.19, арк.800.

5/ Рильський М. "Голос народу"

искусства. Но это же явления иного качества. Это не продолжение традиций, а использование ее в литературе для других целей" /4/

А яким запопадливим є обґрунтування: навіть критерії колективності створення й масовості побутування вже не варто приймати до уваги, визначаючи фольклорність дум "радянського інтелігента Володимира Перепелюка". Є, мовляв, важливіші критерії.

Вартість доробку Перепелюка, чи до нього з індивідуально-професійного боку підійдемо /бо ж він "радянський інтелігент"/, чи з народно-поетичного – однозначна. Кількома прикладами хочу ввести читача в його лабораторію штучного продукування дум.

"Дума про Дніпро і Каховку": Відома ще під назвою "Розмова Дніпра з Волгою". Певно, процес усвідомлення ідеї поглиблювався, а відтак хоч і не колективно, а індивідуально, то все ж образна система шліфувалась. Та й як без шліфування? Спробуймо виконати думу, та ще й перед ким – перед письменниками у їх клубі /вІ968р./! Коли Дніпро каже до річок, що в нього впадають, буквально таке:

Велику я радість маю
І вам сповіщаю:
Гей учора ізвечора великий Сталін
З моєю сестрою Волгою розмовляв
І, спасибі, до мене завітав.
Гей, як орел, на високих кручах став і т.д.

Ну і, звісно, замислив добро:

Тепер ми об'єднаємо усі свої води
Та зберемось у Каховці у широке море,
Дамо людям щастя, радість, знищим горе.

Щастя і радість для трудящих – обов'язкові. Хоч трудящі прокляли усі ті затії. /Знищено розкішні плавні, луки, левади, колосальні ресурси риби, історичні запорізькі місця. І море – гниле, якого цураються навіть жаби/.

Авторська ідея абсолютно суперечить народним поглядам, але дума залишається непогрішимо народною. Вона, бачте, вчасно відгукнулась на політичний момент. А дослідників – хоч греблю гати: проаналізують і обґрунтують, та все за марксистською методологією, з височини досягнень. Ще й дисертацію якийсь захистить.

"Дума про Семена Руднева". Твір про партизанів-ковпаківців, що

В страшному безвихідному німецькому
оточенні плакали,
Гей! на коліна упадали,
Свої побиті та постріляні руки
до схід сонця не простягали,

словами промовляли.
Гей! Гей! Ой Сталіне, Сталіне,
Наш рідний батечку.

Стан людей у турецькій каторзі, талановито переданий у відомім "Невольничім плачі", тут механічно повністю переноситься в інший час, в інші обставини і на інших осіб. Коли на коліна упадали козаки – цей вияв душевного настрою йде від звичаю. Партизани схиляють коліна в молитовному звертанні до нового "бога".

Це до якої моральної профанації і деградації треба було дійти, щоб попіцьколить тужливе "Гей подай, подай нам господи, з неба дрібен дощик..." Це треба вміти отак звести ні на що шире золото мистецтва!

І фінал традиційних дум використовується на повну потужність, що за словами апологетів, зайвий раз свідчить про живучість жанру в наші дні. Ось кінцівка одного феномену – "Про удову стареньку" /текст і мелодія кобзаря Г.М.Ільченка/:

Гей! Да уклоняємось ми сонцю правди!
Рідному батеньку Сталіну,
Усьому війську радянському,
Народу великому трудящому –
Слава на віки вічні, слава! /1/

"Творці" заїздили не одно блискуче досягнення поетики дум, епігонством своїм довели до абсурду.

"Дума про Леніна й Сталіна" присвячена 70-річчю з дня народження Сталіна. Звернемось до тексту:

Гей! Ви українці і білоруси,
Всі грузини і вірмени,
Добре себе майте, своє діло покидайте,
Зброю до рук забирайте
Та до свого старшого брата-
російського люду приходжайте. /2/

Як бачимо, тут усе є: епічний розмах, програма мінімум і програма максимум.

У кобзаря Перепелюка десятки таких дум. І скласти їх він може десятки десятків. Яке широке життя – і про все можна написати!

А якби у нас були тисячі таких кобзарів – я бачу стоси томів до неба з радянськими думами! Образ молодого класика турбінолога – то не гротеск Ю. Вухналя /3/, то знамено часу.

1/ Українська нар. поезія про Велику Вітчизняну війну, К., 1958, с. 62.

2/ ІМФЕ, ф. І4-4, од. зб. І6, арк. 94.

3/ Вухналь Ю., Гуморески, К., 1964, с. 126-135.

Якщо ентузіастичній душі щось потрібне з ентузіастичною метою, то вона його знайде. Знайде у всьому. Вона мертвого примусить вчистити такий кардібалет з приляпуванням, приїхуванням та присвистом, що він і за життя не ладен був утнути. Отакий нечуваний експеримент пророблено з українською думою, перлиною народної творчості, як з церквами, перетвореними на склади брухту.

"МІСІОНЕРИ"

Уривки з листів людей, які створили для нас фольклор...Хіба ж це абищо! Творці нової пісні і консультанти творців - "місіонери", з своїми секретами.

1.

"Уважаемые товарищи! По Вашей просьбе посылаю Вам для продвижения в жизнь свое произведение "Я на Волгу еду", отвечающее теме сегодняшнего дня. /1/

У цих словах уся таїна походження сучасної хрестоматійної пісенності. Звертають увагу імпульси; їх термінологізував один учений - "запрошення до творчості", на Вашу просьбу, для "продвиженія", на тему дня.

2.

"Ваш власний твір "Уклін комуністам України" Інститут одержав" /2/

3.

"Кілька слів з приводу Вашого вірша /"Світлі діла комсомолу" В.С./ . Вибравши хорошу тему для нього - справді світлі діла комсомолу - Ви не продумали його як слід /.../" /3/

4.

"Вас цікавлять нові видання Інституту. Інститут видав у 1957 році збірку "Великий Жовтень і громадянська війна в народній творчості України", де вміщено Вашого вірша "Правда Леніна"/4/

5.

"З попередніх Ваших творів надруковано в журналі "Народна творчість та етнографія" за 1957 р. "Думу про Леніна" /№2/, "За усе, чим ти багатий", "Ой на полі на колгоспнім", "Частушки про

1/ ІМФБ, ф. І4-3, од.зб.64, арк. 26, 1951 р.

2/ Там же, арк. І44, лист від 8.VIII.58.

3/ Там же, арк. І46, від 15.XI.58р.

4/ Там же, арк. 206. До Шаповала від 31.V.58.

40-і роковини Жовтня" /№3/.

В №1 журналу за цей рік гадаємо надрукувати твори "Партія веде", "З року в рік" та "Коли літають голуби"./1/

6.

"Шановний Василь Назарович! Днями Інститут одержав Ваші матеріали - вірші та казки. Більшість Ваших віршів справляє непогане враження, особливо твір "Ленінізмом розцвів рідний край". Щодо "Казки про сонце-неньку /?-В.С./ і її дочок /?-В.С./", то вона дещо розтягнута, багатослівна, а сама сюжетна основа її, на нашу думку, не зовсім вдало вибрана: адже весна, літо, осінь і зима як природні чинники однаково супроводжують і країни соціалістичні, і країни капіталістичні, і друзів, і ворогів, і бідних, і багатих... Тобто вони "обслуговують" їх однаковою мірою. А якогось особливого моменту, що допомагав би сприймати ці чинники саме як друзів /.../ соціалістичних країн, у Вашій казці нема". /2/

7.

"У вірші "Будьте ж всі в житті здорові" Ви пишете:

То не мати нахилилась з щирим серцем до дитини,
А партія більшовицька до Радянської країни.

Таке співставлення, що йде в плані заперечення, в даному разі не-правильне, нежиттєве, адже з образом матері завжди зв'язується образ партії, її щира любов до народу, до Радянської країни, - як матері до своїх дітей. Отже, не протиставляти, заперечувати потрібно ці два образи, а поєднувати, підкріплювати один другим. Саме при такому змалюванні образ... буде відповідати нашій дійсності, ...буде сприйматися правдиво і художньо глибоко. Наведені рядки, думаємо, Ви хотіли побудувати саме в такому осмисленні:

Ой, як мати нахилилась з щирим серцем до дитини,
Так партія більшовицька до Радянської країни.

Отже, працюючи над віршами, треба більше заглиблюватися у думки, які Ви хочете подати у своїх творах. Бажаємо успіхів у роботі./3/

1/ ІМФЕ, ф.14-І, од.зб.24, арк.87. До В.Кривченка від 17.II.58.

2/ Там же, арк. 89. До В.Кривченка від 15.IX.58.

3/ ІМФЕ, ф.14-І, 26, арк. 83. До В.Кривченка від 17.III.59.

8.

"Особливо виділяється вірш "Про Леніна", можливо, його вдасться опублікувати до ленінських днів. Правда, момент смерті вождя доцільніше було б передати якимось по іншому, якимись оптимістичними рядками /.../ без згадок про смерть, вмирання...Та це, при потребі, можна буде зробити". /1/

9.

"Що зараз Вас цікавить? Про що треба писати, щоб годилося до книги "Народна творчість та етнографія" ? /2/

10.

"Чи є щось у Вас написано про Шевченка? Зараз Інститут готує збірник народних творів до 150-річчя з дня його народження, і добре було б, коли б і Ви надіслали до згаданого збірника свій новий твір про славного сина нашого трудового народу". /3/

II.

"Дякуємо Вам за матеріали про Т. Шевченка, які надіслали за нашим проханням. З надісланих Вами творів упорядники відібрали до Шевченківського збірника: "Коло Дніпра над кручею", "Співець народу", "Тарасова верба". Названі речі, думаємо, будуть вміщені в цьому виданні". /4/

12.

Інколи зриваються поради: "Правда, в першому вірші варто було б мати ще одну строфу, заключну, яка б стверджувала поривання наші, всього трудового людства до миру і щастя, до дружби між усіма народами." і т.д. /5/

13.

Після того, як автор дав "заключну строфу", йому радять "згадану строфу подати примірно так, логічно довершивши її зміст:

А щоб не пік нам жаль серця,
Хай дружба гріє без кінця...
Наш світ руками трударя
Здійметься в ній, як та зоря!

-
- 1/ ІМФБ, ф. 14-І, 27, арк. 98. До Кривченка В., від 19.III.60.
2/ Там же, 28, арк. 9, Від М.Бондаренко, 18.VII.60.
3/ Там же, 30, арк. 82, До Х. Литвиненко, 24.III.61.
4/ Там же, 32, арк. 5. До І. Безручка, 22.V.62.
5/ Там же, арк. 96 До В. Кривченка, від 11.VIII.62.

Збоку олівцем - нова редакція останніх двох рядків:

"Хай мужнє серце трударів
Зупинить руку паліїв." /1/

I4.

"Як величезну хибу, через яку не можна цю збірку друкувати, находимо в тому, що немає прислів'їв, що характеризують ставлення трудящих мас села до Комуністичної партії /ані слова про більшовиків/, окремих вождів її та радвледи /жодного прислів'я про Леніна, Сталіна, Калініна, Петровського, Косіора, Постишева тощо/, про Червону Армію та її вождів /Ворошилова, Фрунзе, Будьонного, Котовського тощо/, а головне, жодного прислів'я про націоналістичну контрреволюцію /може, це й не випадково/, про Петлюру, про Центральну раду, про Директорію тощо". /2/

I5.

Упорядники стали перед великими труднощами, готуючи до 50-річчя радянської влади збірник "В.І.Ленін і Комуністична партія в українській народній поетичній творчості".

Найперша біда: "Багато було віддано незаслуженої шани Сталіну". /3/ "Переробляти чи підробляти старі твори /переробляли і підробляли, а що ти зробиш! - В.С./, позначені культм особи Сталіна, звичайно не-припустимо. Треба, отже, відшукати все досі цінне і недруковане, в якому є правдиве слово про Партію і В.І. Леніна".

І там же: "Веду таку розмову до того я, щоб заохотити до участі у цьому збірнику. Для збірника та для читачів, зрозуміло, це є більш - ніж бажаним. Якщо дозволить Вам час та здоров'я, дуже прошу Вас, Марфо Сидорівно, подумати над переглядом старих своїх творів на цю тему".

Науковець не може дозволити собі "переробляти чи підробляти старі твори", то він під'юджує на це творця, який може собі дозволити.

"Конкретно теми Вам не називаю, це справа Вашої творчої думки /яка делікатність! - В.С./. Коли б Ви відгукнулись на мою пропозицію, то я, посилаючись на Ваш патріотичний /! -В. С./ почин, написав іншим нашим, хай, може, менш відомим народним

1/ ІМФЕ, ф. I4-I, арк. 37, 26.IX.62.

2/ ІМФЕ, ф. 9, од.зб. 29, арк. 89.

3/ ІМФЕ, ф. I4-I, од.зб. 35, арк. 8.

поетам і співцям, листа з такою ж пропозицією /!/. Добре розумію, що творчість справа дуже делікатна / а зобов'язання ж взяти! -В.С./ і покладаюся повністю тут на Ваш настрій і бажання".

Далі: "До речі, ще одне. Писали ми за підписом Максима Тадейовича листа до усіх обласних будинків народної творчості/!!!/ щоб надіслали нам матеріали до згаданого тут мною збірника.Полтавський будинок чомусь мовчить /справді?-В.С./. Невже таки немає там матеріалів? Мабуть, просто товариші забулися. Може б якось Ваше авторитетне слово підштовхнуло?" Знову делікатність: можна було б звернутися до обкому партії, хай би той їх "підштовхнув". А,бува, там нічого нема? Потім, обком - то така власть, якою слід користуватись розумно. Після обкому товариші з ОБНТ можуть самі засукати рукава і самі візьмуться писати і пришлють на 2 томи... Та так з кожного ОБНТ... А видавництво "Наукова думка" запланувало тільки один том...

Будь-хто взявся б упорядкувати на таку тему збірник /уже було "За владу Рад"/, то загнав би, як це зробили товариші, в народ і В.Бичка, П. Дмитрієва-Кабанова, І. Кутеня, А. Шмигельського, О. Новицького, М. Рильського, П. Тичину.

А що, вони не народ? Отже, мораль, або сила, як казав Скворода, ясна.

ПІСЛЯМОВА

Я, певно, збрехав, що буде весело. Сумна книга, хай йому біс. Але не напиши я цю книгу - мене вбити було б мало. Що ж ти робив, фольклористе? Як тебе земля носила?

Ганьба, якби я не написав цю книгу, тавро, гірше за смерть.

Прочитають мое письмо люди, і знайдуться судді.

Шкода тільки, що мої записки не прочитають білозубі молодіці -"дівчата", як вони самі себе називають. О, їх веселі язички! Перед якими появивсь Георгієм на білому коні - і тоді вони, здається, зян в тобі знайдуть.

Шкода, не прочитає Андрієвська з села Андрієвка на Чернігівщині, яка плакала отакими, викладала свою судьбу: на свинофермі без гумових чобіт, без спецодягу в багні, і приплід ще дохне - нічого з дочкою не заробили, а дівка ж на виданні, не справила нічого /"Пам'ятаєте, товариші А., Б., Г, і Д., як ми, великі грамотії, слухали її печаль і, може, вперше в житті розгубилися?"/.

І, шкода, вже не прочитають, хоч головою бийся, незабутні 80-літні сивочубі химерники Демиденко і Дяченко, хай їм земля буде пухом.

Про першого.

- Як там дід Стець? - питаю у своєму селі Подидари.

- Кажуть, слідчий був з району, діда в контору викликали. За критику. Щось там про голову склав.

- Ну й як?

- Кажуть, ніби слідчий йому: "Що ви там, діду, сочиняєте? - Та що я там сочиняю... - Стара людина, - той йому, - вмирати скоро. І нужний вам отой клопіт! - Правда, синок, і старий, і вмирать пора, а так хочеться пожить, так хочеться побачить, чим оце все гівно кончиться."

Заклучна дідова репліка - фольклор вже моїх земляків, бо дід тоді не викладав ніяких мотивів, він викрутився досить оригінально - читав і читав свої вірші, як вправний імпровізатор, "в новій редакції". Про це він мені сам, сидячи на призьбі, розповідав. В одному він не міг дібрати ладу: "Ти понімаєш, Тарапунька і Штепсель критикують - їм можна. А мені не можна. Га? Ст як ти на це дивишся?"

Ой, діду, діду, хіба я міг отак Вам і викласти тонкоці наших звичаїв, теорію дозволеної і недозволеної критики!

Про другого.

Після короткого знайомства, однієї-двох розмов:

- Чи не допомогли б Ви нам, В.М., церкву відкрити? Хрести позбивали - один депутат сільради. І батько йому помагав. Ну хай то молоде, а то ж старий дурень. Двері забили. Ми писали в Москву до патріарха. Ось відповідь:

Читаю папірця, надрукованого на машинці: "По поводу открытия церкви обращайтесь к местным властям". І все. Далі підпис: "Завканцелярией патриарха иеромонах Елеонский". Довго розглядаю каліграфічно красивий підпис ієромонаха.

- Ой, діду, діду, чим же я Вам так припав до серця, що Ви з таким питанням до мене, такого ідейного, звертаєтесь?..

Опісля, у наметі над Десною, прокинувшись удосвіта, чую від начальника експедиції:

- А ви, В.М., розмовляєте уві сні.

- Чи не розібрали про що?

- Це небезпечно, - зволікає начальство. - Дружина може всі секрети вивідати...

- Та які мої гріхи...

- Для мене, наприклад, новина цікава: і не думав, що ви в Бога віруєте.

- А що я говорив?

- Ви так категорично когось доводили: "Якби не було Ісуса Христа, як би ми дітей виховували?"

Усміхнувся сам собі: релігійним я ніколи не був, тільки у війну нишком під рядном, як спати лягав, молився, щоб батько додому вернувся. Думаю, то було так щиро, абсолютно, що, мабуть, еманова ^{на} душа, вивільнена від тіла, витала над головою воїна Микити і відгонила смертоносний метал.

...Помогло. А сон - через дідове прохання.

Швидше і краще зрозуміти смисл цих моїх спогадів допоможе вірш "Кому повім печаль мою". Коли поет збагнув цивілізоване середовище, осягнув вартість інтелігентної, культурної верстви, серед якої обертався, його охопив розпач, туга за іншими душами, які є опорними, першоосновними, монадами цього шаленого, бентежного світу.

А опоненти? Що ж, я готовий їх вислухати.

Київ, 1969.

1969

Л И С Т В А С И Л Я С Т У С А Д О А В Т О Р А

ВАСИЛЮ!

Кілька своїх думок з приводу.

1/ Частенько ти пишеш, як науковець, а це, як на мене, неможливе. Тут краще подавати факти і мінімум коментарів /або й без них/;

2/ добре було б дати якусь приблизну статистику /скільки записів, сотні статей, двадцять дисертацій і все - на брехні/;

3/ обов'язково з погляду найчистішого: як це все страшно, коли імітують народ глухонімиї;

4/ окремі завваги: колись співали про одруження, любов, чисті емоції, тепер - переважно /чи, може, 100% / - про щастя, КП і Конституцію. Що ж сталося? Як живуть люди, коли нічого, крім щастя, не бачать? Тобто: об'єктивна анти...занять дуже правовірних лаврових;

5/ ваша контора - це навіть не синдикат, концерн, як мисли-

лось, а товариство імпотентів по гвалтуванню народних душ;

6/ робота написана рівностильово - від кепкування до серйозної негачії /залежно від теми розглядуваної/. Може, так і треба, але вичистити слід роботу - в стилістичному плані і витримати її в одному масштабі /особливо - масштаб сміливості/;

7/ мені здається, що робота багато не втратить, коли її пустити псевдонімно, забравши з неї явні сліди п'ятого поверху /п'ятого? чи четвертого?/;

8/ єдиний, як на мене, можливий стилістичний план - болю. В кожному разі все треба бачити з його висоти, бо все тут - про такі речі, які не можуть /мені здається/ бути темою бурлеску, посміховиська, кепкування;

9/ кінець - гарний;

10/ можна було б ширше дати про співвідношення фольклорних жанрів /скажімо, дума - скінчилась/ окремі факти - анахронізми/, анекдот - дуже мобільний, але існує як політичний жанр і вузькотемний - секс/. Але цього, може, і не слід, бо в усьому цьому - справа не фольклору, а справа пародіювання на ньому, він тут - тільки як спосіб ще одного гвалтування;

отже, може і вступ - про незчисленність способів гвалтування в нашу цивілізовану епоху. Якби я міг тобі чимось допомогти - то був би згоден, бо це - багатюща тема;

II/ може, десь - для порівняння - дати розділ /хоч і малий/ про справжній фольклор /один приклад - з правого рукавонька вилетів сокол - дуже грає/. От, скажімо, - праця - тоді й тепер, гірка й радісна, людяна й нелюдяна.

Спасибі, Василю! Читання дало мені багато поживи для думань.

В.Стус

ВАСИЛЬ СТУС

З ТАБОРОВОГО ЩОДЕННИКА

Отож, 5 березня /1977/ я прибув на Колиму. Позаду залишилося 53 дні етапу, майже два місяці. Згадую камеру Челябінської тюрми з натовпами тарганів по стінах; надивившись на них, я чув, як свербить усе тіло, і потім – Новосибірська пересилка, перебуваючи разом з В.Хаустовим, страшна Іркутська тюрма – мене вкинули в камеру з бандитами-аліментниками: вошиві, брудні, отупілі, вони розносили дух периферійної задушливої волі, від чого хотілося вити вовком: виявляється, і так можна жити, і так мучитися тюремною скрутою. П'яні наглядачі Іркутська – ніби вихоплені з когорти жандармів-самодурів часів Миколи I чи Олександра II. Один з них мало не побив мене за те, що я сказав уголос про його брутальне поводження. Нарешті – Хабаровськ, і по тому – пасажирський літак, де вільні й невольники розділені рядами крісел: тут уже соромитися нікого. Мене скували наручниками із якимось рецидивістом, і так ми перебули дві години льоту. Аж ось і Коліма. Холодне низьке небо, маленька тюрма на якомусь вигоні, порівняно добра страва і тепла тьмяна одиночка. Після прожарки можна було терпіти свій одяг. Викликав начальник тюрми: він нібито ніколи не бачив політв'язня. За кілька днів воронок з буржуйкою всередині докинув мене до Усть-Омчуга. Це 400 кілометрів од Магадана. Кинувши до камери КПЗ і протримавши кілька днів, мене викликали до начальника міліції Переверзева, і той заявив, що я працюватиму на рудні ім.Матросова шахтарем, житиму в гуртожитку в кімнаті ч.6, а що я поскаржився на нездоров'я, то обіцяв показати лікарям. За яких 20 хвилин мене оглянули підготовані лікарі: всі заявили, що я здоровий. Увечері 5 березня мене привезли до селища. В кімнаті, наче сподіваючися мене, сиділо кілька п'яних молодиків і пили горілку. Ніхто не здивувався мені. Ревіло радіо, вищав магнетофон і транзистор: їм було весело. Почалася моя робота. Бригада...* – ударна, комуністична. Чи не половина робітників – партійні. Це показова бригада. Вони мали мене виховувати. Страшний пил у вибої, бо вентиляції нема: бурять вертикальні глухі штреки. Молоток важить коло 50 кг, штанга – до 85 кг. Коли бурять "вікна", доводиться лопатити. Респіратор /марлева пов'язка/ за півгодини стає непридатний; він стає мокрий і вкривається шаром пилу. Тоді скидаєш його і працюєш без захисту. Кажуть, молоді хлопці /одразу

*Слово нерозбірливе.

після війська/ за півроку такої пекельної праці стають силікозниками. За порохом не видно лопати, якою працюєш. Коли закінчуєш роботу – немає сухого рубчика – вийдеш до кліті під крижане повітря, яке не підігрівається. Пневмонія, міозит, радикуліт – переслідують кожного шахтаря. А ще ж вібрація і снігоз. Але за 500–700 крб. у місяць люди не бояться нічого. Через п'ять років він збере гроші на машину, коли не зіп'ється чи не скалічіє. Травматизм на рудні – досить високий. То завалилася стеля, придушивши жертву "заколом", то бурильник упав у "дучку", то упав під вагонетку: перебиті руки, ноги, ребра – чи не в кожного другого. Але колимчани – люди міцні. Вони знають, що добробут дається нелегко. За нього треба платити – молодістю, здоров'ям, а то й цілим життям. Життя жорстоке – нічого не вдієш. А на Колімі є продукти, хоч і не завжди дістанеш м'яса. А де воно є, те м'ясо?

Я повертався до гуртожитку і падав, як убитий. Була робота і сон. Проміжків не існувало. Так я зміг витримати три місяці. Довелося заявити, що така робота – не для мого здоров'я. Міліція обурилася, почалися перші нагінки. До того ж, я змінив кімнату, перейшов до іншої. Це було новим порушенням: як я смів, коли мені, всупереч положенню про заслання, наказано жити саме в цій кімнаті і саме з цими людьми. Але їхня постійна пиятика не давала мені спокою. У травні мене викликали до райцентру і почали погрожувати: в разі подальшого порушення режиму будуть судити. Я послався на положення про заслання, яке дозволяє мені проживати в межах району, обирати житло своєю волею. Переверзев тільки злісно усміхався, перейшовши на брудну лайку. Довелося його поставити на місце: зі мною навіть у концтаборі не розмовляли таким тоном, отож припиніть лаятися, інакше я піду. Я не збирався їхати до вас, а викликали – то розмовляйте людським тоном. Незабаром приїхала дружина – нас поселили в т.зв.готелі, підселивши водночас двох кагебістів, що спокійно прослуховували всі наші розмови. Якось вони вдерлися до нас, сіли до столу, а один з них, вийнявши ножа, почав випробовувати мої нерви. Я просто не реагував на цю дешеву витівку. Інший пожилець хотів подарувати мені ножа; я відмовився од подарунка, навіть не знаючи, що це провокація з можливим засудженням /збереження холодної зброї!/. Коли дружина поїхала, зі мною стався нещасний випадок:

прагнучи добратися до кімнати /сусід подався на кількадевні зальоти, не лишивши мені ключа/, я спробував проникнути до кімнати через вікно, але впав - і зламав обидві п'яткові кості, мене відвезли до лікарні, наклали гіпс, а до кімнати підселили нового жильця. Уже звикши до того, що за мною влаштували тотальне стеження, я не сумнівався, звідки цей жильць.

Перебувши два місяці, я повернувся до кімнати. На ногах був гіпс із металевою дужкою - нижче плетфуса. Надворі мороз, сніг.

Виходок - за 200 м. У мене пара милиць і гіпсові черевики, з яких виглядають пальці. На цей раз кімната була порожня. Принести води, сходити до буфету чи по нужді - стало дуже складною проблемою. З цих вояжів я повертався, чуючи на чолі циганський піт. Було невесело.

Я сидів за віршами, розв'язавши транспортну проблему /просто довелося зрізати гіпс, який я мав носити ще два місяці/. Зрідка ходив на пошту, оскільки для засланця вона перетворилася на пів-життя із зустрічами і контактами: пошта еднала нас, засланців, повертала голос Чорновола і Шабатури, Садунайте і Коцюбинської, приносила вісті з закордону. За листи доводилося витримувати справжню війну з КГБ. Десятки й десятки листів просто зникали. А на мої оскарження відповідали своєрідно: в Магаданському аеропорту мішок, у якому носять кореспонденцію, дірваний. Довелося кілька разів бити телеграму до Андропова: Ваша служба краде мої листи. Телеграми відсиляли, але користі не було. Хіба шкода: це стало добре видно із щомісячних вивідів міліції /т.зв.реєстрація/. Іздити туди треба було за 30 км /с.Гастелло/. Чулося, що в повітрі - гроза. 10.II.1978 р., коли я, ледве пересуваючись на ногах, уже працював на шахті, мене викликали до відділу кадрів. Виявилось, налетіли на мене з обшуком. Групу очолював майор Грушецький з України. Обшук був у справі Лук'яненка. Байдуже, що Лук'яненка я не знав, хіба обмінявся з ним одним-двома листами, - в мене вилучили чернетки моїх листів до Гамзатова, Григоренка, деякі листи інших друзів, зошит віршів. Потім три дні допитували в Усть-Омчугзі. Свідчень я не дав, хіба висловив обурення. Тепер цькування зайшло на нове коло. До кімнати підселили п'яниць /це вони згодом виявилися свідками на новому процесі/. Вони пили, і мені в кімнаті один із них навіть помочився в чайник. Коли я протестував, мені казали; "Молчи, а то опять попадешь, где был".

Я вимагав відселити їх - це нічого не давало. Я намагався знайти десь кімнату - мені було заборонено це зробити. Стало відомо, що КГБ, міліція, партком старанно нацьковують проти мене людей. Одному з них, наприклад, запропонували підкласти в мої речі рушницю або ніж, іншому - піджоїти мене. За це обіцяли винагороду - 1500 крб. / тобто дві місячні зарплати колимські/. А до якого стану? Аби лиш запах був - відповіли йому. Але я цього ще не знав. Кожного вечора до мене хтось з'являвся - то комсомольський патруль, то міліція. Розмова була недоброзичлива, провокаційна. Особливо докучав капітан Любавін. Довелося просто не реагувати, коли він з'являвся. І тут дістав я телеграму, що батько при смерті. Але міліція мене не пустила, - мені довелося оголосити голодівку на знак протесту. Через тиждень вони таки дозволили, але перед тим протримали цілу ніч у КПЗ - за те, що на дверях кімнати я вчепив оголошення: "Прошу не заважати. Голодівка з вимогою надати змогу поховати батька". Увесь час - од Усть-Омчуга до Донецька - мене супроводив загін шпигунів од КГБ. Так було в аеропорту, так було в Донецьку. Поховавши батька, я повернувся на Колиму - ніби до в'язниці. Я чув, що кожного дня мене можуть зачинити знову.

Коли я повернувся до Магадана, в аеропорту на мене чекав виклик - негайно з'явитися до обласного КГБ. Ночувати довелося в готелі. В понеділок я поїхав до міста /це 60 км дороги/. Прийняв мене заступник начальника Сафонов. Він прочитав мені друге застереження - з погрозою судити. В Усть-Омчусі, коли я зайшов до начальника міліції Переверзева, на мене чекав новий сюрприз - заступник редактора райгазети "Ленинское знамя" заявила, що збирається писати про мене статтю і поставила кілька провокативних питань. Я відповів, що жанр мені відомий, а тому я волію не розмовляти. І справді, за якийсь час з'явилася довга стаття "Друзья и враги Василя Стуса". У ній було згадано все. І те, що я дістаю пакунки з закордону, і що порвав свій профспілковий квиток, довідавшись, що саме профспілка перечить проти надання мені медичної допомоги, і "свідчення багатьох мешканців рудні. Як згодом виявилось, Супряга не марнувала часу: поки я був у Донецьку, вона вояжувала на рудні, готувала статтю. Чимало людей заявило мені потім, що нічого схожого вони не говорили, але свої журналістські обов'язки Супряга, забезпечена бронєю КГБ, розуміла по-своєму. "Стус готов грабить и убивать -

свідчила одна медсестра із Транспортного. - Он схожий на фашиста, такої на моїх очах убивав дітей", - гнули комедію інші. Прикро було за такий факт. Якимсь я відмовився стати до роботи, оскільки респіраторів не було. Мені обіцяли видати персональний. Я відмовився, наголошуючи, що респіратор - то обов'язковий захист для кожного шахтаря. Отже, я обстою загальний принцип, /протестуючи/* проти порушення техніки безпеки. Респіратори потім знайшлися. Певна річ, їх видали всім. А мене покарали за "страйк".

Супруга не оминула і цього випадку, вкрай перебрехавши факти. Якраз на цей час приїхала дружина. Газета вплинула на людей. Вони сахалися мене, мов чумного. Я зрозумів, що маніпулювати громадською думкою - дуже легко. Особливо, коли громади - нема, отже, і своєї думки. І я, бачачи, що позивати Супругу марно /жоден суд в Союзі не візьме такої справи до розгляду/, наполіг на тому, аби дати їй публічну відповідь. На це адміністрація згодилася. Зробили поширене засідання рудкому, куди запросили підготовану публіку. Був і журналіст із газети /Супруги не було/. Я почав відповідати на брехню досить різко і аргументовано. Режисери побачили, що вистава може не вийти - почали обструкцію, не даючи мені говорити. Нічого не лишалось, як покинути залу з дружиною, звинувативши публіку в боягузстві. А в пресі не вщухала буря, десятки читачів обурювалися моєю поведінкою, за звичайною радянською звичкою. Тепер становище моє стало ще драматичніше. Прощаючися з дружиною, я заявив їй, що бачитися вдруге доведеться, напевно, в таборі. Вона згодилася з тим, тамуючи сльози. Але голови гнути я не збирався, болай що б там не було. За мною стояла Україна, мій пригноблений народ, за честь якого я мушу обставати до загибелі.

Протягом цього часу я фактично не мав медичної допомоги. Повертаючися з роботи, не чуючи ніг, я грів воду в мисці, і, вклавши електронагрівача, готував собі ропу, аби попарити ноги. Ліва п'ята так і залишилася зміщеною: хірург просто не помітив того. Парафінові аплікації доводилося робити самому. Проте провокацій побільшало. Одного разу після тяжкої застуди / у цей вечір повернувся жилаць із "материка" / я випив із іншими 100-150 грамів коньяку, ще не знаючи, що то мені заборонено. Міліція тут же довідалася про це - і почала чигати на мене. Коли

*Слово нерозбірливе.

увечорі, вже перед сном, я вийшов на хвилину з гуртожитку – на мене накинулася міліція і повезла у витверезник. Я заявив, що почну політичну голодівку протесту, якщо вони не припинять комедії. Лікар, викликаний до міліції, встановив легке сп'яніння. Я сів писати протест прокуророві. За цей час напасники переграли ситуацію: відвезли мене до гуртожитку. Після цього я й довідався, що міліція вирішила оформити мене на примусове лікування од алкоголізму – їм потрібен був хоч який епізод. Тоді вони й запропонували 1500 крб., щоб мене підпоїли. Але номер не вийшов. Довелося обшукувати свої речі в кімнаті, аби попередити випадок підкидання – рушниці, ножа, порнографічного тексту тощо. Повертаючись увечорі з роботи, я не раз заставав зламані двері. Отож, довелося звернутися до прокурора із спецзаявою: якщо в моїх речах буде виявлена зброя, вибухові речовини чи золотий пісок і т.д. – то буде наслідком реалізованої провокації. Доведений до краю, я склав заяву до Верховної Ради СРСР з другою заявою про відмову від громадянства. Це було в кінці 1978 року. У ній я писав, що заборона займатися творчою роботою, постійне приниження моєї людської й національної гідності, стан, за якого я чув себе річчю, державним майном, яке КГБ вписало на своє conto; ситуація, за якої моє почуття українського патріотизму відведено на ранг державного злочину; національно-культурний погром на Україні – все це змушує мене визнати, що мати радянське громадянство є неможливою для мене річчю. Бути радянським громадянином – це значить бути рабом. Я ж до такої ролі не видаюся. Чим більше тортур і знущань я зазнаю – тим більший мій опір проти системи наруги над людиною й її елементарними правами, проти мого рабства. За патріотичним покликанням. Ця заява від 18.X.78, уже друга на цю тему /першу я написав у таборі/, звичайно залишилася без відповіді. Згодом, у березні 1979 р., мене викликали до директора рудні Войтовича. У кабінеті сиділо біля 20 чоловік т.зв. громадськості, кілька невідомих осіб і начальник міліції Переверзев. Цей останній заявив, що за дорученням Президії Верховної Ради він має відповісти мені на мою заяву. І почав її читати, кожного разу повторюючи, що це наклеп, за який мене слід судити. Він почав мене лякати, що відправить на Омчак /селище за 6 км. від Матросова, де є табір особливого режиму/. Я поцінував ситуацію як крайню і вирішив відповідати йому належно. Коли директор спробував трохи розрядити атмосферу, я зупинив його: про що

мова? У нього в одній кишені ордер на арешт, а в другій наручники. Це кабінетне судилище тривало з годину. Цим епізодом, здається, закінчилася спроба КГБ взяти мене штурмом. До самого закінчення заслання, здається, більше не мав неприємностей. Тільки вже на суді я побачив, що перші судові допити т.зв. свідків датуються квітнем 1979 р. Здебільша це були всі ті, кого згадала Супряга в своїй статті: от тільки тон брехні став ще обурливіший і страшніший. Читати ці свідчення було смішно. Мабуть, на суді я виявив замало почуття гумору, коли для одного такого лжесвідка, табірною кримінальником-побутовця Сірика /за співпрацю з КГБ його достроково звільнили з 19 табору/, зробив виняток – як сам адвокат – /почав/ ставити йому каверзні питання. Помилкою це назвати не можна – але трохи шкодую: хай сам диявол влаштовує суд для себе, обставляючи його комедією вірогідності, яке м е н і до того діло? Так я повернувся до Києва. Там на мене чекав сюрприз. Виявилось, за тиждень до мого приїзду кагебісти вдерлися до моєї квартири, а дружину, яка в той час добивалася додому, схопили на вулиці, силоміць кинули в машину і дві години возили Києвом, поки нальотники не подалися з нашого помешкання. У Києві я довідався, що людей, близьких до Гельсінської групи, репресують найбрутальнішим чином. Так принаймні судили Овсієнка, Горбала, Литвина, так перегодом розправилися з Чорноволом і Розумним. Т а к о г о Києва я не хотів. Бачачи, що група фактично лишилася напризволяще, я вступив до неї, бо просто не міг інакше. Коли життя забрано – крихтя не потребую. Довелося зайнятися тим, аби врятувати свої вірші, дописувати до інформаційних матеріалів групи. Праця на заводі ім.Паризької Комуни /мене взяли туди формувальником/ виявилася затишом для мене: наносившись опон, я ледве що міг ходити /так боліла нога/. Довелося змінити роботу: знов таки дістав її не за фахом. Стоячи за конвейером, я квацяв щіткою підшви взуття; за це мені платили від 80 до 120 крб.місячно. Психологічно я розумів, що тюремна брама уже відкрилася для мене, що днями вона зачиниться за мною – і зачиниться надовго. Але що я мав робити? За кордон українців не випускають, та й не дуже кортіло – за той кордон: бо хто ж тут, на Великій Україні, стане горлом обурення і протесту? Це вже доля, а долі не обирають.

Отож, її приймають – яка вона вже не є. А коли не приймають,

то вона силоміць обирає нас. 14 травня катєбісти прийшли на роботу. Уночі відвезли до КГБ, там я побачив, що ордер на мій арешт виписано ще в понеділок. Отже, два дні мені було подаровано. Ордер підписав прокурор Глух і заступник Федорчука генерал Муха. Тут уже нічого не вдієш. Суд неминучий. А слідство - зайва і непотрібна процедура. У СРСР треба сідати вдруге - тоді все зрозуміло і просто. Жадних сюрпризів.

Григорій Омельченко

ЛОЦМАНИ ДНІПРОВИХ ПОРОГІВ

Праця лоцманів-провідників через Дніпрові пороги-завжди була пов'язана з ризиком для життя. І все ж вони її виконували. Лоцмани-нащадки запорізьких козаків, що жили в січах по Дніпру та його притоках і островах. Вони виростили на Дніпрі, знали досконало Дніпрові пороги і ходили через них.

Після знищення Січі в 1775 р. Катериною II запорізькі козаки розійшлися нескорені. Одні пішли на Кубань/кубанські козаки/, інші-в Чорногорію/Югославія/, на Дунай, а найстаріші розселилися по Дніпру. Вони і стали основоположниками лоцманства на Дніпрі.

Жили січовики окремими куренями і хуторами. Пізніше до них приставали інші поселенці, утворюючи нові хутори/Широкі, Сурські хутори/ і села.

Старі січовики, що добре знали пороги, передавали свій досвід і знання молодим. Вчили їх рибалити, проводити через пороги судна, плоту, човни, баржі та інше. Так до наших днів дійшло уміння проходити пороги древніми, козацькими ходами.

Протягом мільйонів років вода, що текла з півночі на південь, розмивала м'які породи, весь час поглиблюючи своє русло. Між теперішніми містами Дніпропетровськ та Запоріжжя Дніпро перегороджує кристалічна гряда з твердих кам'яних порід. Вода була не в силі розмити ці породи.

Стікаючи з кристалічного масиву, вода знову натрапляла на м'які ґрунти і поглиблювала свій шлях. Таким чином між верхньою течією, перед грядою, і нижньою-після гряди- утворився певний спад, різниця в рівні води. Вода в таких місцях проходить з шаленою швидкістю. Розбиваючись об численні мелі і каміння, вона з шумом падає вниз. Чим більше різниця в рівні води, тим більший спад і сильніша течія. Чим ширша кристалічна гряда через річку, тим довший поріг.

Найдовшим-12 лав-був Ненаситецький поріг, а найкрутішим-4 лави-Лоханський. Довжина Ненаситецького порога-верства з чвертю. Проходили його за одну хвилину.

В кожному порозі були проходи між скелями і камінням. Цими ходами лоцмани проводили судна і плоту.

Багато розбилося суден, човнів, багато загинуло людей, поки не виробилося уміння знаходити найбезпечніший шлях серед каміння і скель.

Чимало скарбів лежить на дні Дніпра, що затонули під час аварій на шляху "із варяг у греки".

З розвитком економіки, торгівлі Дніпро став головною артерією зв'язку між північчю і півднем. Навіть коли з'явилася залізниця, його роль не зменшилась, бо водний шлях найдешевший.

Чим краще проводив лоцман пліт чи судно через пороги, тим більша була йому шана і слава. Якщо з вини лоцмана траплялась аварія, він мусив залишити свою справу. Такий лоцман втрачав авторитет, ставав об'єктом жартів і кепкувань.

За всі роки плавання я був свідком лише однієї великої аварії з вини кодацького лоцмана-на скелі Таран. Я тоді врятував юнака і лишився без одягу. Лоцман після цієї аварії більше не плавав.

Фахом лоцмана володіли лише мешканці сіл Лоцманської Кам'янки та Старих Кодаків. Та й у цих селах лоцманами була лише незначна частина мешканців. Лоцманство передавалось із роду в рід.

Мій батько був лоцманом-дубовиком, і я успадкував його професію, почавши плавати з 16 років. Я швидше за інших опанував лоцманську справу, бо все записував, багато розпитував у досвідчених лоцманів. Це й дозволило мені раніше від інших стати помічником лоцмана-у 22 роки.

ЛОЦМАН ЯКУША

На плоти приймали з вісімнадцяти років. Я почав плавати у шістнадцятилітньому віці. Коли перед Кодацьким порогом згуртувались плоти усієї партії, йшли останні приготування до відплиття, батько підвів мене до одного з кодацьких лоцманів і сказав:

-Це твій лоцман. Слухайся його і вчись лоцманувати. Розпитуй про все і запам'ятовуй. Будеш колись сам плавати.

Там я вперше став сплавчунком на плоту. Звали лоцмана Якуша-чи по імені-Яков, чи по прізвищу-не пам'ятаю. З ним я плавав тричі. Якуша був добрий, тихий, лагідний чоловік. Ніколи не підвищував голосу. Завше спокійний, врівноважений.

Оскільки він постійно знаходився у передній частині плота/деякі лоцмани посередині/, то і я завжди був попереду, від першого до останнього сплаву.

До мене Якуша ставився приязно. Напучував, показував ті чи інші камені і скелі, розповідав їх історію та легенди.

-Оце ось бачиш, велика скеля. Якщо дивитися на неї не прямо, а мовби ненароком, вона скидається на коня. Це камінь "Кобила". Він нижче Лоханського порога. А поруч з ним менший-то камінь "Лоша". На цих каменях часто розбивалися ті, що намагалися без лоцмана пройти пороги. Великої води їх покриває вода і вони мало помітні. Малої води, коли Дніпро міліє, до них затягує течія. Досвідчені лоцмани це знають і обходять її подалі. А не-досвідчені часто чіпляються за неї. А оце камінь Богатир. Він між Лоханським і Дзвонецьким порогами. Між селами Волоське і Майорка. Он бачиш,

на тому березі другий такий камінь, але ще більший. Не у воді, а на березі, на суші. Колись зішлись два богатири помірятися силою-український і турецький. Між богатирами заборя стрільня, тут часто переправлялися війська через Дніпро. Турецький богатир кинув першим. І недокинув. Бачиш, він у воді, 50 кроків до берега. Тоді розмахнувся наш, український богатир, і закинув камінь аж на самісінький берег, за сто кроків від води.

Я поглянув на ті величезні камені-брили, що стоять один проти одного, мов стражі Дніпра. Таких каменів-брил багато на Дніпрі і його берегах.

-Іх треба знати, щоб не розбитися. Знати, якої води обходити подалі чи проходити близько від них, - так вчив мене лоцманувати Якуша. Він же навчив мене готувати знамениту лоцманську кашу.

ЛОЦМАН САВЧЕНКО-ТИГР

Другим моїм лоцманом був свій, кам"янський. Його проєзвали Тигром за сувору вдачу і настовбурчені, мов у тигра, білі вуса. Незважаючи на суворість своєї вдачі, до мене він ставився лагідно. На решту "ричав", як казали хлопці.

Коли мене призначили на його пліт, я підійшов на передню частину. Там уже стояли біля бабайок по чотири чоловіка. Якраз норма. Мені не хотілося йти у задню частину. Вирішив з ким-небудь помінятися місцями.

-Плавати вмійш?, - запитав я наймолодшого.

-Не дуже, - відповів хлопець.

-А ти? - звернувся я до другого.

-Гірше від нього, - зізнався другий хлопець.

-Раджу піти в задню частину плоту. Там безпечніше.

-Ось бачиш. Я ж говорив, що нам треба бути в задній частині, доки звикнемо. Я піду назад, - і він пішов у задню частину плоту.

-Ти чий будеш? - звернувся до мене лоцман, що почув нашу розмову.

-Микити Омельченка, - відказав я.

-Це ти перепливав Дніпро?

-Я.

-І не боявся?

-Чого ж боятися, коли добре плаваю?

-А в порогах не боїшся?

-Ні, я вже тричі плавав з лоцманом Якушем.

-Добре? - схвалив він. - Якуша гарний лоцман.

Так відбулося знайомство із знаменитим лоцманом-Тигром.

Наближався Кодацький поріг. Пліт ішов вірно за течією. Лоцман дав знак заднім бабайшикам і відступив у середню частину плоту. Перед першою лавою порога я застопорив бабайку, щоб її не вибило хвилею. Пліт круто впішов униз, привалюючись у воду. Вода досягала колін, а потім по пояс. Пліт уже пройшов поріг, але по інерції ще занурювався у воду. І лише через деякий час мав поступово випирнути з води. Один із новачків, той, кого я питав, чи вмійє плавати, не витримав і, лишивши бабайку, кинувся у задню частину плоту.

-Назад! - грізно крикнув на нього Тигр. Хлопець в нері-

шучості зупинився.

-Держіть бабайку!-несамовито вигукнув лоцман
На бабайці лишилися тільки три хлопці. Та й ті троє послабили
зусилля. Бабайку вдарило хвилею, занурило у воду і повело вбік.
Затріщали кочети.

-Хлопці, за мною!-гукнув я до своїх партнерів і кинувся до
сусідньої бабайки.

Зусиллями шести чоловік ми повернули бабайку на місце.
Ще мить-і хвилею її вирвало б із гнізда і потрощило об ка-
міння. Такі випадки я бачив раніше, тому і застопорив бабайку
перед порогом.

-Геть назад!-гримнув на втікача лоцман. І щоб ти мені бі-
льше не потрапляв на очі!Тобі в кориті плавати, а не на плоту.
Це ж тільки перший поріг, найменший. А що буде в Лоханському?
Ненаситецькому?Кинете бабайку, і втечете назад?А з плотом що
буде?Ного ж розверне і розіб'є.Куди ви тоді повтікаєте?До ма-
ми?Так сидіть же дома і тримайтеся за її спідницю!Щоб більше
мені на плоти ні ногою!

Ще довго лоцман розпикав новачків, які вперше так невдало
прийшли на сплав.Замінивши двох з першої частини, він заспоко-
ївся.Згодом звернувся до мене:

-Лоханський поріг невеликий.Всього чотири лави, але крутий
і тим небезпечний.Ти правильно зробив, що застопорив бабайку.А
не застопорена і залишена на призволяще, як вчинили ці бовдури
/він люто глянув у бік винуватців/, -це аварія, загибель, бо
пліт буде некерованим.Запам'ятай це.

-Добре, -відповів я.

-В Лоханському порозі спад набагато більший, ніж у Кодаць-
кому, а тому бабайку треба піднімати повище.Ти, Гришо, дивись за
ними, щоб не повтікали в рішучий момент.

-Гаразд, -промовив я, -буду дивитись.

Так я увійшов у довір'я прославленого, але досить грізного ло-
цмана.

-Це скеля Полтавка, -розповідав лоцман перед Вовнізьким по-
рогом.Ми зараз підемо вліво від неї, а малої води заходимо
праворуч, бо вліво багато оголених каменів на ходу.Можуть по-
шкодити пліт.

-А чому її називають Полтавкою?-спитав я. -Адже ж Полтава
далеко звідси.Та й яке вона має відношення до цієї скелі?

-Південні степи-мало заселені, -пояснив лоцман. -Колись цей
простір звався Дике поле.Це були нічий землі, між татарськими
та запорізькими володіннями.Згодом, після завойовання Туреччи-
ни, їх почали заселяти.Але й зараз степові простори мало засе-
лені.

Щороку з північних районів України, із Росії люди в живих
їздили на заробітки в херсонські степи.Залізниць тоді не було.
Головним шляхом був Дніпро.Полтавчани великим дубом/судно на
6 весел, на 50-60 чоловік/ пливли до нашої Кам'янки, а тут най-
мали лоцмана до Олександрівська/Запоріжжя/, а далі пливли са-
мі.Далі, аж до гирла Дніпра, порогів уже не було.

Після закінчення сезонних робіт дуб продавали, купували ко-
ней і кінями поверталися додому.Одного разу полтавчани не взя-
ли лоцмана.І ось у цьому місці дуб вдарився об скелю, перекину-
вся, люди опинилися під дубом, а дуб, підхоплений течією, розбив-
ся в тріски об каміння.Майже всі полтавчани загинули.Тому і
прозвали скелю Полтавкою.А навпроти того місця, де ти живеш, є
скеля Московка.Там москалі розбилися.Трохи нижче-Музична скеля.
Там розбився лоцман Музика.

-Як же полтавчани розбилися об неї?Адже її видно.Можна було б її обминути.

-В тому й річ, що не завжди видно. Великої води, під час повені, вона покривається водою. Видно лише маківку. Стерновий того дуба обминув маківку, але потрапив на підводну частину. Лише досвідчені лоцмани знають, яка протяжність скелі і якої води як її обійти. Інколи вода відштовхує судно чи пліт, а буває навпаки-притягує. Весь хист лоцмана-в умінні визначити такі тонкощі.

-А ось Катеринин стіл. Тут Катерина II обідала. Я глянув в тому напрямку. Серед безладного нагромодження каменів виділявся чотиригранний великий камінь з рівною плоскою поверхнею. Дійсно, схожий на стіл.

-Коли цариця Катерина II подорожувала по Дніпру з усім почтом, ціла армада галер, дубів, баркасів і плотів плывла по Дніпру згори. Допливши до нашої Кам'янки, вся ця флотилія зупинилась. Перед ними постали пороги. Головним лоцманом цього сплаву був кам'янецький лоцман Іван Полторацький. Тут, на цьому камені-стілі, цариця з почтом обідала.

Далі лоцман розповів мені про пороги Будило, Гадючий, Лисиний, їх історію та пов'язані з ними легенди.

Чи тому, що я був син лоцмана, чи за мою вправність у скрутних ситуаціях лоцман Савченко/Тигр/ставився до мене краще, ніж до інших. Учив мене, тоді як на інших майже не звертав уваги.

Через кілька років я плыв у Савченка-Тигра уже в чині отамана. Отаман-старший над плотарями після лоцмана. Останній раз плыв у нього помічником лоцмана. Стати лоцманом не встиг. Пороги були затоплені водою.

Гребщиком на дубі я багато разів плавав у Гната Павловського, у Семена Большака, Павла Селезня/Вабура/, а найбільше на дубі у батька. Навіть будучи вже студентом інституту професійної освіти, а потім університету, в канікули ціле літо був я у дубі батька. Плавав же й тоді, коли перед закриттям порогів була створена артіль лоцманів Дніпролоцман для перевезення екскурсій через пороги. Останній раз-у 1932 році. Пізніше пороги зникли з очей, покрились водою.

РЕДКОЛЕГІЯ

ІВАН СОКУЛЬСЬКИЙ./головний редактор/.
РАЇСА ЛИША.
ЮРІЙ ВІВТАШ.
ЛІДІЯ ЯЦЕНКО.
СЕРГІЙ АЛІЄВ-КОВІКА./художній редактор/.

АДРЕСА І ТЕЛЕФОНИ

320127 Дніпропетровське-127,
вулиця Маршала Конєва, 3,
Сокульський Іван Григорович
телефони /зв"язкові% : 18-19-28 /Юрій Вівташ/
96-56-94/Олександр Новіков/
68-60-16/Романа Журавльва/

ВЕРХОВНИЙ

Суд

України

Київ

Судовий

секретаріат

№ 50

з 1999 року

всього

1000 примірників

з яких 50 примірників

залишилося

в архіві

50

номерних примірників

№ _____

